

3de vergadering

Donderdag 17 september 2009

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Verbeet

Tegenwoordig zijn 145 leden, te weten:

Aasted Madsen-van Stiphout, Agema, Algra, Anker, Aptroot, Arib, Atsma, Azough, Bashir, Van Beek, Besselink, Bilder, Biskop, Blanksma-van den Heuvel, Blok, Blom, Van Bochove, Boekestijn, Boelhouwer, Van Bommel, Bosma, Bouchibti, Bouwmeester, Brinkman, Ten Broeke, Van der Burg, Çörüz, Cramer, Van Dam, Depla, Dezentjé Hamming-Bluemink, Dibi, Tony van Dijck, Jan Jacob van Dijk, Jasper van Dijk, Van Dijken, Dijsselbloem, Eijsink, Elias, Ferrier, Fritsma, Van Geel, Van Gent, Gerkens, Van Gerven, Gesthuizen, Graus, Griffith, Van Haersma Buma, Halsema, Van der Ham, Hamer, Haverkamp, Heerts, Heijnen, Van Heugten, Van Hijum, Ten Hoopen, Irrgang, Jacobi, Jager, Jansen, Joldersma, Jonker, Kalma, Kant, Karabulut, Knops, Koopmans, Koppejan, Koşer Kaya, Kraneveldt-van der Veen, De Krom, Kuiken, Langkamp, Leerdam, Van Leeuwen, Leijten, Lempens, Linhard, Luijben, Marijnissen, Mastwijk, Meeuwis, Van Miltenburg, De Mos, Neppéus, De Nerée tot Babberich, Nicolai, Omtzigt, Ormel, Ortega-Martijn, De Pater-van der Meer, Pechtold, Peters, Pieper, Polderman, Poppe, Van Raak, Remkes, Roefs, Roemer, De Roon, De Roos-Consemulder, De Rouwe, Rutte, Samsom, Sap, Schermers, Schinkelshoek, Schippers, Slob, Smeets, Smilde, Smits, Snijder-Hazelhoff, Spekman, Spies, Van der Staaij, Sterk, Teeven, Thieme, Timmer, Van Toorenburg, Uitslag, Ulenbelt, Van der Veen, Van Velzen, Verbeet, Verdonk, Vermeij, Vietsch, Van der Vlies, Voordewind, Vos, Jan de Vries, Van Vroonhoven-Kok, Waalkens, Weekers, Wiegman-van Meppelen Scheppink, Wilders, Willemse-van der Ploeg, De Wit, Wolbert en Zijlstra,

en de heer Balkenende, minister-president, minister van Algemene Zaken, de heer Bos, viceminister-president, minister van Financiën, de heer Rouvoet, viceminister-president, minister voor Jeugd en Gezin, de heer Verhagen, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Hirsch Ballin, minister van Justitie, mevrouw Ter Horst, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de heer Plasterk, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer Van Middelkoop, minister van Defensie, mevrouw Cramer, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, de heer Eurlings, minister van Verkeer en Waterstaat, mevrouw Van der Hoeven, minister van Economische Zaken,

mevrouw Verburg, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, de heer Donner, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Klink, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de heer Koenders, minister voor Ontwikkelingssamenwerking, de heer Van der Laan, minister voor Wonen, Wijken en Integratie, de heer Timmermans, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, mevrouw Albayrak, staatssecretaris van Justitie, mevrouw Bijleveld-Schouten, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw Van Bijsterveldt-Vliegenthart, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Dijkma, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer De Jager, staatssecretaris van Financiën, de heer De Vries, staatssecretaris van Defensie, mevrouw Huizinga-Heringa, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, de heer Heemskerk, staatssecretaris van Economische Zaken, mevrouw Klijnsma, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en mevrouw Bussemaker, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee dat er geen afmeldingen zijn.

Deze mededeling wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is:

- **de voortzetting van de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota voor het jaar 2010 (32123).**

(Zie vergadering van 16 september 2009.)

De **voorzitter**: Ik heet de minister-president en de overige leden van het kabinet van harte welkom.

Door mij zijn schriftelijke antwoorden ontvangen op vragen, gesteld in eerste termijn.

Deze antwoorden zullen worden opgenomen in een bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering.

(Het bijvoegsel is opgenomen aan het eind van deze editie.)¹

De heer **Wilders** (PVV): Voorzitter. Ik wil een punt van orde maken. Wij spreken hier over de Miljoenennota voor het jaar 2010. Het gaat dus over het parlementaire

Voorzitter

jaar 2010. Ik zag vanmorgen in Het Financieele Dagblad en op de website van Elsevier dat de heer Verhagen de nieuwe premier zou worden – dat wordt uit diverse bronnen opgelicht – omdat de minister-president voorzitter zou worden van de Europese Raad. Ik vind dat voor vandaag relevant. Nogmaals, wij bespreken de begroting voor 2010. Ik zou u willen vragen of wij de minister-president – en dan neem ik aan deze minister-president, niet de heer Verhagen – het woord kunnen geven om daarover een verklaring te geven. Is hij inderdaad van plan weg te gaan? Klopt dit verhaal, of niet?

De **voorzitter**: Ik zie dat de minister-president hierop wil antwoorden. Ik zal zijn microfoon aanzetten.

Minister **Balkenende**: Dank u, voorzitter. Dit is een bijzonder begin van deze dag. Laat ik de heer Wilders maar eens hetzelfde behandelen als de heer Mingelen van NOVA. Hij stelde een vergelijkbare vraag. Toen mij gevraagd werd om een reactie op dit artikel, was mijn antwoord kort en krachtig: "het is flauwekul".

De heer **Wilders** (PVV): Die ene zin "het is flauwekul" nodigt wel uit tot een vraag. Ik ben trouwens niet de heer Mingelen, maar een parlementariër. Betekent "het is flauwekul" dat de minister-president nu kan toezeggen dat hij zijn termijn afmaakt? Betekent dit dat hij in ieder geval in het parlementaire jaar waar wij nu over praten, 2010, niet naar Europa gaat?

(hilariteit in de zaal)

De **voorzitter**: U brengt ons een beetje in verwarring, want wij kunnen ons uw tekst van gisteren nog herinneren.

De heer **Wilders** (PVV): Die motie van wantrouwen krijgt u later vandaag aan uw broek, minister-president. Maakt u zich geen zorgen, die komt echt wel. Daar hoeft u zich geen zorgen over te maken. Los van mijn motie van wantrouwen wil ik hier even serieus over zijn. Het gaat om serieuze zaken. Bent u, los van de motie van wantrouwen, van plan om als u een meerderheid in de Kamer achter u houdt, te blijven zitten waar u zit, of is er een kans dat de heer Verhagen de nieuwe minister-president van Nederland wordt het komende jaar?

De **voorzitter**: Minister-president, voordat u antwoord gaat geven – ik snap dat u dat wilt – even het volgende. Het lijkt me niet dat wij op dit punt nu onaangekondigd een debat moeten gaan houden. Wij inventariseren even de overige vragen en dan geeft u in een keer antwoord. Daarna gaan wij door met de beantwoording in het kader van de algemene politieke beschouwingen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Maar ik wil eerst antwoord.

De **voorzitter**: We gaan niet doorvragen. Er komt één antwoord. Dus u kunt nu uw vraag toevoegen ...

De heer **Rutte** (VVD): Maar dit is een relevant feit, voorzitter.

De **voorzitter**: Ik doe u een voorstel, mijnheer Rutte.

De heer **Rutte** (VVD): Ik ben het met het voorstel niet eens, voorzitter.

De **voorzitter**: Dat is me duidelijk, maar volgens mij is een Kamermeerderheid dat wel. Wij doen nu dus een rondje. Iedereen blijft verder zitten en ik kan heel goed tellen. Dat weet u, dat is een van mijn krachtige punten. U stelt nu uw vraag, dan de heer Pechtold en vervolgens mevrouw Halsema. Daarna krijgen wij één antwoord van de minister-president. Anders duurt het te lang.

De heer **Rutte** (VVD): Ik wil, even in alle ernst nu, rechttoe rechtaan tussen Kamer en kabinet, van de minister-president de garantie dat hij niet als een dief in de nacht zal vertrekken en de puinhopen die nu in Nederland door dit kabinet gecreëerd worden, aan anderen zal overdragen. Ik wil daarover een keiharde garantie van hem hebben.

De heer **Pechtold** (D66): Mijn fractie heeft deze kabinetsperiode geen enkele motie van wantrouwen ingediend of gesteund. Ik vind dus dat wij gerechtigd zijn dit aan de minister-president te vragen. Hij heeft een aantal belangrijke zaken naar zich toegetrokken, zoals de kenniseconomie en de crisiswet. Dat zijn persoonlijke zaken geworden die nog niet zijn opgepakt. Ik vind dat een "ja" of "nee" klip-en-klaar gegeven moet worden. Het vertrek van het boegbeeld betekent, wat mijn fractie betreft, verkiezingen.

De **voorzitter**: Ik geef nu het woord aan de minister-president voor zijn antwoord. Daarna is het wat mij betreft echt klaar. U kunt dus allemaal gaan zitten.

Minister **Balkenende**: Mevrouw Halsema heeft de moed opgegeven?

De **voorzitter**: Dat is vast mijn schuld. Nee, mevrouw Halsema, u moet u niet laten uitdagen. Dat weet u best. Het woord is aan de minister-president.

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Wat is dit een fantastisch moment na de dag van gisteren, met een aangekondigde motie van wantrouwen. Degene die erop zit te azen wanneer dit kabinet tot een eind komt, zegt: maar u gaat toch niet weg. Geweldig!

(geroffel op de bankjes)

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Laat ik in alle eerlijkheid zeggen dat dit een van de grootste momenten van de heer Wilders in dit parlement is.

(geroffel op de bankjes)

De **voorzitter**: Maar nu uw antwoord.

Minister **Balkenende**: Nou ja, dat heb ik al gegeven. Het blijft flauwekul.

De heer Rutte spreekt over een keiharde garantie. Voorzitter, ik heb zelf ooit meegemaakt dat ik in een ziekenhuis moest worden opgenomen. Garanties kun je niet geven. Ik heb echter wel gezegd: mijn ambitie is om van deze kabinetsperiode een succes te maken. Ik heb dat een- en andermaal gezegd. Ik heb gezegd dat mijn inhoudelijke agenda tot 2015 reikt.

Voorzitter

Hetzelfde geldt ook in de richting van de heer Pechtold. Hij weet hoe ik erin zit.

De **voorzitter**: Dank u wel. Heeft u nog een moment nodig om dit alles te verwerken of kunnen wij gewoon gaan beginnen met het antwoord van de minister-president in eerste termijn van de algemene politieke beschouwingen?

De minister-president gaat nu antwoorden. Hij begint met een algemene inleiding en ik stel voor dat we, als hij op gang is, daarover vragen gaan stellen.

Het woord is aan de minister-president en alleen aan hem.

De beraadslaging wordt hervat.

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Graag zeg ik de leden van uw Kamer dank voor de inbreng in eerste termijn. Mag ik voorstellen de eerste termijn van de kant van het kabinet als volgt in te richten?

Allereerst zal ik een korte algemene beschouwing geven over de uitzonderlijke opgave waarvoor wij staan in de komende periode en waarover alle fractievoorzitters in eerste termijn hebben gesproken. In dit algemene deel geef ik ook aan op basis van welke visie voor Nederland deze opgaven zeker niet onmogelijk zijn en er perspectief is op een sociaal en krachtig Nederland. Daarna deel ik mijn betoog als volgt in: eerst de financieel-economische onderwerpen, heroverwegingen, toptarief, crisis- en herstelwet, code van de banken, innovatie en tegenbegrotingen. Vervolgens ga ik in op de maatschappelijke vraagstukken, de morele agenda, de zorg, het opvoedingsklimaat en de huwelijksmigratie. Daarna sta ik stil bij het thema internationaal. Vervolgens ga ik in op het thema duurzaamheid, klimaat en energie. Ik zal ook stilstaan bij het Koninklijk Huis.

Een deel van de vragen van de kant van uw Kamer is schriftelijk beantwoord en die antwoorden hebben u hedenochtend bereikt.

Mevrouw de voorzitter. De algemene politieke beschouwingen staan in het teken van de wereldwijde economische crisis. Nederland kampt met een economische krimp die zijn weerga in de moderne geschiedenis niet kent. De Nederlandse economie dreigt dit jaar met zo'n 5% te krimpen. Nederland is daarmee geen uitzondering. Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog krimpt in de westerse landen het bruto binnenlands product.

De crisis telt de Nederlandse samenleving voor een grote opgave. De gevolgen zijn groot en acuut. Veel Nederlanders zullen dat helaas aan den lijve ondervinden. Banen en inkomenszekerheid staan op het spel en bedrijven hebben het moeilijk.

Voor het kabinet heeft in deze omstandigheden behoud en herstel van werk en bedrijvigheid absolute prioriteit. Het begrotingsjaar 2010 staat dan ook sterk in het teken van de kortetermijnreactie op de economische crisis. De focus op crisisbeleid in 2010 is noodzakelijk, maar de ambities uit het coalitieakkoord om te werken aan een sterke economie, een duurzame leefomgeving, sociale samenhang, veiligheid en een dienstbare publieke sector staan onverminderd overeind. De omstandigheden waaronder deze ambities gerealiseerd moeten worden, zijn intussen wel drastisch veranderd.

De regering heeft al het nodige gedaan. Door de financiële sector fors te ondersteunen is het financiële systeem overeind gehouden. Door de overheidsuitgaven op peil te houden, ondanks minder inkomsten, is de vraaguitval beperkt. Door gerichte stimulerende maatregelen heeft de regering de direct schadelijke gevolgen van de crisis beperkt. In de schriftelijke beantwoording ben ik uitgebreid ingegaan op de stand van zaken. De crisis- en herstelwet maakt versnelling van besluitvorming mogelijk over een brede reeks van projecten die belangrijk zijn voor werkgelegenheid en bevordering van duurzaamheid.

In het aanvullend beleidsakkoord hebben wij onderkend dat maatregelen nodig zijn voor het herstel van de overheidsfinanciën. Het kabinet heeft al 1,8 mld. aan bezuinigingen ingeboekt in 2011. Het kabinet heeft gekozen voor het verhogen van de AOW-leeftijd naar 67 jaar, het beheersen van de zorgkosten en het zwaarder belasten van dure woningen. Het tekort zal stelselmatig moeten worden weggewerkt, hetgeen wettelijk wordt verankerd in de tekortreductiewet voor Rijk en mede-overheden.

De concurrentiepositie van Nederland moet worden versterkt. Het sociaal akkoord dat het kabinet in het voorjaar met sociale partners sloot, dient daaraan bij te dragen. Wij zullen blijven inzetten op een verantwoorde loonontwikkeling. Meer dan ooit is solidariteit nodig, tussen hen die hun baan houden en hen die hun baan verliezen, tussen de markt en de collectieve sector. Daarbovenop stelt het kabinet nu voor om over een breed scala aan terreinen de overheidsuitgaven te heroverwegen.

De indicaties zijn wereldwijd dat het dieptepunt van de crisis is bereikt en dat opent de weg naar herstel. Die weg zal lang zijn en de nodige hobbels kennen. Een van de meest directe en merkbare gevolgen is dat de werkloosheid oploopt. Zelfs wanneer de economie voorzichtig gaat herstellen, zullen mensen hun baan verliezen. Bedrijven zullen te maken hebben met een daling van de arbeidsproductiviteit. De overheidsfinanciën zijn door de crisis voor lange tijd uit het lood geslagen. De crisismaatregelen hebben de schuld en het tekort doen oplopen. De overheidsinkomsten lopen door de recessie terug. De uitgaven zijn wel op peil gebleven.

Het resultaat is een gat in de overheidsfinanciën. Het zal jaren duren om dat gat te dichten. Eerdere crises met een financiële achtergrond laten zien dat de economie niet vanzelf op het oude groeipad terechtkomt. Wij hebben onder ogen te zien dat de crisis ons welvaart, werkgelegenheid en vermogen heeft gekost. Dat zullen wij moeten terugverdienen. Het zal nog jaren duren voordat wij de overheidsfinanciën weer op orde hebben. Herstel van economische groei alleen is niet genoeg. In een scenario dat uitgaat van een economische groei van 2% is het overheidstekort zelfs groter dan 5%. Daarom ontkomen wij er niet aan te kijken naar onze uitgaven. De uitdaging zal zijn om keuzes te maken die onze essentiële voorzieningen overeind houden en onze maatschappij kwalitatief versterken. Ik pleit daarom voor een fundamentele herbezinning op functie, vormgeving en volume van de collectieve sector. Daarbij kunnen wij voor ogen houden dat er keuzes mogelijk zijn die ons uit de crisis helpen en tegelijkertijd onze samenleving versterken.

Mevrouw de voorzitter. Die keuzes zijn mogelijk op basis van de visie die dit kabinet heeft op het Nederland van de 21ste eeuw. Het coalitieakkoord gaat in op de fase

Balkenende

waarin Nederland zich bevindt. In hoog tempo laten wij de industriële samenleving van de 20ste eeuw achter ons. Nederland wordt in de 21ste eeuw een kennis- en diensteneconomie en dat in een tijd waarin wij met tal van mondiale problemen worstelen: niet alleen de huidige financiële en economische crisis, maar ook de klimaat- en energiecrisis, de voedsel- en de watercrisis.

In de Miljoenennota voor 2010 trekken wij deze prioriteiten door in de zee van ambities die er samen voor zorgen dat Nederland slimmer, schoner, sterker, solidair en solide uit de crisis komt. Deze visie is gebaseerd op een drietal fundamentele overwegingen, namelijk dat Nederland ten principale een internationaal georiënteerd land is, dat Nederland sterker uit de crisis kan komen met een blik naar de toekomst en dat dit voor Nederland vooral ambities vergt. Uitgedaagd gisteren door enkele inbrengen wil ik daar iets verder op ingaan in het algemene deel.

Ten eerste. Nederland is een internationaal georiënteerd land met een open karakter, groot geworden en gebleven door altijd open te staan voor veranderingen. Onze economie behoort tot de meest open economieën van de wereld. Dat heeft veel te maken met onze geografische ligging: wij zijn van nature een "portal to Europe". Openheid zit ook in onze genen. Waar ik ook kom op de wereld, overal kom ik Nederlandse ondernemers, studenten, stagiairs, werknemers en reizigers tegen. Ik voel mij zeer verwant met wat Jean Monnet, de grondlegger van de Europese Unie, ooit zei: "We are not forming coalitions of states, we are uniting men." Daarmee vatte hij de kern samen van de grote Europese idealen: vrede, rechtszekerheid en welvaart voor alle burgers. Het zijn woorden die nog niets aan betekenis hebben verloren. Tegelijkertijd is Europa ook gewoon een kwestie van kleine stappen en hard werken. Of zoals Monnet het zei: "I am not an optimist, I am determined."

Sinds de dagen van Monnet is Europa ver gekomen, maar vrede, rechtszekerheid en welvaart zijn nooit af. Met die instelling kun je de wereld open tegemoet treden, verschuif je je niet achter dijken, maar zoek je de samenwerking in Europa, in de NAVO, in de G20 en andere internationale samenwerkingsverbanden als een land dat zelfbewust zijn plek in de wereld inneemt.

Ten tweede: Nederland kan sterker uit de crisis komen, maar dat vereist wel structurele hervormingen. Dat is bijvoorbeeld de reden waarom verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar zo belangrijk is. Het is een maatregel die bijna niemand een jaar geleden aandurfde, die werd gezien als een onvermijdelijke stap, maar tegelijkertijd als een taboe dat bijna niemand durfde te doorbreken. Er is geen glazen bol voor nodig om te zien dat het politiek en maatschappelijk debat het komend decennium opnieuw in het teken zal staan van structurele hervormingen. Zal het daardoor de komende jaren regelmatig stormen in de Nederlandse polder? Ongetwijfeld. Dat mag ook, als iedereen maar doordrongen is van de noodzaak dat wij nu moeten doen wat nodig is om Nederland sterker te maken voor de toekomst. De vraag is natuurlijk: kan dat? Kan een overheid die voor langere tijd de tering naar de nering moet zetten de dynamiek in de bedrijven ondersteunen en tegelijkertijd de sociaal-economische structuur van ons land versterken? Het antwoord op die vraag is: ja, dat kan en dat gebeurt ook al. Kijk naar de crisis- en herstelwet die het kabinet heeft aangekondigd. Een ander goed voorbeeld is het besluit om in een apart Deltafonds forse bedragen te reserveren

om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Voor het eerst in onze lange geschiedenis met het water gaan wij niet de vorige ramp bestrijden maar de volgende voorkomen. Daarmee is het Deltaprogramma ook meteen een geweldige stimulans voor innovaties.

Deze crisis dwingt ons het concept van sociale markteconomie opnieuw te doordenken en te definiëren. Tegelijkertijd zal de bredere discussie over de rol van waarden in de economie ook op bedrijfsniveau tot verandering en vernieuwing moeten leiden. En dan niet alleen in de financiële sector, want een doorgeslagen bonuscultuur en winstdenken op korte termijn komen wij helaas ook elders tegen. In mijn waarneming versterkt de huidige crisis de trend dat consumenten en potentiële werknemers meer zaken belangrijk vinden dan alleen de prijs van een product of het optiekpakket van hun leaseauto. Duurzaamheid, oog hebben voor de continuïteit en de lange termijn, sociaal werkgeverschap, het zijn kleine klassieke Rijnlandse begrippen, maar ze zijn actueler dan ooit. Maatschappelijk verantwoord ondernemen moet daarom in deze tijd tot de core-business van elke onderneming behoren. Ik denk dat ondernemers die dat begrijpen met voorsprong uit de recessie komen.

Ten derde: mijn vertrouwen in de ambities van de volgende generaties. De wereld van vandaag is complex en die van morgen wordt ongetwijfeld nog complexer. Oude arrangementen voldoen niet meer. Alleen nieuwe oplossingen doen recht aan de complexiteit die is ontstaan. Voor het bedenken en uitvoeren van nieuwe oplossingen zijn ambitie en durf nodig van de huidige maar vooral van de komende generaties. Ik noem drie ambities. Ik begin met de ambitie om verantwoordelijkheid te nemen, zowel voor je persoonlijk handelen als voor je bijdrage aan de samenleving als geheel. Het is slechts een schrale troost, maar het is mogelijk de bron van de huidige wereldwijde economische crisis te detecteren. Ongebreidelde winstdenken en gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel bij bankiers en ondernemers hebben ons financieel-economisch systeem aan het wankelen gebracht. Het is een harde les; het bewustzijn dat niet alleen materiële maar ook immateriële zaken het leven waardevol en rijk maken, leek compleet verloren. Gelukkig lijkt het tij gekeerd. Het pleidooi dat de markt niet zonder moraal kan, vindt steeds meer weerklank. Businessschools overal ter wereld hebben het vak ethiek weer aan het curriculum toegevoegd. Mij staat een systeem voor ogen dat drijft op moraliteit, een systeem waarin mensen zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid en die verantwoordelijkheid ook nemen. Kortom: een systeem waar mensen zich laten leiden door verantwoordelijkheid, niet alleen op de werkvloer maar ook op straat en thuis.

Een tweede ambitie die in mijn ogen veel waarde aan de kwaliteit van onze samenleving zou toevoegen, is de ambitie om te leren en de wil om te veranderen. De huidige arbeidsmarkt lijkt in bijna niets meer op die van vroeger. Door globalisering is de dynamiek enorm toegenomen. De baan voor het leven is verdwenen. De roep om hogeropgeleide competente en flexibele arbeidskrachten wordt alsmat luider. Het verschil tussen het fysiek en intellectueel kapitaal wordt steeds groter in het voordeel van het laatste. Hoe beter opgeleid, hoe beter iemands perspectieven in deze kennisintensieve samenleving.

Balkenende

De dynamiek en benodigde flexibiliteit op de arbeidsmarkt vragen ook om vastberadenheid om de schouders eronder te zetten. Dat is de derde ambitie. De wereldeconomie lijkt uit een diep economisch dal te kruipen, maar daarmee houdt het goede nieuws echt op. Voordat de recessie toesloeg, kampte de wereld namelijk al met uiteenlopende zware opgaven, zoals hardnekkige armoede in grote delen van Afrika en Azië, een vergrijzende bevolking in Europa en de inconvenient truth over ons klimaat. Wij staan nog steeds voor deze opgave, verzwakt met de last die de recessie achterlaat en de tragere groei die voor ons ligt. Dat wordt dus figuurlijk en letterlijk hard werken om aan deze opgave te voldoen. Over deze ambities heb ik enkele weken geleden gesproken met studenten uit Nederland en andere landen. Zij worden gemotiveerd door dit soort ambities.

Tot slot: deze ambities voor de volgende generaties, de noodzaak van structurele economische en andere hervormingen, gecombineerd met de Europese en internationale oriëntatie, vormen voor mij de richting waarin ik Nederland stappen verder wil brengen. Dat is het perspectief dat wij voor ogen hebben. De weg voorwaarts vraagt moeilijke offers van ons allemaal. Er is geen gemakkelijke weg uit de crisis, een weg terug naar hoe het was, maar er is wel een betere toekomst mogelijk, met vastberadenheid en bereidheid tot veranderen. Ik zal nu achtereenvolgens ingaan op de verschillende terreinen zoals die door de Kamer aan de orde zijn gesteld. Laat ik beginnen met het financieel-economisch onderdeel.

Mevrouw **Kant** (SP): Gisteren zei ik in mijn bijdrage dat het kabinet niet met een alternatief komt voor wat heeft gefaald. In uw opening vandaag geeft u eigenlijk aan dat u dat wel wilt, maar het blijft wel bij woorden. Wij hebben hier vorige zomer een debat gehad over de sociaaleconomische orde. Nu hebt u het ook weer over Rijnlandse kenmerken, maar vervolgens sluit u af met de uitspraak dat de markt weer moraal moet kennen. Zit daar niet de kern van het probleem? Denken dat de markt vanzelf wel moraal zal kennen, terwijl wij toch allemaal weten dat de markt geen moraal kent?

Minister **Balkenende**: Laat ik eerst op het laatste ingaan. U zegt dat de markt geen moraal kent. Daarmee miskent u dat er op het ogenblik ondernemingen zijn die weten dat men anders heeft te handelen. Laat ik drie concrete Nederlandse voorbeelden noemen. Ondernemingen als TNT, DSM en Unilever staan wereldwijd bekend vanwege hun inzet voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat is vanuit het bedrijf zelf gekomen. Verder is wereldwijd de discussie gestart over de vraag hoe je betere verbindingen krijgt tussen economie en duurzaamheid. In dat verband verwijs ik naar het charter van Angela Merkel. Wereldwijd wordt gesproken over de morele aspecten van deze financiële crisis. Op het ogenblik zijn wij bezig om de bonuscultuur aan banden te leggen, met meer regulering. Ik noem een paar voorbeelden, maar er is veel meer te zeggen. Het is mijn vaste overtuiging dat er op het ogenblik tal van zaken spelen en dat dingen gedaan worden, nationaal en internationaal.

Mevrouw **Kant** (SP): U zegt zelf dat wij met die bonussen bezig zijn met regulering. Volgens mij is dat helemaal niet waar, maar goed. U geeft daarmee zelf aan

dat de markt die moraal niet kent en dat je dus regels moet maken om normen te gaan stellen. Dat geeft u er zelf mee aan. U komt dan met een voorbeeld om te laten zien dat de markt wel een moraal kent. U zegt: kijkt u naar bedrijven als TNT. Een beter voorbeeld had u mij niet kunnen geven. Als er een bedrijf is waar de moraal voor de omgang met zijn werknemers ver zoek is, dan is het TNT. Het is het bedrijf dat door de concurrentie op de postmarkt, die u zo graag wilt, ervoor zorgt dat mensen niet meer normaal kunnen leven van hun baan als postbode. Dat geeft aan dat als je de markt niet reguleert, in dit geval dus dat als de postmarkt er niet voor zorgt dat er op een fatsoenlijke manier kan worden geconcurrerd, met fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden en regulering, het niet vanzelf goed komt met de moraal en de markt.

Minister **Balkenende**: Mevrouw Kant heeft natuurlijk gelijk als zij zegt dat het niet zomaar goed komt. Er zijn twee dingen. Het eerste is de verantwoordelijkheid van binnenuit. Een bedrijf als TNT wordt wereldwijd geprezen voor de aandacht die het heeft voor thema's als duurzaamheid, omgang met de maatschappelijke omgeving en het type gebouwen dat je neerzet. Al die voorbeelden zijn bekend. Het tweede is dat je ook van tijd tot tijd regelgeving nodig hebt. Daarin hebt u gelijk. Neem nu de code die op dit ogenblik in de Nederlandse bankwereld aan de orde is en juist het oogmerk heeft om de bonussen te beteugelen. Ook onze minister van Financiën heeft daarin een rol gespeeld. Ik zal daarop later terugkomen. Er zal ook worden gesproken over een wettelijke regeling, zodat ook bedrijven verplicht zijn om over de bonussen te rapporteren. Het is een combinatie van verantwoordelijkheid van binnenuit en regelgeving waar dat nodig is.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Kant.

Mevrouw **Kant** (SP): U komt weer met een voorbeeld. Wij komen op die bonussen en de code vanmiddag wel terug, maar dat is juist weer een voorbeeld van zelfregulering. Als zij het uit kunnen leggen, mogen zij doorgaan met de bonussen. Ik garandeer u: die code gaat niet helpen bij het indammen van de bonussen als u geen regels gaat stellen. Ik wil het echter breder trekken. U hebt het over duurzaamheid. Later wij het dan breder trekken: de markt heeft de armoede in de wereld niet kunnen oplossen. De markt heeft de klimaatproblemen niet tegen kunnen houden. De markt zorgt niet automatisch voor duurzaamheid. Daar zijn reguleringen voor nodig. Daar is ingrijpen nodig. Ik had gehoopt, na die mooie woorden, dat u ook inziet dat er een alternatief moet komen voor wat heeft gefaald. U moet niet denken dat die moraal vanzelf wel terugkomt in de markt. Dat gaat niet gebeuren.

Minister **Balkenende**: Ik misken helemaal niet dat het nodig kan zijn om als overheid met regulering te werken. Zie bijvoorbeeld de automobiellindustrie in de Verenigde Staten. Het is bekend dat in het verleden de uitstoot van schadelijke stoffen pas beteugeld kon worden nadat er heldere regelgeving was. Ik doe daar niets aan af. Maar daarnaast heb je ook iets als marktconforme instrumenten die kunnen worden gehanteerd om juist recht te doen aan duurzaamheid. Wat voor type productieproces heb je, welke producten breng je op de markt? Ik hoop

Balkenende

vurig dat die elementen veel sterker naar voren zullen komen in de eenentwintigste eeuw, dat je je niet alleen maar verschuilt achter regelgeving en die met jurisprudentie probeert te ondergraven, maar dat je er werkelijk alles aan doet om te zorgen dat de moraliteit en het eigen handelen kan worden versterkt. Dat is een opdracht.

Ten aanzien van het thema ontwikkeling en armoede: we hebben te maken met een groot probleem met betrekking tot ontwikkelingslanden. Er zijn landen met corrupte regimes, waar geld in het verleden verkeerd is besteed. Tegelijkertijd zeg ik: we hebben wel oog voor deze groep. Die millenniumontwikkelingsdoelen – we zullen er vandaag over spreken – zijn ongelooflijk belangrijk. Dat is een verantwoordelijkheid van overheden, van ngo's, maar ook van de private sector. Dat kan ook.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): De premier begon te praten over de visie. Het kabinet heeft een visie. En om een visie te bereiken, heb je een leider nodig. Dus ik heb eens mee zitten schrijven, want ik dacht: wat geeft onze leider dan aan wat zijn visie is. Dan hoor ik vooral de woorden: ambitie, eigen verantwoordelijkheid nemen, moeilijke offers, geen gemakkelijke crisis. Is dat nu alles wat de premier ons te bieden heeft als leider van dit land?

Minister **Balkenende**: U schrijft te weinig op, mevrouw Verdonk.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Ik ga even door, want dan kan ik meteen mijn tweede vraag stellen. De crisis- en herstelwet is aangekondigd. Het Deltaprogramma komt. En zo hoor ik steeds van dat soort werkwoorden. Wat gaat u nu concreet doen om uw wereldbeeld te bereiken?

Minister **Balkenende**: Dat is een heel algemene vraag. Dat wereldbeeld en de visie die wij hebben op de toekomst van Nederland – dat geldt voor mij maar ook voor het kabinet – wordt gerealiseerd door datgene wat we al hebben afgesproken in ons coalitieakkoord en beleidsprogramma. Dit realiseren wij met tal van intensiveringsprogramma's; dat doen wij met onze maatregelen en dat doen wij met zaken in beweging te krijgen. Laat ik concreet noemen de crisis- en herstelwet. Ik zal er straks op ingaan. Het stoort mij, en ik denk u en zeer velen, dat het te lang duurt voordat wij in Nederland projecten kunnen realiseren. Daar zal echt tempo in moeten komen. Dan kun je twee dingen doen. Je kunt het laten bij zoals het is, of je kunt zeggen: wij gaan er nu werkelijk iets aan veranderen. Het wetsvoorstel is ingediend. Dit is een heel concreet voorbeeld van tempo maken. Wij hebben ook gezegd toen wij eerder dit jaar werden geconfronteerd met grote economische moeilijkheden: laten wij extra inzetten op de vermindering van de administratieve lastendruk. Daar zijn wij keihard mee bezig. Twee heel duidelijke voorbeelden, ik kan er meer noemen.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Ik ben het er helemaal mee eens dat de crisis- en herstelwet hartstikke belangrijk is. Alleen, vorig jaar september wisten we al dat we in een crisis terecht zouden komen, waren de eerste tekenen er al. In oktober zijn er ook al de eerste

debatten over geweest. Waarom zijn toen niet de eerste stappen gezet om die crisis- en herstelwet tot stand te brengen?

Minister **Balkenende**: Die kritiek hoor ik ook wel eens: waarom duurt het zo lang? Als ik de crisis- en herstelwet, wat betreft de tijd die nodig is om een wetsvoorstel te maken, leg naast de gebruikelijke procedures, dan hebben we nu zes tot acht keer zo snel geopereerd. Het is een buitengewoon complex wetsvoorstel omdat het gaat over projecten, om vele delen van wetgeving, waar veel departementen bij zijn betrokken. In enkele maanden hebben we dit nu gerealiseerd. Dat geeft aan dat het ons menens is, dat er tempo moet worden gemaakt. Ik hoop ook dat de Kamer nadrukkelijk wil meewerken om juist die bespoediging te krijgen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Voorzitter. Ik heb twee vragen voor de minister-president over dit algemene deel. Als u het goed vindt, knip ik ze even, want anders wordt het erg verwarrend. Ik wilde beginnen met wat de minister-president zei over verantwoordelijkheid. Hij zei: we moeten verantwoordelijkheid nemen, niet alleen voor die financiële crisis, maar ook voor de klimaat- en voedselcrisis, en die eigenlijk in samenhang met elkaar bespreken. Daar hebben we het ook bij eerdere debatten over gehad. Nu gaat hij eerdaags naar de G20 en ik heb een beetje gekeken wat er wordt voorbereid. Gaat hij nu op die G20 daar een groot punt van maken? Als dat zo is, vind ik eerlijk gezegd de inbreng die ik tot nu heb gezien nog wat mager. Is hij van plan om juist van die drieslag, van het aanpakken van die verschillende crises, een groot punt te maken?

Minister **Balkenende**: Dat doen wij elke keer en dat zal ik deze keer ook doen. Ik zal een paar dingen noemen. Het vraagstuk van bonussen en de financiële sector zal opnieuw aan de orde moeten komen. Wat is er gedaan met de gemaakte afspraken? Dat is een. Twee: net als u houd ik mij zeer bezig met de vraag of Kopenhagen een succes kan worden. Ik zet mij daarvoor in en u kunt er verzekerd van zijn dat ik dat punt daar krachtig naar voren zal brengen. Drie: de situatie in de armste landen. Mevrouw Halsema en anderen hebben daar gisteren over gesproken. De groepen die het het zwaarst te verduren hebben, zijn juist diegenen die geen kansen hebben. Dat noopt tot het aanpakken van de millenniumontwikkelingsdoelen, commitment voor ontwikkelingssamenwerking en dergelijke. Ik zet mij daarvoor in. Dat zijn ook zaken die ik niet alleen volgende week aan de orde zal stellen. Dat doe ik ook in de voorbereidende gesprekken. Ik heb onlangs gesproken met premier Poetin van Rusland – om een willekeurig voorbeeld te noemen – en ik heb toen nadrukkelijk gewezen op de rol die Rusland heeft te spelen op het gebied van het thema klimaat. Ik ben vorige week bij Sarkozy geweest. Wij hebben het toen met name gehad over de bonussen en over Kopenhagen. Hij vindt namelijk ook dat wij succes moeten boeken. De motivatie is dus absoluut aanwezig. Ik hoop dat ik hiermee tegemoetkom aan uw vraag.

De **voorzitter**: Uw vervolgvraag, mevrouw Hamer.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik versta u dan zo dat u zegt: in internationaal verband hebben wij nog maar één boodschap, namelijk dat wij niet apart de financiële crisis

Balkenende

bekijken, maar dat wij dat altijd doen in samenhang met de klimaatcrisis, de voedselcrisis en de allerarmsten in de wereld.

De **voorzitter**: Mevrouw Hamer heeft het woord. Mevrouw Halsema horen wij helemaal niet.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik helaas wel.

De **voorzitter**: Ik heb daar al eerder wat over gezegd. Ik herhaal dat nu niet. Concentreert u zich op uw eigen vraag, mevrouw Hamer.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mijn tweede vraag is wat specifiek en die gaat over het toezicht op de banken. De minister-president zegt dat het heel belangrijk is dat wij een morele agenda hebben voor het toezicht op de banken en dat wij goed kijken hoe wij de financiële wereld veranderen. Dat moeten wij met regels doen. Dan moeten wij het dus ook specifiek maken. Nu praten wij hier in Nederland sterk over de vraag hoe wij het toezicht op de banken kunnen versterken. Wij praten daar ook over in Europees verband. Ook hier is mijn vraag: wat gaat u daar concreet over voorstellen bij de G20?

Minister **Balkenende**: Vorige jaar, bij de eerste top in Washington en bij de tweede top in Londen, is al enkele keren gesproken over de toezichtstructuur. Het eerste wat gedaan moet worden, is kijken wat er toen is gezegd en hoe wij er nu voor staan. Wij kijken in Europees verband al wat de instantie is die op bovennationaal niveau kan opereren. Die discussie wordt nu gevoerd in de Europese Unie. Wij hebben echter ook te letten op het level playing field. De structuren moeten wereldwijd vergelijkbaar zijn. Dat is lastig, want er zijn verschillende signalen, ook vanuit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Wij zullen volgende week daarom ook inbrengen dat wij zaken onder een noemer moeten brengen, zodat er wereldwijd vergelijkbare situaties zijn. Anders krijg je een ongelijk krachtenspel tussen de banken die wereldwijd opereren.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Hamer.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Begrijp ik goed dat de inzet van Nederland is om tot een verscherping van dat wereldwijde kader te komen?

Minister **Balkenende**: Ja, Nederland is daar vorig jaar al heel snel mee begonnen. Wij hebben toen ook gezegd dat de rol van het IMF in dat verband buitengewoon belangrijk is, want het IMF is eigenlijk de instelling die financiële ontwikkelingen ziet en analyseert en die expertise in huis heeft. Die kan men heel goed gebruiken om juist de architectuur van het toezicht te versterken.

De heer **Rutte** (VVD): Ik heb het kabinet gisteren twee verwijten gemaakt. Het laat de staatsschuld onverantwoord oplopen en het heeft geen visie op hoe Nederland na deze crisis ervoor moet staan. Over de staatsschuld komen wij zo nog te spreken.

Wat betreft de visie had ik verwacht dat de minister-president zijn inleiding zou gebruiken om ons ervan te overtuigen dat er wel een visie is op de toekomst, op de wijze waarop Nederland in de toekomst geld gaat verdienen, waar in de toekomst banen zijn, hoe wij

ervoor zorgen dat wij het niet verliezen van andere delen van de wereld die sneller uit deze crisis komen als wij, zoals Amerika of Azië. Ik geef u nog één kans, mijnheer de minister-president. Wat is uw visie op die langere termijn?

Minister **Balkenende**: Mijnheer Rutte, ik vind dit teleurstellend, want u luistert niet. Uit mijn betoog – u kunt ook kijken naar documenten die wij hebben geschreven, inleidingen die wij hebben gehouden, interviews die wij hebben gegeven – kunt u heel goed opmaken waar dit kabinet voor staat. Het perspectief – dat komt u ook tegen in de Miljoenennota – is een perspectief van: denk niet alleen aan het hier en nu, maar kies voor het langetermijnperspectief. Heb oog voor zaken als innovatie, ondernemerschap en kennis. Zorg dat je excelleert. Zorg dat je gebruik maakt van die sterke internationale positie die Nederland heeft. Zet in op het thema "duurzaamheid". Kies voor een veilige samenleving. Zorg ervoor dat mensen met respect met elkaar omgaan. Zorg ervoor dat de financiële basis solide is. Al die elementen kenmerken het kabinetsbeleid. U vindt dat in al onze documenten terug. Zeg nou dus niet dat het kabinet geen visie heeft.

De heer **Rutte** (VVD): Behalve de kredietcrisis is er ook een dieper liggende crisis. West-Europa, met Nederland voorop, is op langere termijn bezig met het verliezen van het verdienvermogen. Wij moeten van deze crisis ook gebruikmaken om er sterker uit te komen. Hoe gaan wij dat doen? Ik heb gisteren een aantal terreinen genoemd. Ik heb u er bijvoorbeeld toe uitgedaagd om nou eens echt leiding te gaan geven aan het Innovatieplatform, dat nu een beetje kwakkelde. U zit dat platform eens in de maand voor. Mensen verwachten van u dat u persoonlijk een groot deel van uw agenda vrijmaakt om te makelen en te schakelen tussen universiteiten en bedrijven. Ik noem daarmee een concreet voorbeeld. Dat zou allemaal moeten gebeuren om Nederland sterker uit de recessie te laten komen. Ik mis het vuur en de passie. U komt met allemaal heel mooie vogels in de lucht, maar het gaat mij om de concrete ideeën.

Minister **Balkenende**: Het lijkt mij goed dat ik straks terugkom op het Innovatieplatform. Ik zal daarbij heel gedetailleerd aangeven wat er allemaal is gebeurd. Uw kwalificatie van het IP doet geen recht aan wat er gebeurt. Dit is de afgelopen periode ook steeds aan de orde geweest. Ik ken de verwijten wel. Er zijn een hele hoop praktische zaken die ook hebben geleid tot heel concrete beleidsstappen. Ik zal daar straks nader op ingaan.

Dan het punt van wat er gedaan moet worden en wat wij zelf doen. De heer Rutte heeft het gehad over dynamiek. Dat spreekt mij zeer aan. Op dat punt deel ik zijn opvattingen over Nederland als een land dat extern georiënteerd is en dat gebruikmaakt van allerlei mogelijkheden en de bestaande kennis. Bij buitenlandse bezoeken gaan altijd handelsmissies mee. Weet u hoe sterk Nederlandse ondernemingen in het buitenland opereren? Ik ga daarbij niet alleen naar de president van Brazilië; ook CEO's van Nederlandse ondernemingen gaan mee. We bekijken steeds hoe wij Nederland internationaal positioneren. Bovendien definiëren wij zelf wat de sterke sectoren en de sleutelgebieden in Nederland zijn. Er is ook sprake van kennistransfer. Dat

Balkenende

zijn allemaal voorbeelden die aangeven dat we in Nederland een sterke sector hebben waarmee we vooruit kunnen. Vandaag bleek ook weer uit een overzicht dat we het op het punt van IT gewoon goed doen: de vijfde plaats in de wereld. Ik weet wel dat we bij het World Economic Forum twee plaatsen zijn gezakt, maar ik zie ook dat we het in de IT gewoon goed doen. Uitgaande van de internationale indicatoren is Nederland gewoon sterk. Je kunt nooit op je lauweren rusten. Het moet altijd meer en sterker, maar het door de heer Rutte geschetste beeld van het kabinetsbeleid op dit punt deel ik niet.

De heer **Rutte** (VVD): Nederland is op basis van een heel belangrijke indicator gezakt van de achtste naar de tiende plaats. Uit onderzoeken blijkt dat een op de tien hoogopgeleide jonge mensen uit Nederland wegtrekt. In maart bracht u het crisispakket naar buiten. Ik noem dat maar even "het confettipakket", want u strooide overal een beetje geld uit. Voor 400 mln. moet zelfs nog een besteding worden gevonden. Ik stel u een concrete vraag. De minister van OCW heeft twee jaar nagedacht en kwam toen met een commissie om het hoger onderwijs te hervormen. Kunt u mij ten minste toezeggen dat u hem vandaag de opdracht geeft dat hij op het terrein van het onderwijs op zeer korte termijn – hij heeft nu immers twee jaar kunnen nadenken – met een geïntegreerde aanpak komt over hoe het onderwijs op een hoger plan moet worden getild?

Minister **Balkenende**: Er komt een commissie. Daar hebt u gelijk in.

De heer **Rutte** (VVD): Dat is toch verschrikkelijk? Die hoort nog niet eens bij die 20 commissies die u hebt ingesteld.

Minister **Balkenende**: Wat wilt u nu? Moet de commissie stoppen en moet de minister een visie geven? Wat wilt u nu?

De heer **Rutte** (VVD): U hebt twee jaar kunnen nadenken. Ga regeren!

De **voorzitter**: De minister-president heeft nu het woord.

Minister **Balkenende**: De minister van OCW heeft een opmerking gemaakt over de verhouding tussen universiteit en hbo. Daar gaat de commissie mee aan de slag. Zij zal begin volgend jaar rapporteren en dan komt die zaak terug. Ik heb gisteren geluisterd naar wat u hebt gezegd over het onderwijs, bijvoorbeeld over het financiële aspect. Ik heb begrepen dat u volgend jaar wilt bezuinigen op het onderwijs. Kortom: de vraag is of u nu suggesties hebt over het hoger onderwijs of niet. Als u zegt dat die commissie daar rekening mee moet houden, kunnen we daar iets mee. Maar we hebben niets aan wat u nu doet.

De heer **Rutte** (VVD): Ik heb gisteren in het debat voorstellen gedaan om het geld dat wij nu uitgeven aan studiebeurzen, uit te geven aan de kwaliteit van het hoger onderwijs. Ik heb voorstellen gedaan om tot een geïntegreerde aanpak te komen van het hoger onderwijs. Ik heb voorstellen gedaan om het vakonderwijs in Nederland op een hoger plan te tillen. De minister van

OCW is door ons wel eens "de minister van feesten en partijen" genoemd. Hij wandelt allercharmantst door Nederland, maar hij komt pas na twee jaar met een commissie. U keurt als voorzitter van dit kabinet goed dat hij na tweeënhalf jaar met een commissie komt. Gaat u nou eens een keer iets doen! U praat over visies en toekomst, maar u vult dat niet in. Dit zou een aardigste gelegenheid zijn om dat nou eens concreet te maken.

De **voorzitter**: Dank u wel.

Minister **Balkenende**: Dit zijn algemene beschouwingen en we houden van politieke retoriek en van het debat. Dat is allemaal prima.

De heer **Rutte** (VVD): U maakt het ook wel makkelijk, hè?

Minister **Balkenende**: Als u het kabinet recht wilt doen, moet u bekijken wat er de afgelopen tijd is gebeurd. U weet dat er zelfs, ondanks de moeilijke economische tijden, meer geld naar onderwijs gaat. U weet ook dat het onderwijs nadrukkelijk in beeld is bij het aanvullende beleidsplan. U weet dat wij oog hebben voor de kwaliteit van het onderwijs. Dan vind ik het jammer dat u nu zegt: doet u eens wat. U doet het kabinet geen recht. Dit is veel te goedkoop.

De **voorzitter**: Dank u wel. Mijnheer Pechtold.

De heer **Pechtold** (D66): In uw algemene inleiding, in de troonrede en in de rest van de stukken is de moraliteit heel nadrukkelijk terug. De troonrede stopte zelfs met een oproep aan ieders eigen verantwoordelijkheid. Vandaag begint u ook over de banken en bestuurders, terecht als je ziet wat er is misgegaan met de bonussen en de hype rond declaraties, maar u houdt het zo abstract. Omdat u dit punt zelf agendeert, is u ook wel een vraag toegeëigend. Als het fout gaat, waar staat u dan? Als het fout gaat op een klein dossier als de Catshuisbrand, zegt u over uw ambtenaren: onjuist, onzorgvuldig, onvolledig. Welk predicaat past u in zo'n dossier?

Minister **Balkenende**: Ik begrijp de vraag niet.

De heer **Pechtold** (D66): Als je hier iedere keer zo over moraliteit college wil geven, als je de Koningin als tekst geeft: ieder zijn eigen verantwoordelijkheid, als je zo durft te praten over bankiers, over bestuurders, over iedereen ... U agendeert dit onderwerp al zeven jaar. Ik zeg iedere keer, ik heb het gisteren ook gedaan, dat u er niets mee doet. Nu vraag ik u naar uw verantwoordelijkheid in een dossier waarvan is aangetoond dat alles is mis gegaan, ik pak expres niet iets heel groots als de crisiswet, nee, op zo'n klein dossier bent u keihard over uw omgeving: onjuist, onzorgvuldig, onvolledig! Welk oordeel past u in zo'n dossier?

Minister **Balkenende**: Mijnheer Pechtold, ik weet dat u op niveau wilt discussiëren. Dat is goed ook. Als u nu zegt dat ik dit onderwerp al zeven jaar agendeer en u zegt dat er verder niets is gebeurd, dan neemt u niet goed waar. Ik vind dat jammer. Afgezien van wat er in het afgelopen jaar is gebeurd, hebben wij steeds gezegd: hoe gaan wij met elkaar om in dit land, wat betekent

Balkenende

respect, wat kunnen wij als overheid doen? U weet welke initiatieven wij hebben genomen in de media, in de sfeer van veiligheid, in het onderwijs, u vindt alle projecten in alle begrotingsstukken terug. Dat is wat wij zelf kunnen doen. Ik heb steeds gezegd: moraliteit is niet alleen iets van de overheid als zodanig, maar heeft te maken met de hele samenleving. Weet u wat er gebeurt in buurten en wijken, in sportverenigingen, wat daar gebeurt aan moreel besef?

De heer **Pechtold** (D66): Dit is een algemeen verhaal. Ik vraag u persoonlijk naar uw verantwoordelijkheid. U bent niet de gekozen minister-president. Er zitten daar 26 bewindslieden en u praat iedere keer vanuit uw eigen moraliteit. U legt de bevolking wat op, u legt bestuurders wat op, u legt bankiers wat op, en terecht, maar nu vraag ik u een keer niet naar die grote verhalen, maar naar wat u naast het agenderen doet als het erop aankomt. Uw verantwoordelijkheid bij die brand was de eindverantwoordelijkheid als politiek bestuurder. Omdat u er vandaag nu weer zo over begint, vraag ik u eens een keer: als het mis gaat, bent u dan bereid een keer ruiterlijk te zeggen: ik zat fout. Ik heb het u nog nooit horen zeggen en u vraagt ons wel vertrouwen in die moraliteit om volgend jaar weer dingen te gaan doen. Onjuist, onzorgvuldig en onvolledig! En welk oordeel past u in die moraliteit die u iedere keer over ons uitstrooit?

Minister **Balkenende**: Ik ben van mening dat de manier waarop de heer Pechtold dit nu hier naar voren brengt, niet kan. Ik zal uitleggen waarom. De Catshuisbrand was een buitengewoon triest en moeilijk onderwerp. Het is bekend dat er in de afgelopen jaren verwijten zijn gemaakt over ambtenaren die van dingen zouden hebben geweten, mensen die erbij betrokken zouden zijn en documenten van het ministerie van Sociale Zaken. Al die verwijten bleken niet juist te zijn. Toen kwam er iets anders naar boven en ik heb toen in de Kamer gezegd dat dit te maken hadden met het feit dat bepaalde documenten niet bij de landsadvocaat en anderen terecht zijn gekomen. Toen heb ik gezegd dat zaken die te maken hebben met ambtenaren, onder mijn ministeriële verantwoordelijkheid vallen. Ik heb daarover in de Kamer verantwoording afgelegd. Ik heb toen ook gezegd: dit mag zo nooit meer voorkomen. Het is ook bekend welke acties wij hebben ondernomen om zaken tegen te gaan. Ik neem mijn verantwoordelijkheid in de richting van de Kamer. Ik heb toch gezegd dat ik de verantwoordelijkheid heb te nemen voor ambtenaren die onder mijn verantwoordelijkheid of van de overheid werken. Je hebt zaken uit te leggen en als dingen niet goed gaan, heb je zaken te verbeteren. Dat hebben wij ook gedaan. Ik begrijp werkelijk niet wat u mij verwijt.

De **voorzitter**: Tot slot, mijnheer Pechtold.

De heer **Pechtold** (D66): De ambtenaren krijgen van u een oordeel, de landsadvocaat heeft een probleem met de Orde, hij wordt door de Orde van Advocaten aangepakt, en u strooit voor het zoveelste jaar moraliteit in abstracte begrippen over ons heen. U wijst terecht op bankiers, u wijst terecht op topbestuurders, maar als u ons wilt meenemen in een visie, als u mensen aanspreekt, zou er een grote kracht van uitgaan als u nu ook eens een oordeel zou uitspreken over het voorbeeld van

een overzichtelijk dossier waarin is aangetoond waar zaken fout zijn gegaan onder uw verantwoordelijkheid. Daarmee toon ik aan dat u het begrip moraliteit abstract houdt.

Minister **Balkenende**: Ik ben van mening, laat ik het maar eerlijk zeggen, dat de heer Pechtold de plank volledig mislaat. Als ik praat over moraliteit of over respect of over wat mensen voor elkaar kunnen betekenen, is dat niet iets wat ik wil opleggen omdat ik het zelf wil. Ik wil graag een samenleving waarin sprake is van wederzijds respect en wederzijdse verantwoordelijkheid, waarin bedrijven hun verantwoordelijkheid oppakken. Het is ook hun verantwoordelijkheid. In dat debat geef ik als premier mijn visie. Dat heeft niets te maken met opleggen of verwijten maken. Als overheid doen wij hetgeen wij behoren te doen, maar dat kunnen wij niet alleen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Behalve het afleggen van verantwoording is leiderschap niet alleen het opsommen van clichés. Die moeten wel tot uitdrukking komen in een project voor de toekomst van onze samenleving. Ik realiseer me dat het een paar maten te groot is, maar ik geef het voorbeeld toch. Roosevelt kwam na de crisis met de New Deal. Obama weet zijn land te begeistern met een groot volksgezondheidsproject en green jobs.

Minister **Balkenende**: Dat loopt nog niet zo gemakkelijk.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Er is inderdaad weerstand tegen en er zijn grote problemen, maar hij doet het wel. Hij loopt er niet voor weg. In een extreem moeilijke periode durft hij een grote maatschappelijke hervorming aan. Die is geladen van moraal en maatschappelijke overtuiging. Er zit moraal in. En waar komt u mee, op zijn best, uitgedragen door uw champagne drinkende minister van Verkeer en Waterstaat? Een crisis- en asfaltwet. Er worden drie weggetjes ergens aangelegd. Is dat het? Wat is uw project? Wat voor toekomst biedt u Nederland?

Minister **Balkenende**: Ik ben blij dat u het op deze manier formuleert, dan kan ik ook eens zeggen wat ik er zelf van vind. Met de manier waarop u een karakteristiek geeft van mij en van leiderschap, doet u geen recht aan datgene wat het afgelopen jaar is gebeurd. In 2002 werd ik premier. Toen hadden wij te maken met een inzakkende economie, met een financieringstekort hoger dan 3% en met niet-afgemaakte hervormingsagenda's. Wij hebben onze nek uitgestoken en kregen kritiek van iedereen, van economen en maatschappelijke verbanden, maar hebben tegen de stroom in gezegd: dit is nodig.

De heer **Rutte** (VVD): Toen wel!

Minister **Balkenende**: Voor de helft hebt u gelijk, maar ik kom daar zo nog op. Toen hebben wij gezegd: dingen moeten anders. Daarbij hebben wij natuurlijk veel gevraagd van de bevolking. In 2006 hebben wij in dat licht geconstateerd: het is noodzakelijk om perspectief te bieden. Dit kabinet heeft zijn visie op de samenleving steeds naar voren gebracht: samen werken, samen leven. Dat zijn algemene trefwoorden, waarmee wij de pijlers hebben aangegeven van wat wij willen bereiken. U zegt:

Balkenende

u komt alleen met een crisis- en asfaltwet. Nee. Er komt een Deltawet om Nederland te beveiligen in het kader van de klimaatverandering. Dat is een majeure operatie. De minister van Financiën komt met een tekortreductiewet, om de zaken financieel op orde te krijgen. Als ik zeg dat wij de procedures willen versnellen, dan gaat het ergens over. U moet dus niet zo bagatelliserend doen; daarmee doet u helemaal geen recht aan wat wij bereiken.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Als ik het goed begrijp, zegt u: zeven jaar geleden, in 2002, hebben wij een hervormingsagenda gepresenteerd. Dat klopt inderdaad. U regeerde toen met de VVD en dat was desastreus. Nu zijn wij zeven jaar verder en wij hebben al een jaar een grote economische crisis. Wat voor perspectief hebt u op de toekomst van de samenleving? Wordt het een duurzame economie? Gaat u de vervuiler laten betalen? Gaat u arbeid goedkoper en meer toegankelijk maken? Gaat u de kwaliteit van het onderwijs aanzienlijk verbeteren of blijft u steken op een armoedig OESO-gemiddelde? Wat is uw plan, wat wilt u? Een opsomming als "wij willen de moraal versterken en de schouders eronder zetten" is volstrekt leeg als er geen groot maatschappelijk project op zit. Dat hebt u niet. Zeven geleden misschien wel, maar nu niet.

Minister **Balkenende**: Ook hiervan moet ik zeggen dat ik een totaal ander beeld heb van waarmee wij bezig zijn. Neem het crisispakket van eerder dit jaar. Wij hebben gezegd: wij willen ook investeren, zodat op een aantal fronten meer wordt gedaan om de economie te stimuleren. Dit is niet zomaar stimuleren, in het wilde weg. Het heeft te maken met duurzaamheid, met energie, met kennis, met het gericht aanpakken van zaken. Waarom doe je dat? Dat doe je om het fundament van de Nederlandse economie en samenleving te versterken. In het kader van de economische ontwikkeling hebben wij een- en andermaal gezegd: laten we een verbinding leggen met het thema duurzaamheid. Daarbij zetten wij stappen. Ik vind dat u daaraan onvoldoende recht doet. U wilt gewoon niet zien wat wij doen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik probeer ontzettend goed te zien wat u doet, maar het lukt niet echt. Er is niet zoveel te zien. Laten wij maar even bij het thema duurzaamheid blijven. Dat is namelijk een heel goed voorbeeld. Er is inderdaad een ditjes-en-datjespakket. Tegelijkertijd vertellen alle wetenschappers en bureaus u nu al dat u al uw doelen bij het tegengaan van klimaatverandering niet haalt. Dit is de kans om bij deze grote economische crisis milieu-innovatie echt te stimuleren. Ik denk aan grote projecten met wind op zee, elektrische auto's in het zuiden van het land en de aanleg van trams elders. U zou duizenden, duizenden banen kunnen creëren. U zou Nederland naar de voorhoede van Europa kunnen brengen, maar wat doet u? Een beetje van dit en een beetje van dat en er blijft niets van over.

Minister **Balkenende**: Je kunt het kabinet veel verwijten, maar je kunt het kabinet niet verwijten dat wij in deze omstandigheden niet alles op alles zetten als het gaat om de bevordering van de werkgelegenheid en de bedrijvigheid. Ik heb vaak met mevrouw Hamer gediscussieerd over het thema van de jeugdwerkloosheid. Wij doen de nodige dingen. Wij werken aan

een versnelling van procedures om ervoor te zorgen dat de bedrijvigheid wordt gestimuleerd. U doet op deze manier geen recht aan wat het kabinet doet.

Dan nog iets over de keuzen die wij maken op het gebied van duurzame energie. Wij hebben er eerder dit jaar heel bewust voor gekozen om meer te doen aan het fenomeen van duurzame energie. U moet dus niet doen alsof er niets gebeurt.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Ik was blij dat de minister-president in zijn visie naar de toekomst liet merken dat wij ons niet alleen tot ons eigen land moeten beperken, maar dat Nederland ook een internationale verantwoordelijkheid draagt. In het kader van de aanwezigheid van de minister-president volgende week in Pittsburgh heb ik daar nog een vraag over. De president van de Wereldbank heeft deze week een noodkreet doen uitgaan met betrekking tot de allerarmsten in de wereld. Hij heeft duidelijk gemaakt dat de financiële crisis daar het hardste aankomt en dat er de afgelopen maanden 90 miljoen allerarmsten zijn bijgekomen, mensen die van iets meer dan een euro per dag moeten rondkomen. Wat is concreet de inzet van de minister-president volgende week in Pittsburgh, ook denkend aan het prachtige charter dat mevrouw Merkel heeft gelanceerd om aan die problematiek iets te doen?

Minister **Balkenende**: Op korte termijn speelt het vraagstuk van de voedselsituatie, honger. Dat is ook in Italië aan de orde geweest. Er zijn commitments van miljarden voor ontwikkelingslanden gedaan, waarmee het nodige kan worden gedaan aan de bestrijding van honger. In meer algemene zin gaat het om de vraag of de westerse landen bereid om te voldoen aan de 0,7% en of zij bereid zijn om internationale solidariteit te tonen. Die zaken zijn nodig. Ten derde noem ik de betrokkenheid van de private sector als het gaat om het overdragen van kennis. Ten slotte moeten deze landen, als zij kansen hebben in de wereldeconomie, die kansen daadwerkelijk krijgen. Maak dus werk van de Doharonde. Deze zaken helpen die landen echt.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Dat zijn op zichzelf goede punten, maar wij moeten er voor oppassen niet voortdurend terug te vallen in algemeenheden, in de zin dat wij er iets aan moeten doen. De momenten die er zijn, bijvoorbeeld bij een top als volgende week, moeten wij niet laten lopen. Dan moet men met elkaar concrete resultaten boeken. Ik roep de minister-president op deze kwestie dan mee te nemen en ervoor te zorgen dat er boter bij de vis komt.

Minister **Balkenende**: Ik versta het signaal van de heer Slob heel goed. Daarom greep ik ook terug naar de vorige bijeenkomst van de top in Italië. Toen hebben de landen een nadrukkelijk commitment afgegeven dat ze meer wilden gaan doen aan het thema van de bestrijding van honger. Dat was heel concreet en het is nodig.

Na mijn algemene inleiding kom ik bij het eerste grote blok, namelijk de financieel-economische onderwerpen. Ik begin met het onderwerp heroverwegingen dat door vele sprekers aan de orde is gesteld. Het kabinet staat voor een moeilijke opgave. In het licht van een fors welvaartsverlies en de uit het lood geslagen overheidsfinanciën weten wij nu dat lastige keuzen onvermijdelijk zijn. De balans tussen uitgaven en inkomsten moet

Balkenende

worden hersteld. Niets doen, is geen optie. Het kabinet treft nu voorbereidingen, zodat kan worden gestart met het op orde brengen van de overheidsfinanciën. Het kabinet heeft de intentie om bij voldoende economische groei in 2011 te starten met het herstel van gezonde overheidsfinanciën. De eerste stappen daartoe zijn al gezet. Het kabinet zal de resultaten van de heroverwegingen betrekken bij de voorbereiding van de begroting 2011 en de begroting 2012 en indien mogelijk bij de Voorjaarsnota 2010. Wij zullen fundamentele beleidskeuzen moeten maken. Die keuzen dienen gebaseerd te zijn op inzicht in alle mogelijke opties en de budgettaire en andere gevolgen ervan. Dat inzicht verkrijgen, is het doel van de brede heroverwegingen. De heroverwegingen zullen leiden tot voorstellen met een omvang van circa 40 mld. De verwachting is dat bij een economische groei van 2% van 2011 tot 2015 het tekort in 2015 nog tussen de 30 mld. en 35 mld. zal liggen.

Sommigen verwijten ons gebrek aan daadkracht, omdat wij de ingrepen die vanaf 2011 nodig zijn om de overheidsfinanciën te herstellen niet nu en detail invullen. Het gaat niet om simpelweg 20% korten en 20% minder resultaat accepteren. Het gaat erom met minder geld zoveel mogelijk ambities te realiseren door beleid, voorzieningen en verantwoordelijkheden anders en beter vorm te geven. Wij zullen ervoor zorgen dat die politieke keuzen verantwoord kunnen worden gemaakt. Werkgroepen zullen in opdracht van het kabinet de diverse beleidsthema's analyseren en beleidsalternatieven en besparingsopties ontwikkelen. De ambtelijke werkgroepen rapporteren aan de premier en de vicepremiers. Ze kunnen bij hun werk externe deskundigen betrekken. De keuze voor de thema's is breed. Er zijn geen heilige huisjes. Dat moet ook wel, wil er een voldoende substantiële bijdrage aan het herstel van de overheidsfinanciën uitkomen. De brede heroverwegingen moeten leiden tot een ruim aanbod van besparingsmogelijkheden, zodat de politiek fundamentele keuzes kan maken.

De heer **Rutte** (VVD): De staatsschuld loopt de komende jaren met 35 mld. tot 40 mld. per jaar op. De totale staatsschuld bedraagt dadelijk € 60.000 per hardwerkende Nederlander. Het kabinet vraagt nu aan 20 werkgroepen om met voorstellen te komen. Al tweeënhalf jaar leidt de minister-president dit kabinet. Welke politieke richting geeft de minister-president aan deze werkgroepen mee?

Minister **Balkenende**: Wij geven aan deze werkgroepen, op de twintig beleidsterreinen en sectoren die verkend zullen worden, de volgende opdracht mee: u hebt tot taak om te bezien wat in deze sectoren de mogelijkheden zijn om te komen tot een aanzienlijke besparing. Daarbij is een getal genoemd van min 20%. In de Miljoenennota staat aan het eind van hoofdstuk 1 het kader waarin wij zaken plaatsen. Natuurlijk zullen we oog hebben voor kennis, innovatie en internationale activiteiten. Maar we gaan zonder beperkingen vooraf ruimte geven aan deze werkgroepen om het werk te doen. We gaan dus out of the box denken. We gaan geen taboes opwerpen. Deze groepen hebben de ruimte om alle dingen te onderzoeken die nodig zijn. Als je die ruimte niet geeft, houd je van tevoren al zaken tegen. Dat willen we niet.

De heer **Rutte** (VVD): Niet alleen kunt u het niet eens worden over de noodzakelijke bezuinigingen, maar ook

kunt u het niet eens worden over de opdracht aan een andere groep, die tot noodzakelijke bezuinigingen moet komen. U bent niet een wetenschappelijk bureau, maar u geeft opdracht aan een ander wetenschappelijk bureau. Dat doet u hier feitelijk. Dit is toch niet regeren, mijnheer de minister-president? Mensen die nu zitten te kijken weten dat als er nu niet ingegrepen wordt, de belastingen omhoog zullen moeten. Dat voelt iedereen aan. Dat is uitermate schadelijk voor de economie. Ik vind het plan van de twintig commissies onzalig, maar dan kunt u toch tenminste zeggen, bijvoorbeeld, dat die commissies niet mogen komen met lastenverzwaringen? Ik hoop tenminste dat dat is meegegeven aan die commissies.

Minister **Balkenende**: Mensen volgen dit debat. De afgelopen dagen heb ik natuurlijk gehoord dat het kabinet niets zou doen of dingen uitstelt.

De heer **Rutte** (VVD): Dat klopt.

Minister **Balkenende**: Vorig jaar, een jaar geleden, hadden we een totaal ander beeld van de financiële werkelijkheid. Wij dachten, op basis van alle inzichten van dat moment, dat wij in een kabinetperiode zaten met begrotingsoverschotten en een historisch laag niveau van de staatsschuld. Nederlandse ondernemers kunnen u vertellen dat in oktober en november de zaak radicaal is gekeerd. Dat geldt voor ons als regering en voor ons allemaal. Toen deze ernstige situatie zich aandienende, hebben we gelijk gezegd dat een aanvullende beleids pakket nodig was. Wij zijn absoluut bereid om moeilijke maatregelen te nemen. Dat hebben we ook gedaan. In het voorjaar hebben we gezegd dat de AOW-leeftijd naar 67 moest, dat er moest worden ingegrepen in de zorgkosten en dat we meer gaan vragen van mensen met een dure woning. Ook hebben we 1,8 mld. aan ombuigingen vanaf 2011 toen al ingeboekt. Ook hebben we gezegd dat we in de loonontwikkeling een beperking nodig hadden en hebben we bepaald dat er een wettelijke regeling komt om het financieringstekort vanaf 2011 jaarlijks terug te brengen. Dat hebben we toen gedaan.

Nu zeggen we, ook op basis van nieuwe inzichten in wat er gebeurt met de saldo-ontwikkeling en het financieringstekort, dat het heel zwaar weer is. Zelfs als de economie aantrekt, hebben we te maken met zware ontwikkelingen en met grote opgaven. Als je keuzes wilt maken, moet je dit wel verantwoord doen. Ik heb gisteren goed naar de Kamer geluisterd. Het viel mij op dat er grote verdeeldheid bestond over tal van onderwerpen. Dat is ook mogelijk, doordat de politieke partijen van elkaar verschillen. Maar als je praat over de financiële ontwikkeling om de zaak op orde te krijgen, en het gaat om heel fundamentele keuzes, dan moet je heel goed nagaan wat mogelijk is en wat onmogelijk is en wat daarvan de consequenties zijn. Sommigen vroegen: u hebt toch de commissie-Gerritse? Maar de commissie-Gerritse had een veel beperktere scope. We hebben nu te maken met fundamenteel heroverwegen van het project aan overheidsuitgaven. Ten aanzien van de lastenontwikkeling merk ik op dat wij beseffen dat lastenverzwaringen altijd riskant zijn. Maar nu gaat het ook om de uitgaven. Dat heb ik ook gezegd.

De **voorzitter**: Mijnheer Rutte, tot slot.

Balkenende

De heer **Rutte** (VVD): Dit is het kabinet van uitstellen, van conflicten, van een beetje wegdelegeren aan commissies. U bent niet eens de kapitein van de Titanic, mijnheer de minister-president, u bent langzamerhand de dirigent van het orkestje aan boord van de Titanic, dat een nieuw deuntje begint. Daar begint u steeds meer op te lijken.

Minister **Balkenende**: Ik dank de heer Rutte voor de term "dirigent". Dat stel ik toch wel op prijs.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Er staan zes maanden voor deze exercities. Ik hoor de minister-president spreken over de Voorjaarsnota en over de voorbereiding op de begroting van 2011. Mag ik hieruit de conclusie trekken dat de minister-president aan deze Kamer toezegt dat bijvoorbeeld 1 mei volgend jaar concrete voorstellen in deze Kamer zullen liggen?

Minister **Balkenende**: Eerst wil ik nog het volgende opmerken, mede aan het adres van de heer Rutte. Dat gaat over het idee dat er geen tempo wordt gemaakt. Welnu, in de jaren tachtig namen de heroverwegingsoperaties anderhalf jaar in beslag. Dat was eerst zes maanden. Ik heb het nu even over de tijdsdimensies en het is goed om dat te onderstrepen. Dat is een.

Nu het tweede. Ik heb gisteren ook goed geluisterd. De heroverwegingsoperaties zullen naar verwachting volgend jaar in het begin van het tweede kwartaal gereed kunnen zijn. Dat is heel erg snel. Ons staat hierbij het volgende voor ogen. Wij willen deze bevindingen kunnen betrekken bij de voorbereiding van de Voorjaarsnota en van de begroting voor 2011.

Ik kan nu geen twee dingen tegelijk doen. In april/mei van het volgende jaar zitten wij waarschijnlijk nog volop in de begrotingsbespreking. Als u de stukken wilt hebben voor 1 mei, loopt dat niet synchroon met de normale voorbereiding van de begroting 2011. Wel wil ik graag toezeggen dat wij in de loop van mei van volgend jaar zullen bekijken of wij de Kamer de gewenste informatie kunnen geven. Nogmaals, het zal wel moeten samenhangen met de bespreking in het kabinet over de voorbereiding van de begroting voor 2011.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Ik denk dat er echter ook politieke besluiten nodig zijn over de voorstellen die u dan doet. Die discussie zullen wij volgend jaar voor het zomerreces hebben. Vandaar mijn planning: voor 1 mei de voorstellen, de Voorjaarsnota komt ook altijd ergens in mei en dan in mei/juni het debat. Zo hebben wij voor het zomerreces een fundamenteel debat over de koers die wij gaan en de beslissingen die wij nemen. Dat loopt dan ook rond met uw agenda. Vandaar dat ik eraan hecht. Ik zeg dit ook om onszelf en elkaar te beschermen tegen het weglopen. Het kan immers best heel moeilijk worden. Dat houd ik ook voor mogelijk. Het is maar zo aan de orde in de politieke agenda dat er uitschuifoperaties komen. En dat zou wat mij betreft niet moeten kunnen. Dat moeten wij ook niet willen.

Minister **Balkenende**: Ik begrijp u heel goed. Ik moet zeggen dat u gelijk hebt. Wij doen zo'n operatie niet als een soort exercitie om dingen te bekijken. Daar gaat het niet om. Het gaat erom dat hiermee voorbereidingen worden getroffen met het oog op, financiële, ontwikkelin-

gen die gedurende meer jaren grote gevolgen zullen hebben. Daar praten wij over. Dat vergt zorgvuldigheid.

Daarbij zijn twee momenten die een rol spelen. Het ene is dat de Kamer de documenten krijgt die volgend jaar gereed zijn. Wij zullen zien wat wij de Kamer in het voorjaar kunnen melden. Het hoofdbesluitvormingsmoment – laat ik dat maar eerlijk noemen – is natuurlijk de behandeling van de begroting voor 2011. Daarbij kunnen wij net als nu in alle scherpheid praten over de keuzes die wij maken. Ik begrijp echter dat u daarover voor die tijd wilt spreken. Wellicht zou dat gecombineerd kunnen worden met de Voorjaarsnota 2010, zo is uw vraag. Dat lijkt mij heel ver vooruit gesproken. Volgend jaar zitten wij in het bekende ritme en dan zien wij wat wij in april/mei aan de Kamer kunnen presenteren.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat u zojuist hebt gezegd, minister-president, dat wij voordien de documenten krijgen.

Minister **Balkenende**: Ja, uiteraard. Als de documenten klaar zijn, zullen die aan de Kamer gepresenteerd worden. De Kamer heeft recht op deze informatie; dat spreekt vanzelf.

De **voorzitter**: Dank u wel. Nu de heer Pechtold.

De heer **Pechtold** (D66): Als je zo'n breed onderzoek gaat doen, is het misschien ook interessant om daaraan richting te geven. Zojuist is al aangetoond dat u dat niet doet. Kunt u mij een onderzoeksvraag noemen waar u nog niets over weet?

Minister **Balkenende**: Ik ga dit soort vragen helemaal niet beantwoorden. Ik zie het namelijk al voor mij: wij gaan dan speculeren welke onderwerpen en welke onderzoeksvragen wel en niet aan de orde komen.

De heer **Pechtold** (D66): Straks zijn twintig werkgroepen aan de slag. Iedere voorzitter van zo'n werkgroep zegt dan: dit is ons terrein. U mag van mij een willekeurige werkgroep noemen. Geeft u nu eens de eerste vraag die men gezamenlijk moet formuleren voor het desbetreffende onderzoeksgebied, omdat men daar nog geen kennis over heeft.

Minister **Balkenende**: Het wezen van de vraag aan deze werkgroepen is nu juist om aan te geven hoe binnen hun sector op een verantwoorde manier suggesties tot stand kunnen komen om minder uit te geven. Dat is ook het werk van die commissies/werkgroepen zelf. Wij gaan daarop geen taboes leggen; evenmin geven wij van tevoren aan wat wel en wat niet kan. Dat is een vrijheid van de werkgroepen. Bovendien staat in de Miljoenennota om welke onderwerpen het gaat.

De heer **Pechtold** (D66): U loopt weg van mijn vraag! Er zijn twintig gebieden. Ik heb gisteren aangetoond dat op er al die gebieden heel veel onderzoeken zijn. Ook zijn er begrotingen die je zo kan bekijken. Iedereen kan zo vertellen wat een verschuiving betekent. Noemt u nog eens een onderwerp, een deelgebied waarvan u zegt: daarover hebben wij nog te weinig kennis om een besluit te kunnen nemen. Het gaat namelijk om kiezen, besluiten nemen!

Balkenende

Minister **Balkenende**: Ik heb gisteren de stapel van de heer Pechtold gezien. Dat was natuurlijk leuk voor de camera. Prima. Goed gevonden, mijn complimenten.

De heer **Pechtold** (D66): Dat was pijnlijk hard voor u.

Minister **Balkenende**: Ik ben nog niet klaar. Een van mijn medewerkers heeft contact opgenomen met uw fractie om de totale lijst met rapporten op te vragen. Die hebben we niet gekregen. Ik daag u uit om één rapport te noemen waarin wordt uitgegaan van financieringskortingen van 6% en een tekort op jaarbasis van 30 mld. à 35 mld. U zult dat in die rapporten, naar mijn verwachting, niet tegenkomen. Dan is het te gemakkelijk van u om te zeggen: ach, die rapporten zijn er toch. U hebt de kennisinvesteringsagenda genoemd. Die leidt alleen maar tot meer geld uitgeven, niet tot besparen.

De heer **Pechtold** (D66): O, de kruidenier uit Zeeland komt hier om de hoek kijken. Weet u, ik ga u eens wat uitleggen. Investeren in sommige gebieden, zoals kennis en energie, levert geld op. U denkt dat u alleen moet bezuinigen? Dat is een heel rare manier van regeren, hoor.

De **voorzitter**: Heren, heren!

Minister **Balkenende**: Mijnheer Pechtold, wilt u mijn vraag beantwoorden? Noemt u één rapport waarin rekening is gehouden met dit soort dramatische financiële cijfers.

De heer **Pechtold** (D66): Daar gaat het niet om ...

De **voorzitter**: Ik ontnem u even het woord, mijnheer Pechtold, omdat u beiden elkaar rechtstreeks aanspreekt. In deze zaal is het gebruik dat u dat via de voorzitter doet. Dat komt de discussie, zult u merken, echt ten goede. Het woord is aan de minister-president.

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter, het verwijt van de heer Pechtold is deze: er zijn rapporten zat, u doet maar wat en u kunt snel handelen met gebruikmaking van de rapporten. De exercitie van de werkgroepen is echter van een totaal andere orde dan de rapporten waar hij op wijst. Ik laat volstrekt onweersproken dat je ook prioriteiten moet stellen in de toekomst. Natuurlijk moet je oog hebben voor bepaalde uitgavencategorieën. Dat zullen we ook hebben. Het gaat er nu om dat we onder ogen zien waar we voor staan. De heer Pechtolds vergelijking met rapporten deugt wat dat betreft niet.

De **voorzitter**: Tot slot, mijnheer Pechtold.

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter. De minister president houdt een betoog waar de heer Rutte zojuist van zei: het lijkt wel de Titanic. Ik vind de sfeer in vak K meer op die van een sportkantine lijken. De minister-president vroeg mij een voorbeeld van een rapport dat een duidelijke visie geeft, een hervorming betreft en keuzes maakt. Dat is zijn eigen rapport over de arbeidsmarkt van de heer Bakker. Daar bezuinigt u geen 40 mld. mee, maar het is een onderdeel. De heer Bos schudt nee en maakt een gebaar van nul. Mijnheer Bos, uw topambtenaren, uw commissies weten meer te verzinnen en weten nu al duidelijkere keuzes te maken. U kunt niet eens één vraag

benoemen. U kunt geen richting geven. U strooit met moraliteit. Dat past u niet; die paarse das wel.

De **voorzitter**: Dank u wel. De minister-president.

Minister **Balkenende**: Nee, laat ik maar eens geen antwoord geven.

De **voorzitter**: Dan is het woord aan mevrouw Thieme.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): De minister-president betichtte de oppositie ervan verdeeld te zijn als het gaat om de kritiek op dit kabinet, maar er klinkt echt een eensluidend geluid, namelijk dat er geen politiek kader is waarbinnen de werkgroepen aan de slag kunnen. Er is geen politieke keuze op het gebied van duurzaamheid. Ik vraag me af wanneer we die tegemoet kunnen zien, want we hebben simpelweg de tijd niet.

Minister **Balkenende**: Ik val nu in herhaling. Ik heb gezegd dat de werkgroepen de opdracht hebben gekregen om voor verschillende sectoren te komen met voorstellen. Daarbij zijn op voorhand geen belemmeringen aangegeven. Het is vervolgens aan het kabinet om in samenspel met de Kamer een keuze te maken. Volgend jaar staan we voor die opdracht. Op dit ogenblik valt er niet meer over te zeggen.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): U vraagt de Kamer om erop te vertrouwen dat u rekening houdt met de diverse crises die ons teisteren. Kijk je echter naar alle voornemens voor bezuinigingen in 2011, dan zie je dat er al afbreuk wordt gedaan aan bepaalde kabinetsprioriteiten uit het regeerakkoord. Ik wijs op de halvering van de budgetten voor dierenwelzijn en voor stimulering van duurzame energie. Ik wijs op het niet extra investeren in natuur en het halveren van het budget voor toezicht op milieu en dierenwelzijn. Dat geeft duidelijk aan dat u al politieke keuzes hebt gemaakt. Ik wil dan ook dat u nu volledig duidelijk bent over de keuzes die u kennelijk al gemaakt hebt. U blijft maar mist opwerpen.

Minister **Balkenende**: Er is geen sprake van een halvering van het budget voor dierenwelzijn. De structurele uitgaven zijn gestegen van 5 mln. naar 9 mln. Wel is gezegd dat we gedurende een paar jaar incidenteel meer doen. Structureel komt er dus meer bij, incidenteel is het ander verhaal. Wat de keuzes betreft: als u de troonrede of de Miljoenennota leest, ziet u dat er een aantal ambities is richting 2020. U kent de zeven onderwerpen. Het gaat daarbij over kennis en innovatie en over duurzaamheid. Al die elementen spelen een rol in ons toekomstperspectief. Wanneer wij volgend jaar de bevindingen hebben, hebben wij natuurlijk rekening te houden met belangrijke elementen als: hoe kijken wij aan tegen de energievoorziening, tegen duurzaamheid en tegen de kennisinfrastructuur in dit land? Iedereen kan lezen wat onze algemene oriëntaties zijn. Het kabinet heeft alleen gezegd dat het niet op voorhand bepaalde zaken gaat uitsluiten. Dat is het wezen van de operatie.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Thieme.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Het is duidelijk dat de ambities worden bijgesteld ten aanzien van innovatie en onderzoek. Er wordt immers ook 10 mln. bezuinigd op

Balkenende

innovatie voor duurzame landbouw. U bent continu bezig de budgetten voor 2011 te halveren, dan wel drastisch in te perken. Dat betekent dat u bepaalde politieke keuzes hebt gemaakt. Dan kunt u toch niet weggelaten met: "het is even meer geweest, en nu gaan wij het gewoon weer op het normale niveau terugbrengen"? Het betekent toch dat u vindt dat er minder prioriteit moet worden gegeven aan dingen als duurzame energie, aan dierenwelzijn en aan natuur? U ontkent dat gewoon en dat snap ik niet. U hebt toch al een keuze gemaakt?

Minister **Balkenende**: Nee, wij maken juist geen keuze wat betreft de onderwerpen die wij uitsluiten. Wel is het zo dat wij, wanneer wij straks keuzes maken, dat hebben te doen tegen de achtergrond van het perspectief dat wij voor Nederland hebben. Vandaar ook dat de voorstellen meer zullen opleveren dan wij misschien nodig hebben, mede om keuzes te kunnen maken. Als je die keuzes maakt, doe je dat tegen de achtergrond van het perspectief dat je voor Nederland hebt. Dat is ook aangegeven in de Miljoenennota. Wat wij niet doen is op dit ogenblik al de zaak dichtspijkeren wat betreft "dat mag wel en dat mag niet".

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Als u een open keuze wilt maken, hoe is het dan mogelijk dat elk benoemd terrein al belast is met een bezuiniging of een hervormingsnoodzaak van 20%? Het kan namelijk heel goed zijn dat er een terrein is – ik noem bijvoorbeeld onderwijs – waarop geen besparing van 20% mag plaatsvinden, en een ander waarop veel meer, bijvoorbeeld 40%, bezuinigd kan worden. Bijvoorbeeld het Innovatieplatform kan in zijn geheel weg, denk ik.

Minister **Balkenende**: Mevrouw Halsema heeft het denk ik goed begrepen. Er worden bedragen genoemd. Dat is juist een indicatie van de bedragen waarom het gaat, van waaraan je moet denken. Maar zij heeft ook gelijk dat dit zal betekenen dat je in sommige sectoren waarschijnlijk meer moet doen en in andere minder. Dat is afhankelijk van de prioriteiten. Ik heb mevrouw Thieme net gezegd: natuurlijk hebben wij te maken met opgaven in de toekomst. Dat heeft te maken met duurzaamheid en kennis. Zoals ik net heb aangegeven, zullen die keuzes gemaakt moeten worden. Wat wij nu willen, is alleen dat maximaal wordt onderzocht waar het op een gegeven moment minder kan.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik kom hiermee terug op de vorige discussie die ik met de premier had. Mijn fractie heeft er geen bezwaar tegen dat ambtenaren aan het werk worden gezet om te kijken hoe je een zo kapitale bezuinigingsoperatie vorm zou moeten geven. Dat is ook hun werk; dat vind ik niet gek. Maar je moet het wel doen op basis van een politieke visie, politieke normen en politieke keuzes die daarvoor zijn gemaakt. Anders verplaatst je de politiek naar de ambtenarij. Zij maken de keuzes; u maakt ze niet meer. Ik heb er grote bezwaren tegen dat op bijna elk denkbaar maatschappelijk terrein nu al een last van 20% wordt gelegd zonder dat u keuzes hebt gemaakt, en dat u het aan ambtenaren overlaat. Dat is wat u doet!

Minister **Balkenende**: Mevrouw Halsema, ik denk dat ook u toe wilt naar een situatie waarin wij de overheidsfinanciën op orde krijgen. Uit vragen die door velen zijn

gesteld heb ik gisteren opgemaakt dat iedereen de analyse deelt van hoe het er financieel voorstaat, dat wij te maken hebben met grote tekorten over een lange reeks van jaren en dat er ingegrepen moet worden. Dat is een algemene waarneming, een analyse die wordt gedeeld. Dat is mede de winst van dit debat. Bovendien is dit niet: zomaar een paar dingen even uitzoeken. Dit is echt een kwestie van fundamenteel kijken waar wij tegenop lopen. Daarbij hebben wij het over twintig onderwerpen. Er is wel vrijheid om aan te geven wat wij willen bereiken, maar daarna komen de keuzes. Die zullen door de politiek gemaakt moeten worden. Het zou alleen merkwaardig zijn als wij nu al tegen die groepen zouden zeggen: u zit in sector A; daar moet minder worden omgebogen. Of: u zit in sector B; die dingen moeten wij niet gaan bekijken. Wij hebben nadrukkelijk gezegd: wij willen over onze schaduw heen springen. Wij willen juist alles gaan verkennen wat nodig is. Dan heb je ook een goede basis, goede informatie, om straks die keuzes te kunnen maken.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Laat ik nog één keer proberen om het uit te leggen. Nogmaals, het is geen punt als ambtenaren hun werk doen. Maar ambtenaren krijgen nu bijvoorbeeld de opdracht om alle regelingen te gaan onderzoeken voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Dat is een totaal belachelijke opdracht als daar geen toekomstvisie van het kabinet bij ligt, waarin staat hoe het kabinet emancipatie van mensen definieert, hoe het wil omgaan met werkloosheid, wat het vindt van de WW, of het nog bijstand wil in de toekomst en hoe het maatschappelijke stages definieert. Dat soort opvattingen moet het kabinet als richting meegeven aan ambtenaren, anders gaan ambtenaren het kabinet dicteren hoe de arbeidsmarkt eruit gaat zien. Dat is absurd!

Minister **Balkenende**: Ik ben ervan overtuigd dat men, met de kwaliteit die straks is gewaarborgd in deze werkgroepen, de vragen die mevrouw Halsema stelt heel goed door heeft. Het gaat natuurlijk om de vraag wat voor systeem we hebben. Laat ik een ander voorbeeld noemen. De minister van Financiën en ik hebben gezegd: we hebben een heleboel kinderregelingen; daar gaan we ook naar kijken. Dat heeft te maken met kinderbijslag en met kortingen. Die zaken moeten ook tegen het licht worden gehouden. Hetzelfde geldt voor het arbeidsmarktbeleid. We gaan gewoon bekijken hoe dat soort zaken in elkaar zitten. De werkgroepen hebben tot taak om met mogelijkheden, met alternatieven te komen. Ik denk ook dat dit in verschillende sectoren zal leiden tot verschillende opties. Dat zal ook nog wel gebeuren. En dan gaan wij die zaken wegen. Alleen kun je de zaak in dit stadium niet al te veel gaan insnoeren wat betreft de inhoud van de voorstellen en wat betreft het exacte toetsingskader. Daarvoor is het nog te vroeg. Het geldt ook voor onderwerpen die wel of niet zouden mogen. Dat wil mevrouw Halsema kennelijk, maar dat doen we niet.

De heer **Van Geel** (CDA): Ik wil nog even terugkomen op het proces dat de minister-president heeft geschetst rondom "het project", zoals ik het maar zal noemen. De minister-president zegt dat de resultaten betrokken zullen worden bij de Voorjaarsnota en bij het opstellen van de begroting voor 2011 en 2012. Mag ik de minister-

Balkenende

president zo begrijpen dat het doel van kabinet is om in deze periode de betekenisvolle stappen te nemen die ik gisteren heb genoemd?

Minister **Balkenende**: Ja, en betekenisvol in die zin dat we ten eerste bezien wat dit nog kan betekenen – het is kort dag – voor de Voorjaarsnota 2010. Dat is een lopend begrotingsjaar; dat is complexer. Ten tweede zullen we bekijken wat het kan betekenen voor de begrotingsvoorbereiding voor 2011. Dat zijn de stappen die de heer Slob bedoelt, want het is niet zomaar een exercitie. Uiteraard moet je bekijken wat je kunt doen. Ten derde zullen we richting geven voor de periode erna. Dan kom je echter op een ander vlak. Je zit dan meer in de fase van het opstellen van verkiezingsprogramma's en van de nieuwe kabinetsformatie. Dan praat je over 2012 en verder. Langs deze lijnen zullen we opereren.

De **voorzitter**: Mijnheer Slob, uw vervolgvraag.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Ik wil dat ook onderstrepen. Als het mogelijk is in de economische situatie zal de afweging gemaakt moeten worden dat we de betekenisvolle stappen gaan zetten. Gezien de bedragen die genoemd worden, zal heel erg flink gesneden moeten gaan worden. Ik ga er echter van uit dat de minister-president niet uitsluit dat we ook zullen kijken of het eventueel mogelijk is om, in balans, te kijken naar rechtvaardige lastenverzwaringen en dat dit nu niet helemaal buiten beeld is geraakt.

Minister **Balkenende**: Eerst wat het jaar 2011 betreft. De onbekende is nu natuurlijk: hoe zal het jaar zijn? Daar heeft de heer Slob gelijk in. Ten aanzien van de 1,8 mld. ombuigingen hebben we gezegd: we gaan ombuigen, maar hoe we de ombuigingen inzetten is afhankelijk van de economische ontwikkelingen. Dat geeft al aan dat we goed moeten bekijken wat er in 2011 gebeurt. In die zin zal 2011 een scharnierjaar kunnen zijn. Je moet echter wel gaan beginnen.

Ik heb het getal genoemd van 30 mld. of 35 mld. Dat kun je niet in één jaar bereiken. Die opdracht zou te groot zijn. Dat kun je niet in één jaar doen. Je moet echter wel toewerken naar een perspectief waarin je weer een normale situatie krijgt: een begrotings-evenwicht of een -overschot. Dat is het doel van de operatie.

Dan de lastenontwikkeling. De heer Slob spreekt over lastenverzwaring, maar het is meer lastenverdeling, want op een gegeven moment kun je ook besluiten om daar iets meer te doen en daar iets minder. Dat zullen we moeten bekijken en ook dat moet je wegen op zijn economische consequenties. Ik kom straks even bij mevrouw Hamer, die sprak over de belastingen. Die vormen ook een onderdeel van de heroverwegingen. Ik zal daar zo op terugkomen.

De **voorzitter**: Uw vervolgvraag.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Voor de duidelijkheid: we zullen op het moment dat we voor de afwegingen staan de economische situatie meewegen bij wat er op dat moment noodzakelijk en mogelijk is. We zullen niet slechts één jaar vooruitkijken, maar meerdere jaren. Dat is gezien de enorme opgave waarvoor we staan natuurlijk ook zeer verantwoord. Er zal gekeken worden

naar bezuinigingen, maar er zal ook in samenhang worden gekeken naar een rechtvaardige verdeling van de lasten, mede gezien de grote opgave waar we voor staan. Mag ik de minister-president zo verstaan?

Minister **Balkenende**: De term "verdeling van lasten" is een juiste.

Mevrouw **Kant** (SP): Dit kabinet toont toch wel heel erg weinig daadkracht. Eigenlijk is dit geen kabinet, maar een praatgroep. Ik weet wel hoe dat komt. Er moeten nu twee heren in vak K heel hard lachen. Ik weet wel waarom het een praatgroep is geworden. Het CDA en de PvdA houden elkaar gewoon continu in een handgreep. Zoals het gaat in een slecht huwelijk kun je houdpraatsessies houden, in de hoop dat die iets opleveren en iets oplossen. Praatsessie op praatsessie ... Het kabinet heeft één heel bijzondere praatsessie gehad, waarbij het wel daadkracht toonde. Ik was daar echter niet zo gelukkig mee, en heel veel Nederlanders ook niet. Dat was die bijzondere praatsessie waarbij men met zijn allen naar binnen ging en allemaal vond dat de AOW-leeftijd niet verhoogd moest worden. Ik weet niet wat er in die sessie is gebeurd, maar toen men weer naar buiten kwam, was iedereen om. De AOW-leeftijd moest verhoogd worden. Hoe kan daarover overeenstemming bestaan, terwijl al die andere dingen naar voren worden geschoven? Waarom zijn er toen geen andere beslissingen genomen? Waarom zegt het kabinet nu niet dat het de AOW-leeftijd meeneemt in het geheel van volgend jaar?

Minister **Balkenende**: Ik vind het een beetje vermakelijk. Zo van, "ach het is een wetenschappelijk bureau". Mevrouw Kant noemt het een praatgroep. Maar wat doet zich nu eigenlijk voor? Vorig jaar is de financiële crisis begonnen. Toen hebben wij in hoog tempo de financiële sector moeten ondersteunen. Dat deden wij niet omdat het banken zijn, maar vanwege het geld van mensen bij banken. Het ging om de spaarders en om het waarborgen van de kredietverlening. In de eerste stap ging het om die zaken.

De tweede stap is de vraag hoe wij ervoor kunnen zorgen de economie zoveel mogelijk overeind te houden. Toen hebben wij gezegd dat wij genoeg nemen met hoge tekorten. Wij gaan nog investeren en intensiveren op bepaalde onderdelen. Wij gaan de economie voorlopig stimuleren, maar wij moeten ook een weg terug vinden. Dat doen wij stap voor stap, maar wel met de bereidwilligheid en vastberadenheid om zaken aan te pakken. Kortom, het is geen praatclub, zoals mevrouw Kant dat noemt. Wij pakken gewoon zaken op. Dat kan best eens tijd kosten en soms gaat het best even moeilijk. Mevrouw Kant weet ook dat er journalisten stonden te kijken hoe het ging in het Torentje en het Catshuis. Dat begrijp ik ook. Maar, we zijn er wél uitgekomen. Er is een pakket gekomen dat er mag zijn. Zo liggen de zaken.

Ik heb mevrouw Kant gisteren horen praten over haar tegenbegroting. Er is in dat opzicht ook grote verdeeldheid tussen de partijen. Dat geeft wel aan dat je zorgvuldig te werk moet gaan. Daar zijn wij mee bezig. Daarom vind ik het jammer dat zij deze kwalificatie geeft.

Dan kom ik op de AOW-leeftijd van 67 jaar. Eerder dit jaar stonden wij voor de noodzaak aan te geven hoe dit kabinet, maar ook de coalitie want het ging om afspraken

Balkenende

die je met elkaar hebt gemaakt, de houdbaarheid van de overheidsfinanciën zou kunnen versterken. Een van de onderdelen hebben wij inderdaad niet van tevoren aan de kiezers genoemd. Dat is waar, maar in die omstandigheden kozen wij voor die maatregel. Vanwege de overheidsfinanciën, de pensioenfondsen, de arbeidsparticipatie en het niet verloren laten gaan van talent. Daarom is daarvoor gekozen. Tegelijkertijd houden wij zware beroepen in de gaten en krijgt de SER de mogelijkheid met een alternatief te komen. Zo is het gegaan.

Gisteren is het ook al gezegd. Toen wij onze verkiezingsprogramma's maakten, wisten wij ook niet dat wij een crisis van deze omvang zouden krijgen. Wat wij meemaken is ongekend. Dan moet je soms onconventionele stappen zetten.

Mevrouw **Kant** (SP): Dan is het toch wel heel bijzonder dat uitgerekend het verhogen van de AOW-leeftijd uit de praatsessie is gekomen. Natuurlijk is de houdbaarheid van de financiën op lange termijn een probleem. Waarom is er echter uitgerekend de verhoging van de AOW-leeftijd uitgekomen en niet bijvoorbeeld de hypotheekrenteaftrek of whatever? Waarom dit?

Minister **Balkenende**: In de besprekingen die wij toen hebben gevoerd, hebben wij bekeken welke instrumenten volgens ons de houdbaarheid dienen, geld opleveren en effectief zijn. Toen hebben wij de keuze gemaakt voor drie instrumenten: het zwaarder belasten van mensen met een dure woning, de zorgkosten en de verhoging van de AOW-leeftijd. Die keuze hebben wij toen met elkaar gemaakt.

Wij staan nu voor de opgave nog veel verder te kijken. De verhoging van de AOW-leeftijd is een grote operatie. Ik weet ook dat dit niet eenvoudig is. Ik weet ook hoe mevrouw Kant erover denkt. De opdracht waarvoor wij nu in het kader van de overheidsfinanciën staan, is echter een veelvoud van wat wij toen hebben besloten. Met die dramatiek hebben wij te maken. Als wij dit niet doen, schuiven wij zaken vooruit en gaan wij jonge generaties te zwaar belasten. Dat willen wij niet.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik vind het heel erg verontrustend. De beslissingen die het kabinet nu al genomen heeft, geven een doorkijkje naar hoe het de toekomst van dit land voor zich ziet. Het kabinet heeft al besloten dat de AOW-leeftijd omhoog moet. Het kabinet bezuinigt op de zorgkosten. Als dat de keuzes voor de toekomst zijn, krijgen wij een verschaalde publieke sector en een verschaalde sociale zekerheid. Dat is de toekomst van dit land die het kabinet ziet, in plaats van dat het erover nadenkt hoe wij goede zorg en onderwijs op orde houden. Hoe kunnen wij onze sociale zekerheid goed behouden voor de toekomst van onze kinderen? Hoe gaan wij dat met zijn allen betalen? Die vragen zou het kabinet moeten beantwoorden. Maar wat doet het kabinet? Het haalt er twee punten uit: wij gaan bezuinigen op de zorg en de AOW-leeftijd moet omhoog. Dat is geen visie, maar dat geeft wel een doorkijkje naar waar het kabinet naar toe wil.

Minister **Balkenende**: Het typische in uw redenering is eigenlijk dit. Dit kabinet wil zijn nek uitsteken. We hebben dat gedaan in het voorjaar, met moeilijke maatregelen. Wij nemen nu de verantwoordelijkheid op ons om een

proces van heroverweging in gang te zetten. Waarom doen wij dat? Juist om op langere termijn ook die belangrijke collectieve voorzieningen te kunnen waarborgen. Dat zul je misschien anders moeten organiseren en we zullen moeten kijken hoe het ook financieel kan. Maar de bedoeling is juist dat je oog hebt voor de kwaliteit van de voorziening. Daar moet je snel mee beginnen. Als je dat niet doet, gaat het volgende gebeuren. Dan laat je zaken op hun beloop. Dan blijf je te maken hebben met hoge tekorten. Dan zal er ineens een grote klap komen waarna je draconische maatregelen moet treffen. Om dat te voorkomen – de jonge generatie zal daar de wrange vruchten van plukken – willen wij nu op een verstandige en zorgvuldige manier de zaak aanpakken. Dat doen wij. Dat betekent dat je juist oog hebt voor goede collectieve voorzieningen, ook voor later.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik kan niet anders concluderen dan ...

De **voorzitter**: Nee.

Mevrouw **Kant** (SP): Voorzitter, één conclusie ...

De **voorzitter**: Nee, mevrouw Kant.

Mevrouw **Kant** (SP): Anderen doen dat toch ook? Ik mag toch wel even een conclusie trekken?

De **voorzitter**: Maar ik zeg net: tot slot. U geeft mij niet eens de kans om u de mogelijkheid te geven om wat te zeggen.

Mevrouw **Kant** (SP): U wist nog niet eens wat ik ...

De **voorzitter**: Een korte conclusie.

Mevrouw **Kant** (SP): Dank u wel.

Hieruit blijkt dat het kabinet niet komt met een alternatief voor wat heeft gefaald. Want u zegt, minister-president, dat u de voorzieningen wilt waarborgen. U gaat verder op de route die vele kabinetten voor u en uw kabinet hebben gevolgd, namelijk: bezuinigen op de sociale zekerheid en bezuinigen op de voorzieningen onder het mom "omdat wij dat willen waarborgen". U breekt dus verder af in plaats van dat u de samenleving opbouwt.

Minister **Balkenende**: Je bouwt een samenleving niet op door de zaak financieel in het honderd te laten lopen. Dat is het risico als wij niets doen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): In verband met het crisispakket hebben wij natuurlijk uitgebreid gesproken over de investeringen, maar voor de langere termijn hadden wij een drieslag. Langetermijnbezuinigingen, beginnend met 1,8 mld. in 2011, de houdbaarheidsagenda, AOW. U hebt ze allemaal genoemd. We hadden een langetermijn-investeringsagenda: onderwijs, duurzaamheid en de Deltawerken. We hadden een morele agenda. Die drie dingen hoorden bij elkaar. Als wij in mei of juni een pakket krijgen, kunnen wij dan verwachten dat wij eenzelfde type drieslag van de houdbaarheidsagenda, de bezuinigingen zoals wij dat noemen, de investeringen

De heer Bos, minister van Financiën

© M. Sablerolle – Gouda

waarbij wij prioriteiten leggen en de morele agenda terugzien?

Minister **Balkenende**: Het is heel terecht dat u die opmerking maakt. Dit sluit ook heel goed aan bij de Miljoenennota. Er wordt namelijk niet alleen gesproken over de heroverwegingsoperatie, het was een onderdeel van een veel breder perspectief waarbij het gaat over het middenveld, de vraag hoe je dat kunt revitaliseren, en waarbij kennis en innovatie, het thema duurzaamheid, een duidelijke rol spelen. De elementen die u noemt, zijn dus buitengewoon relevant. Als je spreekt over ombuigingen en het heroverwegen van zaken, moet dat wel gebeuren tegen de achtergrond van het brede perspectief dat je hebt. Dat is inderdaad ook het morele aspect dat u noemt en dat zijn de elementen op het gebied van kennis, onderwijs en innovatie.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mag ik u dan nog een vraag stellen? Voor 2010 legt u ons vijf s'en voor. U begint met slimmer, daarna schoner en zo gaat het verder. Kunt u mij eens een inkijkje geven in wat er achter die vijf s'en schuil gaat?

Minister **Balkenende**: Het verbindende element achter de verschillende s'en heeft te maken met een visie op de Nederlandse samenleving. Het heeft te maken met wat misschien zou kunnen noemen een duurzame toekomst van Nederland. Duurzaam in relatie tot milieu, duurzaam in relatie tot de kennis die mensen hebben en duurzaam in relatie tot een sterke economie op een langere termijn. Daarom wil je die verschillende s'en gebruiken. Met andere woorden: het zijn bepaalde typeringen, maar daar zit natuurlijk een beeld achter dat wij hebben van de Nederlandse samenleving. Daarom ben ik ook niet ingenomen met al die verhalen dat het kabinet geen visie heeft. Dan misken je namelijk het beeld dat deze coalitie heeft voor de toekomst van Nederland.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Hamer.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mag ik u dan nog één verdere vraag stellen? Als wij eens de eerste s nemen, die s van slim. Mag ik u, als premier van dit kabinet, dan eens

vragen wat uw toekomstbeeld is? Hoe zou u graag willen dat over pakweg tien, twintig jaar die s is ingevuld? Wat is uw beeld daarbij?

Minister **Balkenende**: Wanneer wij spreken over het invullen van de s, gaat het in algemene zin om vaardigheden. Dan gaat het om wat jongeren meekrijgen in opvoeding en onderwijs en latere scholing. Dan gaat het om een leven lang leren, dat je steeds vaardigheden behoudt. Dan kom je ook op het meer praktische punt wat het zal betekenen voor de prioriteitsstelling. Daarover doe ik dus geen uitspraken. Dat weet u. Dat verdraagt zich niet met de operatie. Slim betekent wel iets als investeren in de kwaliteit van mensen. Laat ik u een voorbeeld noemen. Ik heb ooit een rapport geschreven over een wetenschappelijk bureau dat ging over economische groei onder leiding van Jelle Zijlstra. Wij spraken over: wat zijn de determinanten van groei? Het eerste hoofdstuk gaat over onderwijs en kennis. Wat u nu zegt over "slim" – u hebt vaak over dit onderwerp gesproken – kan ik goed plaatsen. Want als het mis gaat met die basis, heb je een groot probleem op de langere termijn.

De **voorzitter**: ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik heb één kleine vraag. Ik snap dat u zegt: ik ga nu niet in op het geld. Daar gaat het mij ook niet om. Het gaat mij er meer om, helder te krijgen wat het toekomstvisioen is van het kabinet. U zegt: vaardigheden van kinderen. U zegt: een leven lang leren. Dus het gaat niet alleen over kinderen; het gaat ook over volwassenen. Zonder u te willen binden of vast te willen prikken: waar zou u graag willen dat Nederland staat als het gaat om die kennis over tien, twintig jaar? Zijn wij de top, zitten wij onderaan?

Minister **Balkenende**: U weet dat wij hebben gezegd: wij zouden graag zien dat Nederland bij de top tien hoort in diverse indexen en bij sommige in de top vijf. Ik noem de IT-index: daar zitten wij vandaag gelukkig bij de top vijf. Dat is een keer een goed voorbeeld. Het gebeurt niet overal; dat weet ik ook wel. Wat mij voor ogen staat, is een samenleving die zich bewust is van de factor kennis, die kennis weet te genereren, die kennis weet over te dragen en die kennis weet toe te passen. Waarom heb je dat nodig? Als je dat niet hebt, heb je problemen in je concurrentieverhoudingen, in je positie in andere landen, maar ook met wat je in dit land zelf nodig hebt op grond van de demografische ontwikkeling. Ik noem het thema "innovatie", als wij toch slim willen zijn. Innovatie is niet alleen iets voor bedrijven. Het heeft ook te maken met de organisatie van de zorg, om maar een willekeurig voorbeeld te noemen. Dat zijn allemaal noties die verbonden zijn met een thema als "slim".

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Maar mag ik ...

De **voorzitter**: Nee nee nee, mevrouw Hamer, nu echt niet meer. Wij doen het echt in drieën ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mevrouw Kant mag zes, zeven keer. Sorry.

De **voorzitter**: Nee nee nee, mevrouw Kant ... Mevrouw Hamer; ik ga het nu door elkaar halen ook. Het is echt de

Balkenende

bedoeling: vraag, vervolgvraag, slotvraag. Het kan een keer zijn dat het dan net zo moet. Dat moest blijikbaar met mevrouw Kant.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dat geldt voor mij nu ook.

De **voorzitter**: Nee, dat geldt nu voor u niet. Mevrouw Verdonk heeft nu het woord.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Dank u, voorzitter.

De PvdA wil de minister-president niet vastprikken, ik wel. Wat is nu de deadline die de commissies hebben meegekregen? Ik hoorde u straks zeggen op vragen van de SGP: ja, wij gaan in de loop van mei wel kijken of wij info kunnen geven en voor de begrotingsbehandeling 2011 zullen wij zien wat wij u presenteren. Wat zijn de deadlines voor die commissies? Wanneer komen ze met informatie?

Minister **Balkenende**: Ik heb aangegeven dat mij het tweede kwartaal voor ogen staat. Ik kan het nu niet op een week aangeven; dat hangt af van die commissies. Ik heb er iets anders bij gezegd. Ik wil dat de informatie tijdig beschikbaar is; tijdig zodat het kabinet de informatie kan gebruiken voor de voorbereiding van de Voorjaarsnota en de voorbereiding van de uitgavenkaders voor de begroting van het jaar daarop. Dat is ook de reden waarom ik heb gezegd: je moet de informatie hebben in april/mei, omdat je in die tijd praat over de Voorjaarsnota en over het uitgavenkader voor het jaar 2011.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Ik dacht dat de minister-president nu toch na al die jaren minister-president zijn wel had begrepen dat, als je leider bent, je je mensen duidelijk moet aansturen. Als je twintig commissies gaat aansturen met "kom maar met iets in het tweede kwartaal of als het maar tijdig is, dan is het goed", gaat het helemaal niks worden. Wat is nu die deadline? De heer Van Geel was gisteren heel duidelijk. Hij zei: ik laat het niet gebeuren dat dit kabinet geen echte besluiten neemt; besluiten gaan niet naar het volgende kabinet. In maart, mijnheer Van Geel, verwacht ik van het kabinet de informatie die uit de twintig groepen komt.

Minister **Balkenende**: Het zal zijn of eind maart of begin april; dat kan ik nu nog niet zeggen. Het gaat mij om een ding en dat is belangrijker, of het nu de laatste week van maart is of de eerste week van april. Essentieel is dat de informatie beschikbaar is bij het kabinet, wanneer wij praten over de Voorjaarsnota en de uitgavenkaders 2011. Dan zitten wij precies op het goede moment.

De **voorzitter**: Tot slot.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): De minister-president doet nu wel zo laconiek, maar de laatste week van maart is toevallig nog het eerste kwartaal en de eerste week van april is het tweede kwartaal. Dat onderscheid hebt u al helemaal niet voor ogen. Mag ik u erop wijzen dat de staatsschuld groter wordt, iedere dag, met ongeveer een ton, € 100.000? Dat betekent dat, als u tegen die commissies zegt "jullie moeten voor Kerstmis klaar zijn", het ons 10 mld. kost en dat, als u tegen uw commissies zegt "jullie moeten 1 maart klaar zijn", het ons 16,5 mld. kost. En als u tegen de commissies zegt "kom maar eens

volgend jaar september", dan kost het ons 36 mld. Ik vraag mij heel erg af of u dat voor ogen hebt. Waarom bent u hier niet gewoon een kerel en waarom zegt u niet: luister, voor het kerstreces zijn die commissies klaar; wij spreken af "wij komen met zijn allen terug in het kerstreces, wij hebben geen tijd voor vakantie, gewoon doorwerken, want het land heeft grote problemen"? Graag uw reactie.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Het populisme viert hoogtij. Mag ik mevrouw Verdonk het volgende vragen? Wanneer zou u ...

De **voorzitter**: Nou, eigenlijk niet.

Minister **Balkenende**: Wanneer zou u ...

De **voorzitter**: Minister-president, de bedoeling is dat de leden u vragen stellen en dat u antwoord geeft. Dat is een beetje de taakverdeling die wij hier hebben.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Dat is moeilijk, dat begrijp ik wel.

De **voorzitter**: Nee, nee, ik had u het woord niet gegeven, mevrouw Verdonk. De minister-president geeft nu antwoord en dan gaan wij weer verder.

Minister **Balkenende**: Mevrouw Verdonk, u weet met uw ervaring dat er bepaalde momenten zijn voor verandering in het financieel beleid van de overheid. Je kunt wel zeggen dat je in december met een rapport komt, maar wanneer kun je dan zaken veranderen? De Kamer spreekt de komende maanden over de begroting voor 2010; daarmee worden de uitgavenkaders vastgesteld. Wij kunnen niet zomaar zeggen: nu gaan wij in januari, februari iets anders doen. De tweede mogelijkheid voor verandering in het lopend begrotingsjaar is de Voorjaarsnota die in juni wordt besproken. Ik geef u te denken om ineens miljarden even om te buigen gedurende het begrotingsjaar. U wilt dat kennelijk. Wij zitten met onze timing gewoon goed en dan kan het ook nog zorgvuldig gebeuren.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Als de minister-president echt durfde dan zei hij: ik neem in mijn crisiswet op dat als wij een goed voorstel hebben, wij dat meteen in de Kamer bespreken. Dan zijn wij niet afhankelijk van al die vaste momenten. Dat zou een goed signaal zijn.

Minister **Balkenende**: Dat wordt buitengewoon rommelig. Wanneer wij het hebben over deze grote operatie, met zo veel sectoren, met zulke afwegingen, waarin ook samenhang zal bestaan – daar heeft de heer Van Geel gisteren terecht op gewezen – dan pakken wij niet zomaar nu dit onderwerpje en dan dat onderwerpje. Dan wordt het niks.

De **voorzitter**: Mijnheer Wilders? Of zit u daar voor de gezelligheid? Nee?

De heer **Wilders** (PVV): Het was gezellig om daar te zitten, voorzitter, maar ik heb een vraag aan de minister-president. Hij gebruikt in zijn verhaal grote woorden over moraliteit. Hoe denkt hij dat mensen die thuis die asociale voorstellen om de AOW-leeftijd te verhogen

Balkenende

horen, die woorden vinden als zij tegelijkertijd zien dat er volgend jaar honderden miljoenen extra worden besteed aan bijvoorbeeld 19.000 extra asielzoekers – dat hebben wij deze week in de krant kunnen lezen – of dat er miljarden per jaar aan immigratie, inburgering, weet ik wat, worden betaald? Zou het niet veel eerlijker zijn om te zeggen: wij gaan eerst in die linkse hobby's en immigratie snijden en ook in ontwikkelingshulp en bijdragen aan Europa, in hetgeen de Nederlandse economie en ook de burger niet raakt? Ga daar eerst in snijden, zodat de mensen gewoon krijgen wat ze verdiend hebben, waar ze recht op hebben, op hun 65ste met pensioen kunnen gaan. Is dat niet een moraliteit die de minister-president meer zou sieren?

Minister Balkenende: U spreekt over verschillende zaken. Laat ik beginnen met ontwikkelingssamenwerking. Ik heb net aangegeven dat juist in deze tijd van wereldwijde crisis, van toenemende hongersterfte, van waterproblematiek in die landen, van het geraakt zijn door de financiële crisis van dit moment, deze landen moeten kunnen rekenen op steun uit die regio's in de wereld waar het beter is. Dat is de reden waarom ik steeds heb gezegd: ik vind dat landen moeten voldoen aan de 0,7%. Dat is wat ik ook steeds in Europa zeg. U zult van mij absoluut niet het verhaal horen dat wij eens even kunnen afdingen op ontwikkelingssamenwerking. Dat gebeurt overigens wel omdat dit door het nationaal inkomen gestuurd wordt. Wij houden vast aan ons niveau van 0,8%, gewoon om rekening te houden met de armsten in de wereld.

Wat betreft het asielbeleid – ik kom daar straks nog wel verder op terug – begrijp ik uw opmerking wel. De asielinstroom is nu anders dan een jaar of acht, negen geleden. Toen waren de getallen veel hoger. Wij moeten snellere procedures hebben. Ik zal straks nog nader ingaan op de huwelijksmigratie, maar wij moeten oppassen om het een niet zomaar te vergelijken met het ander.

Ten aanzien van de 67 jaar vind ik dat er goede argumenten zijn om dit wel te doen. U zit er anders in. Ik denk dat wij dit instrument nodig hebben omdat wij ouder worden, omdat wij het nodig hebben voor de overheidsfinanciën, voor de pensioenfondsen die ook grote problemen hebben, maar ook wij omdat wij graag menselijk talent willen benutten, nu en in de toekomst. Ik vind dus dat er goede argumenten zijn om hiervoor te kiezen.

De heer **Wilders** (PVV): Ik vind dat die er niet zijn. Ik vind ook dat u in spreekwoordelijke zin met uw tengels van de AOW af moet blijven. U moet afblijven van de AOW en u moet ervoor zorgen dat die AOW-leeftijd van 65 jaar voor iedereen gehandhaafd wordt. Als ik het heb over ontwikkelingssamenwerking, dan ligt het gemiddelde dat in de Europese Unie nu aan ontwikkelingshulp wordt besteed volgens mij ergens tussen de 0,1% en de 0,2%. Dit geven de EU-landen gemiddeld uit, dus met de uitbreiding erbij, aan ontwikkelingshulp. Dus als wij alleen dat zouden uitgeven wat in Europa nu gebeurt, zou u daar miljarden, miljarden, mee besparen. Datzelfde gaat op voor immigratie en asiel. Daarmee zou u tegen al die mensen die zich verheugen op een AOW-leeftijd van 65 jaar kunnen zeggen: ik ga snijden, ik ga het niet erger maken dan andere Europese landen, ik doe het Europese gemiddelde en ik haal dus miljarden weg bij

ontwikkelingshulp en ik zorg dat uw pensioen gehandhaafd wordt. Blijf af van de AOW.

Minister Balkenende: Ik vind het geen goede boodschap dat wij een zaak ten koste zouden laten gaan van de armste mensen in de wereld. Verder weet u dat in Europa – het getal ligt volgens mij hoger, maar goed – afgesproken is dat landen over een aantal jaren ook op het niveau van 0,7% zullen komen. Dat is een verplichting die landen zijn aangegaan omdat wij met elkaar hebben gezegd dat wij de millenniumontwikkelingsdoelen, waarbij je het hebt over de positie van vrouwen, kinderen en het onderwijs, willen versterken. Dat betekent dat ook de westerse wereld dat niveau omhoog moet brengen. Dat verhaal houd ik ook nu hier.

De heer **Wilders** (PVV): Ten slotte moet u zich wel realiseren dat de kiezer u hierop hard zal afrekenen. Ik ben er namelijk van overtuigd dat als men moet kiezen tussen wat minder ontwikkelingshulp en immigratie om met het bespaarde geld de AOW te handhaven, iedereen of een grote meerderheid zal kiezen voor het laatste. Ik roep u nogmaals op om af te blijven van de AOW. Financier dat door de immigratie te beperken en op ontwikkelingshulp te snijden.

Minister Balkenende: Ik wil ook de armsten in de wereld steeds in de ogen kunnen zien.

De **voorzitter:** U vervolgt uw betoog.

Minister Balkenende: Ik had nog één opmerking voor mevrouw Hamer, die de heroverweging in relatie tot de belastingen betreft. Dat komt inderdaad aan de orde. Fiscale regelingen zijn een onderdeel van de heroverwegingen. Een tweetal belastingonderwerpen, te weten de vereenvoudiging van de belasting en de premieheffing, en de uitvoering van de toeslagen, zijn onderwerp van een heroverweging. Ook zullen wij mogelijke vernieuwingen van het belastingstelsel bezien. Uitgangspunt is een stabiele belastingopbrengst met een zo klein mogelijke verstoring van de economie en een zo rechtvaardig mogelijke lastenverdeling.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): In aansluiting op uw antwoord op vragen van mevrouw Hamer, wil ik graag weten of dit kabinet bereid is om mijn voorstel om te kijken naar een vleestaks, op mogelijkheden te bekijken in de heroverwegingen. Het kabinet heeft op mijn voorstel in de schriftelijke beantwoording positief gereageerd. Inderdaad is het zo dat de veehouderij een grote bijdrage levert aan het broeikasgaseffect,

Minister Balkenende: U zegt dat het kabinet positief reageert. Ik heb daarvan een ander beeld.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Als ik het kabinet goed beluister, dan staat er dat er helaas praktische moeilijkheden zijn bij het invoeren van een vleestaks, omdat het moeilijk is om te kijken welke producten wel en welke geen vlees bevatten. Het heeft ook te maken met de invoer van vleesproducten. Daarna zegt de heer Balkenende dat het natuurlijk het beste zou zijn om dat op mondiaal niveau te doen. Daarin zie ik in ieder geval niet een afwijzing van mijn voorstel. Ik vind het prettig om dat te moeten constateren, maar als het niet zo is,

Balkenende

dan hoor ik dat ook graag. Is de heer Balkenende in ieder geval bereid om in de heroverwegingen te kijken naar een mogelijke vleestaks?

Minister **Balkenende**: Ik neem de suggesties van de Kamer natuurlijk gewoon mee, dat is niet het grootste punt. Het gaat mij even om het antwoord dat wij hebben gegeven. De schriftelijke antwoorden zijn kritisch en negatief. "Een heffing op vlees is moeilijk uitvoerbaar wegens afbakeningsproblemen." Dan volgt er een hele hoop argumenten. Aan het eind wordt nog gezegd dat hier al verschillende keren over is gesproken. "Een heffing op vlees is eerder voorgesteld, maar om uiteenlopende redenen niet ingevoerd. Al in 2002-2003 is hierover gecorrespondeerd met de Kamer." Dat geldt overigens ook voor 2007. Kortom, u leest het positiever dan het hier staat.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): De minister-president heeft het nu over een discussie in 2002 en 2003. Wij hebben nu te maken met een klimaatcrisis en een voedselcrisis. Ik heb toch met heel veel woorden aangegeven dat het belangrijk is dat wij – ook in het kader van wat het Planbureau voor de Leefomgeving aangeeft – minderen met onze vleesconsumptie en dat wij moeten kijken naar mogelijkheden voor een vleesbelasting. Dit wordt niet alleen door de Partij voor de Dieren bepleit, maar ook door GroenLinks en D66. Ik heb begrepen dat ook de Partij van de Arbeid daarnaar positief wil kijken. Ik vraag dus alleen of u dat wilt meenemen in de heroverwegingen.

Minister **Balkenende**: Waar er aanknopingspunten zijn in dit debat om zaken mee te geven aan de werkgroep, zullen wij die in principe ook meegeven. Wij zullen dan zien wat er uitkomt.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): De minister-president was ook bezig met het beantwoorden van vragen die ik gisteren heb gesteld, over wat ik "de solidariteitsbijdrage" heb genoemd. De minister-president zegt nu dat het kabinet eigenlijk alles gaat bekijken, zoals ook het nieuwe belastingstelsel. Gisteren vroeg de heer Van Geel naar de opbrengst van zo'n solidariteitsbijdrage. Daarop zei ik gisteren dat het mij daarom in eerste instantie eigenlijk niet gaat. Nu wij zo veel van mensen vragen, ook bijvoorbeeld bij de AOW, wat natuurlijk voor mensen in de middeninkomens en aan de onderkant het moeilijkste zal zijn, moeten wij ook laten zien dat wij iets aan de bovenkant durven vragen. Ik heb het voorbeeld genoemd van de 60%-taks; de heer Slob heeft weer een andere variant ingebracht. Groen hoort daar ook bij. Het gaat mij er vooral om te laten zien dat we echt bereid zijn om die solidariteit ook van de bovenste groepen te vragen. Ik zou graag van de minister-president willen weten of dat in de heroverweging echt een goede plek krijgt.

Minister **Balkenende**: Laat ik over dit onderwerp dit zeggen: u spreekt over een mogelijk toptarief van 60%. Het kabinet heeft niet het voornemen om dat te gaan invoeren.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Alles was toch open?

Minister **Balkenende**: Ik leg nu even uit hoe wij ertegenaan kijken. Een toptarief moet gezien worden in

relatie tot de belastingherziening die wij eerder in deze eeuw hebben gehad. Ik praat over 2001. Toen had Nederland een hoger toptarief en zijn wij vervolgens teruggegaan naar 52%. Waarom deden wij dat? Om juist ook rekening te houden met de internationale context. Als wij naar 60% zouden gaan, uw voorstel, dan zijn wij het hoogst in Europa. Wij zijn nu al het vierde land in Europa wat het toptarief betreft. Bovendien is het nog zo in Nederland dat je het toptarief vrij snel bereikt. Wij moeten wel kijken wat dat internationaal kan betekenen. Wat wel een punt is: wij hebben natuurlijk ook te maken met wat je vraagt aan mensen die het beter hebben. Die vraag zal aan de orde komen, maar dat hoeft nog niet automatisch een 60%-tarief te betekenen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Maar betekent dat dan dat u nu zegt – want daarmee zou u het eerste taboe neerleggen – dat zij daar niet naar mogen kijken? Het gaat mij niet zozeer om mijn variant of de variant van de heer Slob, als wel om het doel, om echt te laten zien dat we ook solidariteit vragen van de hoogste inkomens. Zegt u nu: daar mogen zij niet naar kijken?

Minister **Balkenende**: Nee, dat zeg ik niet. Ik heb aangegeven hoe ik aankijk tegen het 60%-tarief en hoe het kabinet daar nu tegen aankijkt. Als u zegt: dat zou bezien moeten worden in het kader van heroverwegingsoperaties ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Daar had ik het over.

Minister **Balkenende**: Ik heb zo-even gezegd dat de suggesties die hier vandaag naar voren komen, bij de verschillende werkgroepen betrokken kunnen worden. Ik ben daar heel open in. Als ik zeg "geen taboes", dan geldt ook dat ik geen taboes op dit soort dingen heb. Ik geef alleen aan wat de bezwaren zouden kunnen zijn. Maar dat zal dan blijken. Dus ik ga geen taboes opleggen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik vind het wel belangrijk om dit even heel scherp te hebben. Ik neem aan dat ook al die mensen die in die werkgroepen zitten, nu meeluisteren. En als zij denken dat de premier het bij voorbaat niks vindt, dan wordt het ook niks. Ik probeer een open houding naar u te hebben en te zeggen dat het me niet gaat om de vorm, maar om het doel. Ik versta u dus nu heel goed – ik ga het nu met mijn eigen woorden zeggen – dat u zegt: voor dat doel sta ik zeer open en er is alle ruimte om naar varianten te kijken.

Minister **Balkenende**: Ik heb eerder aangegeven: het gaat om de lastenverdeling. Dat zal ook aan de orde komen in deze operatie. Wij zullen ons buigen over de kwestie van instrumenten, maar wij hebben geen blokkades op voorhand, zeg ik in alle duidelijkheid.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dus dat betekent dat u de opmerking "wij gaan dit dus niet doen" terugneemt?

Minister **Balkenende**: Nee, ik heb gezegd: dit kabinet, wij hebben niet het voornemen. Ik merk ook dat sommige mensen zeggen dat je heel snel dingen moet doen. Wij spreken nu over twee dingen. Wij spreken over het jaar 2010 en wij spreken over de heroverweging. En als wij het over de heroverweging hebben, hebben wij

Balkenende

natuurlijk de vrijheid om zaken te bespreken. Als u over het jaar 2010 zou spreken, zou het een andere situatie zijn. Wij hebben dat voornemen niet. Ik zeg het in alle duidelijkheid. Maar er is geen taboe op het doen van onderzoek.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Er is geen taboe op het doen van onderzoek dat nergens toe leidt. Dit is de s van schimmigheid. En dat was het overigens al de hele ochtend. Gisterenavond stond in NRC Handelsblad een buitengewoon interessant interview met uw minister van Volksgezondheid, de heer Klink. Hij zegt daarin: het kan niet dat ambtenaren nu van alles kunnen gaan uitzoeken en wij geen politieke sturing geven. Hij is het dus met mij en anderen hier in de Tweede Kamer eens. Als er politieke sturing wordt gegeven van tevoren, dan moet het parlement daarop kunnen controleren. U maakt die controle onmogelijk omdat u geen duidelijkheid wilt geven over de politieke keuzes en politieke prioriteiten die u stelt. Ik vraag u alsnog, bijvoorbeeld op het terrein van de heer Klink, wat uw ambitie is op het terrein van de zorg. Wat zijn uw opvattingen over vergrijzing en het in stand houden van intergenerationele solidariteit? Hoe ziet u de toekomst? Komen er inkomensafhankelijke premies of niet?

Minister **Balkenende**: U vraagt naar de ambities in algemene zin, naar ambities op het gebied van solidariteit tussen generaties, ambities op het gebied van het realiseren van een goede kennisbasis in dit land, ook in de toekomst, en het recht doen aan duurzaamheid. Die ambities blijven staan, maar het staat vast dat dit niet meer zal kunnen met de huidige middelen en methoden. Met andere woorden: je moet die ambities koesteren, maar je moet wel bekijken wat je wel en niet kunt doen. Het kabinet gaat de discussie aan over een toptarief. Het gaat natuurlijk om de vraag wat in dit land een eerlijke lastenverdeling is. Daar zijn verschillende instrumenten voor. Ik neem aan dat dit in zo'n groep aan de orde zal komen.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Halsema.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dit antwoord is zó onbevredigend. Dat zou ik toch ook eens in uw richting willen zeggen. Ik vraag niet om een uitleg van het woord "ambitie", maar die geeft u wel. U legt mij uit wat het woord "ambitie" wel of niet zou kunnen betekenen. Ik vraag u wat u vindt. Ik vraag u naar een visie van het kabinet. Ik vraag u niet om hier Wikipedia voor mij uit te leggen.

Minister **Balkenende**: Ik vind het jammer dat u die vraag nu zo stelt. Ik heb vanochtend en op tal van andere momenten aangegeven wat de ambities van dit kabinet zijn, hoe wij het proces richting 2020 zien en voor welke dingen wij juist veel oog willen hebben ten behoeve van duurzaamheid, innovatie, veiligheid, respect in de samenleving en een solide financiële basis. Al die elementen zijn een- en andermaal naar voren gebracht. Die ambities blijven overeind, maar de werkelijkheid is dat we te maken hebben met een zware financiële klap en dat er heel goed nagedacht moet worden hoe wij dat in goed vaarwater krijgen. Ik ben al ingegaan op wat er moet gebeuren binnen de werkgroepen en op de verdere

indicaties die aan de werkgroepen gegeven worden. Dat zal ik niet herhalen.

Mevrouw **Kant** (SP): Het gaat wel degelijk om de vraag in welke richting dat gaat. Daarvoor is dit debat volgens mij. U antwoordt heel schimmig op de vraag of het een optie is om van de echt hoge inkomens, bijvoorbeeld van degenen die meer verdienen dan u, een bijdrage te vragen. Aan uw lichaamstaal en aan de manier waarop u reageert, kan ik echt wel zien welke kant het op gaat: u wilt dat helemaal niet. Dat straalt u helemaal uit. U moet natuurlijk zeggen dat alles openligt, maar wees dan ook eens open en geef gewoon eerlijk aan wat u daarvan vindt. Ik wil nog een vraag stellen, want ik vind dat het kabinet ook zou moeten kijken naar een bankenheffing. De vragen daarover hebt u schriftelijk nogal afwijzend beantwoord, terwijl het volgens mij een heel goed idee is om in de toekomst ook van de banken, die nu de veroorzakers zijn van de maatschappelijke schade, een bijdrage te vragen en een beetje geld terug te vragen voor het herstel van de samenleving. Waarom reageert u daar niet positief op?

Minister **Balkenende**: Omdat op dit moment twee elementen echt de voorrang hebben. Ten eerste moet ervoor worden gezorgd dat er weer kredieten kunnen worden verstrekt, dat banken kunnen functioneren en dat bedrijven die daar aankloppen, kunnen werken. Die kredietverlening is een punt van grote zorg en grote aandacht. Ten tweede moeten de nodige financiële instellingen terugbetalen aan de Staat der Nederlanden vanwege alle ondersteuning die de afgelopen tijd is gegeven. Ook dat moet gedaan worden. Dan kom je bij de mogelijkheid van een bankenheffing, maar dan zul je wel moeten bekijken of dat in internationaal verband gedaan kan worden. Je kunt dat immers niet zomaar nationaal doen, omdat de internationale omgeving relevant is voor de bankensector. Met andere woorden: eerst de kredietverlening versterken en terugbetalen aan de Staat der Nederlanden. Als je dan zo'n instrument zou willen, moet je vooral bekijken of dat kan. Dan heb je ook een internationale context nodig.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Kant.

Mevrouw **Kant** (SP): Er zijn ook banken die garanties hebben. Dan gaat het dus niet om terugbetalen. De rente die de banken moeten betalen, valt overigens heel erg tegen, want dat hoeft pas wanneer zij dividend gaan uitkeren. Los van de techniek staat u er dus wél open voor om te bekijken of we op termijn kunnen komen met een bankenheffing, met als doel dat banken een deel van de maatschappelijke schade terugbetalen. Natuurlijk moet dat het liefst internationaal, maar waarom zou Nederland niet het goede voorbeeld kunnen geven? Je kunt dat immers ook best in Nederland doen. Het gaat niet om het weer in problemen brengen van banken. Als zij weer winsten gaan maken – die waren in het verleden behoorlijk excessief – nemen we daar een beetje van terug om de maatschappij te herstellen van de schade die zij hebben veroorzaakt.

Minister **Balkenende**: Mijn laatste opmerking hierover is dat ik het idee niet weggooi – verre van dat – maar dat de prioriteit op dit moment moet liggen bij kredietverlening, kredietverlening, kredietverlening. Dat is echt

Balkenende

nodig. Daarnaast moet er worden voldaan aan de financiële verplichtingen. Dan kom je aan zo'n instrument toe.

De heer **Rutte** (VVD): Ik heb een vraag voor de directeur van het wetenschappelijk bureau. De indruk is ontstaan dat het denkbaar is dat niet al na volgend jaar begonnen wordt met die bezuinigingen. U kent ons standpunt: daarmee moet zo snel mogelijk worden begonnen. U zegt dat de gevolgen van de recessie helemaal weg moeten zijn. Als de recessie toch langer duurt, wacht u dan ook langer met het doorvoeren van de hoogst-noodzakelijke bezuinigingen om die gigantische schuldenlast terug te brengen?

Minister **Balkenende**: Bij een dergelijke schuldenlast moet je sowieso bekijken wat er zo snel mogelijk kan worden gedaan. Laat ik uw eigen tegenbegroting nemen. Uw tegenbegroting leidt ertoe dat er minder geld in de economie blijft hangen. Die doet meer aan het saldo, dat is waar, maar het gevolg is wel dat er minder in de economie komt. Als je dat becijfert, dan blijkt dat dit een drukkend effect heeft op de economische ontwikkeling en de economische groei. Als je volgend jaar op heel niveau zit van een nulgroei, hopelijk is het wat beter, wellicht in 2011, en je kiest dan instrumenten waarbij je in feite miljarden onttrekt aan de economie, heb je negatieve groei. In die omstandigheden moet je de vraag stellen: wat is nu verstandig beleid? Ik ben van mening dat het nu koffiedik kijken is voor 2011. De ambitie is dat 2011 het sleuteljaar is. Dat geldt voor de saldoverbetering en de wet die in werking zal treden. Wij beginnen niet voor niets juist nu al met de heroverweging om het uitgavenkader 2011 te kunnen wegen.

De heer **Rutte** (VVD): Versta ik de directeur nu goed? Zegt u: luister, het is zelfs mogelijk dat wij ook in 2011 nog niet beginnen met het terugbrengen van die gigantische schuldenlast? Dan is de schuld inmiddels al met 70 mld. extra opgelopen. Met 70 mld. extra! Is het werkelijk denkbaar dat u dan nog steeds begint met het terugbrengen van die schuldenlast?

Minister **Balkenende**: Wij weten op dit moment niet hoe het in 2011 zal zijn. De ambitie van het kabinet is natuurlijk dat wij betekenisvolle stappen willen zetten. Ik begrijp heel goed wat de heer Van Geel heeft gezegd. Wij praten niet voor niets nu al over de vraag wat wij met de loonontwikkeling doen, 3,2 mld., wat wij met de 1,8 mld. doen. Wij buigen sowieso al om in 2011. Ik heb niet gezegd dat er niet wordt omgebogen, ik heb gezegd dat er nu al wordt omgebogen in 2011. Dat doen wij al.

De **voorzitter**: Tot slot.

De heer **Rutte** (VVD): U houdt dus de optie open dat niet alleen volgend jaar de schuld met 35 mld. oploopt en dat de schuld in 2011 met nog eens 35 mld. oploopt, maar ook dat dit langer doorgaat. U lijkt steeds meer op een vader van een dik kind dat zegt: hier heb je nog een geruststellende, een rustgevende lolly en morgen gaan wij aan de lijn doen. Uiterst schameel!

De heer **Slob** (ChristenUnie): Ik heb met de minister-president in een interruptiedebatje gesproken over de vraag wat er nu precies zal worden gedaan met de

heroverweging. Dat wil zeggen: goed kijken naar waarschijnlijk heel ingrijpende bezuinigingen en een rechtvaardige lastenverdeling. Ik begin nu te aarzelen door het antwoord van de minister-president op vragen van anderen. Ik wil dit voor mijn helderheid toch nog even scherp krijgen. De minister-president zegt dat er geen taboes zijn bij de herverdeling en dat er uitgebreid zal worden gekeken naar bezuinigingen op allerlei terreinen, er zijn 20 terreinen geformuleerd, maar ook dat de lastenverdeling niet buiten beeld zal blijven. Dit betekent dat opties die bijvoorbeeld mevrouw Hamer en ik hebben voorgesteld voor onder andere solidariteits-heffingen – ik heb met name een vergelijking gemaakt met de Duitse verenigingsbelasting – daar onderdeel van uitmaken en daar gewoon bij horen, niet vooruitlopend op uitkomsten, maar ze horen er wel bij.

Minister **Balkenende**: Geen taboes.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Stel, minister-president, u bent topman van Shell, u bent even Jeroen van der Veer. Hij was topman van Shell, iemand die wij kennen als een man van statuur. Stel, Shell gaat bijna failliet. Zou u dan, als u Jeroen van der Veer was, tegen 20 commissies zeggen: gaan jullie nu maar eens overal in de organisatie kijken en kom maar eens met een paar leuke ideeën?

Minister **Balkenende**: Als een bedrijf dat zich noodzaak ziet tot grote saneringen met grote gevolgen omdat het wereldwijd opereert, binnen zes maanden met de plannen op tafel komt voor miljardenbeslissingen, ben ik van mening dat het snel opereert.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): En u denkt dat de heer Van der Veer daar geen deadline bij zou hebben gesteld? U denkt niet dat de heer Van der Veer die commissies met een opdracht zou hebben weggestuurd? De heer Bos kan nu wel zo schlemielig zitten te lachen, maar hij heeft waarschijnlijk ook nooit een grote organisatie geleid. Ik krijg graag een antwoord.

Minister **Balkenende**: Ik denk dat er bedrijven zijn die in bepaalde besluitvormingsprocessen misschien wel eens meer tijd nodig hebben dan wij. Wij zetten voor onszelf natuurlijk een tempo op, omdat er successen moeten worden geboekt. Ik heb al eerder gezegd dat dit soort operaties in de jaren tachtig soms wel anderhalf jaar duurde. Wij zijn veel sneller en wij doen dit op een relevant moment opdat wij het kunnen betrekken bij de voorbereiding van de Voorjaarsnota volgend jaar of het uitgavenkader voor 2011. Wij doen alles in een heel hoog tempo. Er is geen reden tot zorg.

De **voorzitter**: Tot slot.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): De tachtiger jaren waren in de vorige eeuw. Als de minister-president niet verder komt dan ambities uit de vorige eeuw, dan levert dit debat vandaag zeer weinig op.

De **voorzitter**: De minister-president vervolgt zijn betoog.

Minister **Balkenende**: Ik hoef niet meer in te gaan op de procedure van deze operatie. De heer Slob heeft een opmerking gemaakt; dat hebben wij met elkaar bespro-

Balkenende

ken. Hetzelfde geldt voor het onderwerp AOW. Ook daarover zijn de nodige opmerkingen gemaakt.

Mevrouw **Kant** (SP): De minister-president dacht toch niet dat hij bij de AOW-leeftijd vandaag al klaar was met mij?

Minister **Balkenende**: Ik dacht dat ik iets sneller kon gaan, maar ik spreek er graag over. In mijn betoog heb ik aangegeven wat het motief was om te komen tot de AOW-voorstellen, wanneer dat is gebeurd, wat de argumenten zijn geweest en hoe het proces bij de Sociaal-Economische Raad verloopt. Wat gezegd kon worden, heb ik volgens mij gezegd. De enige opmerking die nog kan worden gemaakt, is dat een wetsvoorstel flexibilisering AOW ter behandeling voorligt bij de Tweede Kamer. Dit wetsvoorstel geeft personen de mogelijkheid om de AOW in combinatie met een vaste pensioenleeftijd naar eigen keus te flexibiliseren. De Tweede Kamer heeft aangegeven dit voorlopig nog niet te willen bespreken. Dat is wat ik wilde zeggen over het onderwerp "67".

Mevrouw **Kant** (SP): Dat is dan knap mager. In mijn termijn heb ik gezegd dat het ongewenst, onzinnig en onnodig is. Ik zou toch graag hebben dat u ingaat op die drie argumenten, die ik uitvoerig heb toegelicht.

Minister **Balkenende**: Ik heb mijn argumenten toch allang gegeven? U gebruikt "ongewenst" en dat soort termen. Ik heb uitgelegd waarom wij tot deze keuze zijn gekomen, hoewel het niet in de verkiezingsprogramma's of het coalitieakkoord stond. Het hangt samen met de overheidsfinanciën, het hangt samen met de arbeidsparticipatie en het hangt samen met het benutten van menselijk talent.

Mevrouw **Kant** (SP): Laat ik er dan maar één punt uit pakken: de onzinnigheid ervan. Heel veel mensen werken helemaal niet door tot hun 65e. Doordat ze dat niet kunnen, doordat ze op zijn of doordat de werkgever ze niet meer wil hebben. Van de 64-jarigen werkt slechts 13%. Heel veel mensen van 55 jaar en ouder moeten zich letterlijk te pletter solliciteren, terwijl ze weten dat het zinloos is. Is het niet belangrijker om dat op te lossen dan de AOW-leeftijd te verhogen? Is het niet ook onzinnig om het te doen, omdat heel veel mensen van 65 jaar en ouder niet aan het werk komen maar in de bijstand terechtkomen?

Minister **Balkenende**: U zegt dat het onzinnig is, maar de bewegingen in andere Europese landen gaan ook deze richting uit. In Duitsland, om maar een voorbeeld te noemen, heeft men de keuze voor 67 al gemaakt. In steeds meer landen komt men tot de overtuiging dat de keuze van destijds voor 65 te maken had met de toenmalige levensverwachting. De situatie is op dat punt behoorlijk veranderd. Dit betekent dat opnieuw zaken tegen het licht mogen worden gehouden. Er komt wel iets anders bij. Wij moeten oog hebben voor de zware beroepen en de manier van invoeren. Het heeft ook te maken met de organisatie van arbeid op de wat langere termijn. Ik denk dat er goede argumenten zijn om het te doen. Dit debat zullen wij hier nog met elkaar voeren op het moment dat de SER wel of niet een standpunt heeft ingenomen.

Mevrouw **Kant** (SP): Volgens mij voeren wij het debat gewoon nu. Dat voer ik voor het eerst met u en daar ben ik nog steeds niet klaar mee, als u het niet erg vindt. U gaat namelijk niet in op mijn argument: heel veel mensen onder de 65 die graag willen en kunnen werken, staan aan de kant en komen niet aan de bak. Is dat geen belangrijkere prioriteit? Het helpt niet om mensen nog langer te laten doorwerken als deze mensen al geen werk vinden. Gaat u eens in op dat argument.

De verwijzing naar het buitenland is geen argument an sich: ik kan verwijzen naar Frankrijk waar men bij 60 jaar met pensioen mag. U hebt het over zware beroepen. Zal het kabinet in de regeling – als die er al komt – een uitzondering maken voor zware beroepen, en dan niet alleen als overgangsregeling?

Minister **Balkenende**: Ik vind dit helemaal niet het moment om een debat te voeren dat later dit jaar – ik hoop begin oktober – gevoerd zal worden met deze Kamer als er meer helderheid bestaat over de SER. Wij zijn als kabinet druk bezig met al deze onderwerpen en zullen de Kamer daarover dan ook berichten. Dan is het moment om te spreken over hoe wij omgaan met bijvoorbeeld zware beroepen en de invoering. Dat komt dan allemaal aan de orde. Nu zou een ontijdig moment zijn.

Ik wil nog iets anders zeggen, over hoe het zit met de werkloosheid. Wij moeten twee dingen van elkaar scheiden. Op het ogenblik neemt de werkloosheid inderdaad in aanzienlijke mate toe. Wij hebben te maken met een zware crisis. Op enig moment zal er echter weer sprake zijn van economisch herstel, van het aantrekken van de groei en van het versterken van de werkgelegenheid. Dan komt een heel ander fenomeen naar voren: hebben wij straks genoeg mensen om al dat werk te doen? Ook dat is een vraag die door de commissie-Bakker aan de orde is gesteld. Bij het spreken over 67 jaar moeten wij dus een onderscheid maken tussen enerzijds de nood van dit moment en de toenemende werkloosheid – u wijst daar terecht op – en anderzijds het langetermijnperspectief op de werking van de arbeidsmarkt.

De **voorzitter**: Tot slot, mevrouw Kant.

Mevrouw **Kant** (SP): Ook toen het economisch wel beter ging, zonder die oplopende werkloosheid, moesten die 55-plussers sollicitatiebrieven schrijven en kwamen zij niet aan de bak. Het is dus een veel complexer probleem, namelijk dat werkgevers geen mensen meer willen. Daar zit het probleem en het kabinet zou zich moeten inspannen om daar iets aan te doen, dus dat mensen weer kunnen omscholen en dat werkgevers bijvoorbeeld verplicht zijn om ex-WAO'ers in dienst te nemen. Dat zijn dingen die zoden aan de dijk zetten, als het gaat om mensen die willen en kunnen, aan het werk houden.

Ik wil ook nog een opmerking over de orde maken. Ik vind het nogal ongepast dat de minister-president zegt: ik bepaal het moment waarop erover gesproken wordt. Er zijn nu algemene politieke beschouwingen en ik stel vragen over de AOW-leeftijd. Ik wens een antwoord.

Minister **Balkenende**: Ik wil helemaal geen ruzie met mevrouw Kant op dit punt. Ik heb alleen aangegeven dat ik de dingen naar voren heb gebracht die ik wilde in het kader van de AOW-discussie. Ik heb dat vastgesteld.

Balkenende

Daarop was de reactie: ik wil erover praten. Ik respecteer dat ook volledig.

Nog iets over de groepen die hiermee te maken gaan krijgen en die zware beroepen uitoefenen, alsook over de wijze waarop de regeling wordt ingericht. In feite wordt daarnaar geïnformeerd. Natuurlijk is er een samenhang met het arbeidsmarktbeleid. Ik noem het investeren in mensen, de organisatie van arbeid, alsmede het voorkomen van te grote werkdruk en dergelijke. Die zaken moeten besproken worden, wanneer het gaat over de voorstellen als zodanig. Wij hebben het dan ook over de vragen hoe wij tegen de zware beroepen aankijken, hoe het zit met de invoeringsmodaliteiten en wat dit betekent voor de organisatie van de arbeid. Dat hoeft nu echter niet te gebeuren.

Mevrouw **Kant** (SP): ...

De **voorzitter**: Nee, mevrouw Kant, echt niet. Nee, u hebt een antwoord gekregen. De inhoud daarvan bevat u kennelijk niet, maar het woord is nu aan mevrouw Halsema.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ook ik wil een vraag stellen over de AOW. Ik wil niet speculeren over de uitkomsten van de SER, want ik begrijp dat u daar niet over wilt praten. Ik wil wel een vraag stellen over uw voorstel dat, als ik mij niet vergis, bij het crisispakket is neergelegd. Daarin staat: er komt een verhoging van de AOW-leeftijd tot 67, rekening houdend met de zware en kwetsbare beroepen. Daarbij hebt u berekend dat dit leidt tot een vermindering van het houdbaarheidstekort met 0,7%, 4 mld. dus. Bij die berekening is geen rekening gehouden met de zware en kwetsbare beroepen. Doet u dat wel, dan incasseert u minder dan 4 mld. Als uw voorstel doorgang vindt hebt u ofwel een financieel probleem ofwel een groot maatschappelijk probleem. Hoe gaat u dat oplossen? Wij weten uit onze berekeningen dat het al snel om 0,1% gaat, dus heel grote bedragen. Hoe lost u dat dus op?

Minister **Balkenende**: Het zal dan een kwestie zijn van precies berekenen. De vraag is ook hoe je zware beroepen definieert. Als je dat heel ruim doet, zal de opbrengst inderdaad lager zijn en als je dat minder ruim doet, is de opbrengst hoger. Dat kan echter niet de reden zijn om het dan niet te doen. Laat het 0,7%, 0,6% of 0,5% zijn, maar als wij dat laten schieten, moeten wij elders oplossingen vinden. Die doen ook pijn. Met andere woorden: dit is voor mij geen argument om het niet te doen. Wel moet bekeken worden hoe wij omgaan met de zware beroepen. Zoals gezegd, zullen wij daar later op terugkomen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Het gaat er mij om dat er een oplossing moet zijn voor de zware en kwetsbare beroepen. Anders wordt de regeling onrechtvaardig; het moet gaan om een rechtvaardige en solidaire regeling. Anders moet u het niet doen. Wat mij betreft, hebt u dus nu al een financieel probleem, eigenlijk op dezelfde manier aangaande de ontkoppeling, waarmee u nu dreigt. U gaat uit van een maatregel, u "incasseert" een bedrag dat daarbij hoort, maar waarschijnlijk krijgt u dat geld helemaal niet binnen. De vraag is dan: hoe gaat u dit oplossen, met behoud van de dure belofte die u aan de Partij van de Arbeid hebt gedaan?

Minister **Balkenende**: Ik weet dat wij nog veel verder van huis zijn, wanneer wij het hele plan laten varen. Natuurlijk, als wij zeggen "laat maar zitten vanwege dit vraagstuk", hebben wij helemaal niks en dan moeten wij iets anders vinden. Ik heb al aangegeven dat de situatie in de komende tijd van dien aard is dat wij helemaal niet kunnen volstaan met alleen een maatregel als deze; er zullen dus meer maatregelen nodig zijn en dat zal pijnlijk worden, dat is onvermijdelijk. Dit is echter geen reden om dit niet te doen. Vragen zoals wat zijn kwetsbare beroepen en hoe definieer je dat, alsook de precieze financiële aspecten, komen later in het debat in de Kamer aan de orde.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Laat ik tot slot een simpele vraag stellen. Wat is voor u belangrijker: het bereiken van 4 mld., vermindering van het houdbaarheidstekort, of de rechtvaardigheid van het uitzonderen van de kwetsbare en zware beroepen? Dat is een heldere keuze; het kan namelijk niet allebei. U krijgt geen 4 mld. binnen.

Minister **Balkenende**: Dit of-ofdenken van mevrouw Halsema neem ik niet over. Zij zegt dat zij let op de kwetsbare groepen en dat daarom de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 niet mag doorgaan. Daarmee sla je een financieel gat. Omgekeerd hebben wij gezegd dat wij het probleem van de kwetsbare groepen zien. Zo hebben we het met elkaar afgesproken. Dit is in de troonrede zelfs nog eens gemarkeerd. Daarin zijn zware beroepen genoemd. Met andere woorden: het is niet een of-ofverhaal.

De **voorzitter**: U heeft nog een tweede termijn, mevrouw Halsema. De minister-president vervolgt zijn betoog.

Minister **Balkenende**: Met uw welnemen ga ik over naar de crisis- en herstelwet, een iets andersoortig onderwerp. GroenLinks heeft bij monde van mevrouw Halsema gesteld dat de wet ruim baan geeft aan minister Eurlings. De wet zou de natuur schaden en zou kritiek van de Raad van State krijgen.

De crisis- en herstelwet bevordert de versnelling van ruimtelijke en infrastructurele projecten ter bestrijding van de gevolgen van de economische crisis. De voorstellen dienen de werkgelegenheid en de duurzaamheid. De crisis- en herstelwet geeft inderdaad nieuwe impulsen aan projecten, die worden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van minister Eurlings, maar evenzeer onder verantwoordelijkheid van andere bewindspersonen, ieder op hun beleidsterrein. De projectenlijst bevat ook veel projecten op het gebied van woningbouw, duurzame ontwikkeling en energietransitie. Zo wordt de besluitvorming over windenergie en warmtekuoudeopslag verduidelijkt, vereenvoudigd en versneld. In de crisis- en herstelwet worden de belangen van het landschap en van direct omwonenden gediend, doordat Europese richtlijnen in acht worden genomen en belanghebbenden het recht hebben en houden op inspraak en rechtsbescherming. Ten aanzien van de Natuurbeschermingswet houdt de crisis- en herstelwet zich aan alle Europese regels, in het bijzonder aan de Europese habitatrichtlijnen. Er is gekozen voor procedurele vereenvoudiging bij onteigening en voor het beter op elkaar laten aansluiten van het planologisch regime

Balkenende

en het onteigeningsregime. Degene die onteigend wordt, behoudt in alle gevallen zijn recht op schadeloosstelling. Door deze wet verandert er niets in de rechtspositie van betrokkenen.

Het advies van de Raad van State over het veelomvattende wetsvoorstel bevat ook punten van kritiek. In het nader rapport is het kabinet hierop ingegaan. Waar mogelijk is het advies van de Raad van State gevolgd. De Kamer kan dit nalezen. Het kabinet meent dat termijnverkortingen en stroomlijning van procedures de besluitvorming over projecten vereenvoudigen en daarmee een positief effect hebben op de economische ontwikkeling. De Raad van State onderschreef de voorstellen inzake de rijkscoördinatieregeling en de milieueffectrapportage. Een belangrijk punt van opbouwende kritiek van de Raad van State heeft het kabinet overgenomen en toegevoegd aan het wetsvoorstel. Bij woningbouwlocaties is er daarom na inspraak één verzamelbesluit door één overheid met beroep bij één rechter. Ook hierbij worden Europeesrechtelijke regels in acht genomen.

De heer **Pechtold** (D66): Minister-president Balkenende geeft ons een hele beschrijving van wat we al weten. Vervolgens is er een heel kort vluiggertje over de Raad van State, die twee weken geleden forse kritiek had over de effectiviteit en over de legitimiteit, met betrekking tot natuurwetten en eigendom in dit land. De minister-president zegt daarvan dat hij er rekening mee houdt. Ik heb een concrete vraag. Wanneer gaat de wet in? Vindt de minister-president ook dat de Raad van State daarvoor groen licht moet geven?

Minister **Balkenende**: We zijn afhankelijk van de Tweede en de Eerste Kamer, maar de wet zou wat ons betreft moeten ingaan op 1 januari aanstaande. Ik doe graag een appel aan de Tweede Kamer om hieraan medewerking te verlenen. Het gaat om de versnelling van procedures en om bedrijvigheid en werk. Daarvoor hebben wij de medewerking van de Kamer hard nodig. Daar zijn wij ons van bewust.

De Raad van State heeft in het dictum niet aangegeven dat het wetsvoorstel niet mogelijk is. De Raad van State heeft gezegd dat het kabinet rekening moet houden met zijn advies. Ik meen dat dit in het vierde dictum staat. We hebben uitgebreid antwoord gegeven op de kritiek van de Raad van State. Ik heb al gezegd dat een aantal elementen door de Raad van State juist positief wordt bejegend. Ook is een aantal elementen naar voren gebracht waarop de Raad kritiek heeft. Voor een deel komen we daaraan tegemoet. Voor een deel hebben we gezegd dat we het heel anders zien. Er is een goede suggestie gegeven wat grote projecten betreft. Zo zijn we ermee omgegaan. Ik hoop dat ook de heer Pechtold ons nader rapport wil lezen, waarin uitgebreid is ingegaan op de kritiek van de Raad van State. Maar we gaan er wel mee door. Want het is nodig in dit land dat we opschieten.

De heer **Pechtold** (D66): Wat mij betreft kunnen wij meewerken, als u bereid bent om een tweede oordeel van de Raad van State over deze wet te laten uitspreken. U kunt wel zeggen dat u dingen hebt meegenomen en beantwoord. U zegt dat er wat kritiek was. Nee, ze maakten er gehakt van! Ze maakten er volledig gehakt van! De effectiviteit werd in twijfel getrokken. Ook de legitimiteit werd op twee fundamentele punten – ik kijk

ook naar de minister van milieu – onderuitgehaald. U vraagt ons om tempo te maken. Tempo kunt u van mij krijgen, als u groen licht van de Raad van State krijgt nadat alle kritiek is verwerkt en de Raad van State aangeeft dat de wet meer lijkt op de Deltawet van Paars uit 1995.

Minister **Balkenende**: Dit lijkt mij niet de goede volgorde. De Raad van State is gehouden om adviezen te geven over wetsvoorstellen. Dan kan er een kritisch oordeel komen. Dat is ook gebeurd. Wij geven daar op goede gronden antwoord op. Ik ben vorige week in het land geweest en heb tal van projecten gezien. Voor dit voorstel hebben wij steun van de gemeenten, de provincies en de bouwsector. Men zit te wachten op de versnelling van procedures. Ik lees in het advies van de Raad van State: "Al enkele decennia wordt geklaagd over te trage verwezenlijking van grote infrastructuurprojecten; de laatste tijd richten deze klachten zich ook op gebiedsontwikkeling in ons land. Dergelijke klachten gaan eraan voorbij dat de afgelopen twintig jaar vrijwel overal in ons land koortsachtig plannen zijn ontwikkeld en uitgevoerd." De klacht is dus juist dat het in Nederland zo lang duurt. Wij willen echt tempo maken. Verder staat in het advies dat de commissie-Elverding stelt dat de belemmeringen in de voortgang niet zozeer een juridische of processuele achtergrond hebben, maar verband houden met bestuurlijk en politiek onvermogen. We moeten met elkaar onder ogen zien dat procedures in dit land te lang duren. Dat kunnen we niet hebben in een tijd van economische crisis. We moeten tempo maken. Deze wet biedt daartoe de mogelijkheden, natuurlijk met inachtneming van de kritiek van de Raad van State, maar we gaan het wel doen.

De heer **Pechtold** (D66): Het enige effect is voor de champagne-industrie in Frankrijk, omdat die meneer die achter u zit, die Eurlings, weer in bouwputten kan doen alsof er wat gebeurt. De Raad van State zegt: het economisch effect is nul, een werkgelegenheidseffect is er niet, u loopt over de eigendom heen en u zet natuurwetten aan de kant. U hebt een herexamen gekregen en nu zegt u als leerling dat u het goed hebt gedaan. Ik wil dat opnieuw wordt beoordeeld of de wet nu door de Raad van State op effectiviteit en legitimiteit de kritiek kan weerstaan. U zegt: daar loop ik voor weg, maar gaat u als Kamer alstublieft een beetje sneller. Daarvoor hebben we juist die Hoge Colleges, niet voor de champagne. De heer Eurlings zit te lachen; ja, neem er nog maar een.

De **voorzitter**: Maar niet hier.

De heer **Pechtold** (D66): Nee, niet hier.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister-president.

Minister **Balkenende**: Het kabinet doet een voorstel. Het gebeurt heel regelmatig dat de Raad van State kritiek heeft. Dat hoort ook bij het wezen van de raad. Er staat niet in het advies dat we het wetsvoorstel niet mogen indienen. Er staat: houd rekening met. Dat hebben we gedaan. Het is aan het parlement, als medewetgever, om een oordeel uit te spreken. De methode van werken van de heer Pechtold schiet niet op. Hij vraagt wanneer ik wil dat de wet in werking treedt. Ik heb 1 januari gezegd. Er

Balkenende

is dus tempo nodig. Als we de hele zaak over moeten doen – de heer Pechtold vraagt om terug te gaan naar de Raad van State – is dat principieel onjuist.

De **voorzitter**: De heer Pechtold roept buiten de microfoon om. Dat helpt niet.

Minister **Balkenende**: Ik hoor hem wel.

De **voorzitter**: Dat weet ik, maar het schiet niet op. Mevrouw Thieme wil nu interrumpen.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik sluit graag aan bij wat de heer Pechtold zegt. De crisiswet wordt gewoon gediskwalificeerd door de Raad van State. Als de minister-president zegt dat hij dat gaat repareren en rekening gaat houden met de adviezen van de raad, dan wil ik eerst zien of de raad vindt dat daaraan tegemoetgekomen is.

Minister **Balkenende**: Hebt u het nader rapport van het kabinet gelezen?

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Het gaat erom dat de Raad van State aangeeft dat de natuurwetten terzijde worden geschoven, dat niet voor werkgelegenheid wordt gezorgd en dus niet wordt voldaan aan de doelstellingen van de wet.

Minister **Balkenende**: Door bijvoorbeeld een snellere procedure bij de Raad van State, waardoor je echt maanden tijdswinst hebt, zal die bouwput er eerder zijn. Zo kan ik tal van voorbeelden noemen. We hebben rekening gehouden met de Raad van State. De grote projecten hebben een goede faciliteit gekregen. Op een aantal punten volgt de raad het kabinet. Wij gaan ook een aantal punten van kritiek weerleggen. Ik stel voor dat we zo snel mogelijk in de Kamer over het wetsvoorstel spreken. Het kabinet is daar graag toe bereid, omdat tempo gemaakt moet worden. Dan kunnen ook alle bezwaren aan de orde komen.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik vind het onverantwoord dat het kabinet de versnelling in die zin gewoon wil doorzetten. Ik begrijp heel goed dat een economische impuls moet worden gegeven, ook aan de bouwsector. U richt zich echter met name op de projectontwikkelaars. In eerste termijn heb ik voorgesteld dat je juist moet proberen om de burgers te verleiden om hun geld te investeren in seniorenwoningen en aanleunwoningen en om gebruik te maken van de restruimte. Ze moeten op hun eigen terrein kunnen bouwen binnen de bestaande bouwvolumes en er moet een algemene ontheffing komen om dat te regelen. Wij hebben te maken met een opdracht om het platteland te revitaliseren, om de groene ruimte met rust te laten en om ontpotting in die zin op te lossen.

De **voorzitter**: Wat is uw vraag?

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Mijn vraag is: staat de minister-president positief tegenover mijn voorstel om een algemene ontheffing in te stellen voor burgers die op eigen erf willen gaan bouwen, om op die manier tegemoet te komen aan de nood voor seniorenwoningen en de nood voor starterswoningen voor jeugdigen?

Minister **Balkenende**: Dit voorstel is eigenlijk van een andere orde dan hetgeen in deze wet staat. Ik wil het voorstel best eens laten bekijken – dat zeg ik graag toe – maar even niet in het kader van deze wet. Deze wet heeft namelijk te maken met de versnelling van procedures langs de lijnen van het voorstel. Mevrouw Thieme vraagt echt iets anders. Ik wil best laten bekijken of we op haar voorstel een antwoord kunnen geven; dat zeg ik graag toe. Ik zou het voorstel echter niet willen koppelen aan dit wetsvoorstel, omdat het volgens mij van een andere orde is.

De **voorzitter**: Mevrouw Thieme, tot slot.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik ben blij dat de minister-president deze toezegging doet, maar ik bestrijd dat het van een andere orde is. Wij zijn hier namelijk met zijn allen bezig om te zoeken naar stimulering van de economie en ik vind dat het kabinet daarin te weinig creatief is. Als de oppositie komt met allerlei nieuwe voorstellen en ideeën kan de minister-president die niet afdoen met "maar dat is van een andere orde; dat hoort niet in dit debat thuis". Dat heeft de minister-president bij het vorige debat over de kredietcrisis ook gedaan en ik vind dat gewoon niet kunnen. Hij moet open staan voor alle initiatieven.

Minister **Balkenende**: Ik dacht toch dat ik coöperatief was. Ik heb tegen mevrouw Thieme gezegd dat ik bepaalde ideeën had over het karakter van de wet in relatie met wat zij voorstelt, maar ik heb wel gelijk gezegd dat ik graag naar haar voorstel wil laten kijken.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijn fractie zal meewerken aan een snelle behandeling van het wetsvoorstel. Die behandeling moet uiteraard zorgvuldig zijn, maar tegelijk ook snel. We kunnen geen kritiek hebben op het kabinet omdat er te weinig gebeurt en vervolgens de instrumenten, de voertuigen blokkeren. Het kabinet heeft dus onze medewerking. Wij hebben het nader rapport tot nu toe alleen globaal verkend, want we hebben het sinds gisteren in huis. Over de juridische context bestaat nog één punt van zorg bij mijn fractie. Voor de toepasselijkheid van richtlijnen en vooral de verordeningen zouden op Europees niveau bepaalde ontheffingen of vrijstellingen moeten worden gegeven. De vraag is natuurlijk of dat besef in Europa al is doorgedrongen en of dat daar ook niet moet leiden tot een vaststelling, in welke vorm ook, à la de nationale crisis- en herstelwet. Hoe is het op dat punt gesteld?

Minister **Balkenende**: Ik vind dit een interessante gedachte. De heer Van der Vlies zegt dat hij graag wil meewerken aan de behandeling van het wetsvoorstel. Hij heeft ook een internationaalrechtelijk aspect naar voren gebracht, dat wij echt even nader moeten bekijken. Zijn suggestie om te bekijken wat het wetsvoorstel internationaal gezien betekent, is echter wel interessant. Ik wil dus het volgende doen. De heer Van der Vlies kan het onderwerp sowieso inbrengen tijdens de behandeling van het wetsvoorstel; hij kan erop terugkomen. Hij heeft het punt nu gemaakt en daarom zal ik ervoor zorgen dat degene die hier te zijner tijd over zal spreken kennis van zaken heeft met betrekking tot de vraag die de heer Van der Vlies heeft gesteld. Zullen we het zo afspreken?

Balkenende

De heer **Van der Vlies** (SGP): Dat lijkt me een werkbare afspraak, onder de volgende voorwaarde. Op het moment dat de wet van kracht wordt, moeten we natuurlijk niet de situatie meer aanlopen tegen bepaalde onvoorziene toestanden op Europees niveau, daar waar de niveaus conflicteren.

De heer **Van Geel** (CDA): Gisteren heb ik in mijn bijdrage gevraagd of een aantal projecten kon worden toegevoegd aan de projectenlijst van de crisis- en herstelwet. De minister-president heeft die vraag schriftelijk beantwoord. De kern van die beantwoording is dat mijn vraag in principe thuishoort bij de behandeling van het wetsvoorstel en dat AMvB's het mogelijk maken. Mag ik het zo begrijpen dat de Kamer, als zij met projecten komt die voldoen aan de doelstelling en reikwijdte van de wet – ik beperk me niet tot mijn eigen voorstellen – een positieve grondhouding mag verwachten ten opzichte van die voorstellen?

Minister **Balkenende**: Ja. Als de voorstellen passen in het kader van dit wetsvoorstel, gegeven de juridische criteria die erin besloten liggen, verzet zich er helemaal niets tegen. Er zijn dan twee mogelijkheden. De Kamer kan amenderen, maar het kabinet kan ook een nota van wijziging aanbrengen waarin de voorstellen worden meegenomen. Dat is de snelste methode; dat gaat veel vlugger. Gedurende de wetsbehandeling kunnen de suggesties gemakkelijk kunnen meegenomen. De AMvB is bedoeld voor het moment nadat de wet in werking is getreden.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): GroenLinks vindt dat bij zo'n zware economische crisis een crisis- en herstelwet legitiem is, waarbij juridische procedures kunnen worden verminderd en daarmee ook de medezeggenschap van burgers. Dat geldt echter alleen maar als het economische effect van de maatregelen die het kabinet treft onomstreden wordt aangetoond. Je doet namelijk nogal wat. Je hakt in de medezeggenschap. Mijn voornaamste kritiek is dan ook dat het economische effect van de vele voorstellen helemaal niet wordt aangetoond. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat hier allerlei juridische hobby's van allerlei ministers worden uitgevoerd. Dat zijn dingen die men allang van plan was. Laat ik een voorbeeld geven. Wat is de relatie tussen de Opiumwet en de economische crisis?

Minister **Balkenende**: Het gaat hier niet om juridische hobby's van bewindslieden. Het gaat om de oprechte bezorgdheid van het kabinet dat wij kansen missen als procedures te lang duren. Wij komen tot deze opvatting omdat juist vanuit de bouwwereld, gemeenten, provincies en anderen wordt gezegd dat het nu te langzaam gaat. Ik weet ook wel dat de Raad van State een aantal relativerende opmerkingen heeft gemaakt over het economisch effect. Van mensen uit de praktijk hoor ik echter wat er op het ogenblik allemaal speelt. Van hen krijg ik juist wel te horen dat dit wel opschiet. Ik ben in Utrecht geweest. Daar zegt men dat met deze wet 1000 tot 1500 mensen aan het werk kunnen omdat er dan tempo gemaakt kan worden. Elke maand is er een. Ik ben geschrokken van de procedures die daar op een gegeven moment gelden. Het duurt anderhalf jaar voordat er een vergunning is afgegeven voor een fietsenstalling voor enkele duizenden fietsen als een

tijdelijke voorziening voor vijf jaar. Het muziekcentrum is twee jaar tegengehouden, terwijl dat niets uitmaakt. Zo kan ik tal van voorbeelden noemen. Dat willen wij doorbreken. Ik zie wel degelijk de economische effecten. Het gaat er namelijk om dat je zaken bespoedigt. Als je een aantal maanden niets kunt doen vanwege de procedures kun je op zich zeggen dat de werkgelegenheid gelijk is. Ja, maar het is wel naar voren gehaald. Dat is in ieder geval al winst.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Laat ik het dan anders formuleren. Er kunnen allerlei goede redenen zijn om het vergemakkelijken van het aanpakken van drugsbanden te regelen. Het heeft echter werkelijk niets te maken met de economische crisis. De werkgelegenheid neemt er ook niet door toe. Ik zou de minister-president dringend willen vragen om per onderdeel van de wet te berekenen en te laten zien wat de veronderstelde werkgelegenheid en economische effecten zijn van de gedane voorstellen. Die proportionaliteitsafweging moet plaatsvinden. Anders is het kabinet alleen maar zijn eigen werk aan het vergemakkelijken ten koste van medezeggenschap. Het moet wat opleveren en daarvoor is het bewijs niet geleverd.

Minister **Balkenende**: Laten wij het zo doen. Tegen de heer Van der Vlies heb ik ook iets dergelijks gezegd. Ik neem het punt van mevrouw Halsema mee in de behandeling in de Kamer. De Kamer zal ook een verslag maken, maar laten wij sowieso terugkomen op dit punt. Ik zal de handschoenen graag oppakken.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Dat is een heldere toezegging van de premier. Met die toezegging erbij wil ik toch mijn complimenten maken voor de crisiswet: eindelijk beweging, eindelijk gebeurt er wat. Het is ontzettend belangrijk dat er meer mensen aan het werk geholpen worden. Dat kan door de crisiswet, maar ook op andere manieren. Dan denk ik aan kredietverlening aan ondernemingen. ING heeft beloofd 25 mld. extra voor kredieten aan ondernemers op de markt te brengen in 2009 in Nederland. Het is er nog steeds niet. Minister Bos maakt zich er iedere keer met een smoesje vanaf. Hoe zorgt het kabinet ervoor dat die 25 mld. nu vrijkomt op de markt?

Minister **Balkenende**: Er zijn afspraken gemaakt met ING. Ook door hen is gezegd dat de kredietverlening gestimuleerd zal worden. Wij gaan ervan uit dat afspraak afspraak is. Ik zal in tweede termijn op de stand van zaken terugkomen en even overleggen met de minister van Financiën. Akkoord?

De **voorzitter**: Dat lijkt me prima. Ik denk dat het nog niet lukt om voor de lunchpauze een onderdeelje te doen. Dat is het onderdeel over de gedragscode, denk ik. Ik moet namelijk voor 13.30 uur schorsen voor de lunchpauze.

Minister **Balkenende**: Ik heb inderdaad nog een aantal onderwerpen: de gedragscode voor de banken, innovatie en de tegenbegrotingen.

De **voorzitter**: Dat redden wij niet alle drie voor de lunchpauze. Wij doen er nog een.

Balkenende

Minister **Balkenende**: Er is gevraagd wat het kabinet vindt van de Code Banken. Op 7 april jongstleden heeft de Adviescommissie Toekomst Banken, de commissie-Maas, op verzoek van de Nederlandse Vereniging van Banken een rapport uitgebracht met aanbevelingen voor de bancaire sector. Om de naleving van deze aanbevelingen te bevorderen, hebben banken aanbevelingen uit het rapport-Maas die zich daarvoor lenen, omgezet in een Code Banken. De Nederlandse bancaire sector heeft met de Code Banken een unieke stap gezet. Voor zover ons bekend, is deze sector de eerste die internationaal een stap zet met onder meer een cap op de variabele beloning van maximaal 100% voor leden van de raad van bestuur en het principe dat de totale beloning van bestuurders onder de mediaan dient te blijven van vergelijkbare functies binnen en buiten de financiële sector.

Het is belangrijk dat dit navolging krijgt in het buitenland. Daarom zullen de minister van Financiën en ik de Code Banken internationaal onder de aandacht brengen via een brief aan de deelnemers aan de G20. De wijze waarop de code wettelijk verankerd zal worden, zal nog worden gezien. Het kabinet denkt aan een Code Banken die, overeenkomstig de Corporate Governance Code, bij wet als gedragscode zal worden aangewezen, zodat banken wettelijk verplicht worden om in hun jaarverslag verantwoording af te leggen over de naleving daarvan. Voorzitter, dat is wat ik over deze code wilde zeggen.

Mevrouw **Kant** (SP): Het is toch beschamend. Ik kan het niet anders zien. Het kabinet pakt de bejaarden ...

Minister **Balkenende**: Beschamend.

Mevrouw **Kant** (SP): Beschamend, ja. U pakt met het grootste gemak de bejaarden. Die moeten hun AOW-partnertoeslag inleveren, de AOW-leeftijd moet omhoog, maar de bankiers gaan gewoon vrijuit. U komt met een slappe code zelfregulering. De bonuscarroussel gaat gewoon door en het kabinet doet niets.

Minister **Balkenende**: Is het u opgevallen dat deze code – en ook de minister van Financiën speelt daar een rol in – internationaal veel aandacht heeft gekregen? Hoe zou dat komen? Wat wij op het ogenblik doen in Nederland is uniek. Dat is ook precies de reden waarom wij zeggen dat het van belang is dat dit soort codes onder de aandacht van anderen wordt gebracht. Als je het hebt over wat dit omvat, bankiers, bankiersexamen ... Ik heb gesproken over beloningen, vertrekvergoedingen uitstellen, het materiële deel van de beloning en de raad van bestuur. Al deze elementen liggen in deze code besloten. Ik moet zeggen dat ik uw waarneming niet deel. U zegt dat het slap is, maar het is een behoorlijke stap, die uniek is in zijn soort.

De **voorzitter**: Een vervolgvraag, mevrouw Kant.

Mevrouw **Kant** (SP): Dat iets uniek is, wil niet zeggen dat het ook ene bal voorstelt. Het stelt namelijk helemaal niets voor. Het is zelfregulering. U laat het aan de bankiers zelf over. En dan staat er in de code ook nog dat het wel mag als je het kunt uitleggen. Wij zitten al in een crisis, de gewone mensen betalen de rekening, u pakt als

kabinet de bejaarden en de bonussenvangers kunnen gewoon doorgaan met het vangen van bonussen.

Minister **Balkenende**: Ik heb aangegeven dat die code er is, dat wordt nagedacht over een wettelijke verankering daarvan. Die verankering zal weer betekenen dat banken wettelijk verplicht worden in hun jaarverslag verantwoording af te leggen. U weet allemaal dat dit soort transparantie helpt om de zaken inzichtelijk te krijgen en effect kan hebben. Het punt is wel dat je dit graag met andere landen wilt doen, want dit is natuurlijk veel breder. Wij willen het veel breder krijgen en wij gaan dat ook doen als Nederland. Er zijn echter wel stappen gezet. U geeft een kwalificatie. Op dat punt denk ik dat wij het niet met elkaar eens zijn.

Mevrouw **Kant** (SP): Dat het uniek is, wil nog niet zeggen dat het ene bal voorstelt. En dat u het ene wat niets voorstelt in de wet vastlegt, daar hebben wij ook helemaal niets aan. Het gaat erom wat het regelt. Het regelt niets. Het regelt alleen maar dat men het moet uitleggen als men bonussen verstrekt. Nou, daar schieten wij iets mee op! Daar schieten wij helemaal niets mee op. Sterker nog, dan is het openbaar en misschien denkt men ook nog wel: als die bank bonussen blijft verstrekken, gaan wij er weer lekker overheen. Ik vind het beschamend dat dit kabinet met het grootste gemak gewone mensen de rekening van de crisis laat betalen en de bankiers gewoon laat doorgaan met de bonuscarroussel.

Minister **Balkenende**: U zegt dat het niets voorstelt. Ik heb net aangegeven dat er gewoon beperkingen en begrenzingszinnen in zitten. U kunt zeggen dat het te laag is, maar doet u nu niet alsof dit niks voorstelt. Dan doet u gewoon geen recht aan het werk. En zo is het ook niet, het is geen lege huls.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Het is u bekend dat GroenLinks de bancaire code te zwak vindt. Wij hebben een tweede probleem en daar wil ik uw aandacht voor vragen en dat is dat de groep die het omspant, te klein is. Bijvoorbeeld handelaren, beurshandelaren, bank traders, horen er niet bij. Zakenbankiers horen er niet bij. Dat zijn juist de groepen waar de grote problemen zijn ontstaan. Ik doe dus een beroep op u om de bancaire code uit te breiden tot in ieder geval deze groepen. Dan blijft die verder te zwak.

Minister **Balkenende**: De vraag van mevrouw Halsema is helder. Zij zegt dat dit eigenlijk een te smalle basis is, dat je zou moeten kijken wat kan. De groepen waarop zij doelt, worden overigens wel aangepakt via de toezichthouders. De vraag is dus of het nodig zou zijn. Ik wil best de minister van Financiën er even over spreken. Ik heb in ieder geval begrepen dat deze groep feitelijk wordt aangepakt via de toezichthouders. Het is de vraag of het nodig is om die hier te incorporeren. Ik wil het best even bekijken, maar dat is wat ik er nu over kan zeggen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Zoals ik het begrijp, ontbeert het via het toezicht een heldere norm. Dat kan in de bancaire code veel beter geregeld worden. Mijn verzoek aan u, als u ernaar kijkt, is om dit mee te nemen en mij daarover in tweede termijn een duidelijk antwoord te geven.

Balkenende

Minister **Balkenende**: Ik kom erop terug.

De **voorzitter**: Dank u wel.

Ja, dan ging het nu wel heel snel met dit onderwerp. Dan doen wij er nog een, kennis en innovatie. Of niet, wil men liever schorsen? Nee, nog een.

Minister **Balkenende**: Goed, voorzitter. De heer Rutte heeft gezegd dat in Finland de president die daar een innovatieplatform voorziet, een derde van zijn tijd daaraan moet besteden en dat voorzitten niet voldoende is. Daar ben ik het mee eens. Daarover het volgende.

Het Innovatieplatform is in 2007 opnieuw ingesteld om met topspelers uit wetenschap en bedrijfsleven zelf te werken aan de innovatiekracht en daarmee aan het verdienvermogen van Nederland. Deze mensen zetten zich in het IP en daarbuiten in voor ons land. Zij bieden ons analyses en voorstellen en belangrijk, zij krijgen ook zaken voor elkaar. De rol van de minister-president in het Innovatieplatform als voorzitter is natuurlijk bijzonder, net als in Finland, want hij is ook lid en voorzitter van de ministerraad. Dat geeft het IP een kritische voorzitter die vanuit het algemeen kabinetsbeleid sturing kan geven aan het IP en die ook in het kabinet kan handelen. Het Innovatieplatform deed concrete voorstellen voor het aantrekken van buitenlandse bedrijven. Het kabinet heeft op basis daarvan besloten de komende drie jaren van vijftien buitenlandse bedrijven de Europese vestiging van kennisintensieve activiteit naar Nederland te halen. De focus daarbij ligt op de sectoren chemie en food. Er worden topacquisiteurs aangesteld die voor Nederland buitenlandse bedrijven met een duidelijke propositie benaderen en helpen naar Nederland te komen. Met het Innovatieplatform zijn wij gestart om duizenden mkb-bedrijven te adviseren hoe hun productiviteit kan worden vergroot. Met slimmer werken bereiken bedrijven gemiddeld 9% meer productiviteitsgroei. Eind 2008 hebben vijftien organisaties hun handtekening gezet onder de zogeheten valorisatieagenda om de omzetting van kennis en innovatie te versterken. Op initiatief van het Innovatieplatform worden honderd talentvolle ondernemers nu begeleid om internationaal door te stoten in het programma Groeiversneller. IP-leden benaderen de markt waardoor er nu reële plannen en een consortium zijn voor wind ver op zee. En bij de voorbereiding van het aanvullend beleidsakkoord dit voorjaar heeft het IP bijvoorbeeld aan de wieg gestaan van de maatregelen om kenniswerkers aan de slag te houden. Dit zijn allemaal voorbeelden van een bijzonder creatieve en constructieve rol van het Innovatieplatform, zowel in het veld als richting het kabinet.

Tot slot. Onze concurrentiekracht is geen gelopen race. Zoveel is wel duidelijk. Het IP denkt dan ook nu weer proactief mee met het kabinet en andere maatschappelijke spelers over de toekomst van Nederland. Ook daarvan verwacht ik goede resultaten.

De **voorzitter**: De heer Rutte.

De heer **Rutte** (VVD): Dit is nu precies wat ik bedoel. Dit is precies wat ik bedoel! U staat hier een ambtelijke tekst voor te lezen. Mijn punt gisteren was totaal anders. Mijn punt was namelijk dat ik vind dat u persoonlijk veel meer leiderschap moet tonen in het Innovatieplatform, dat u meer tijd erin moet steken, dat u meer met bedrijven, universiteiten en onderzoeksinstituten samen zou moeten

zitten om te kijken: waar zit die toekomstige innovatiekracht van Nederland? Daar wil ik u met passie over zien spreken, niet zo'n ambtelijke opsomming die AZ voor u gemaakt heeft, uw eigen ministerie.

Minister **Balkenende**: Mijnheer Rutte, dit is flauw.

De heer **Rutte** (VVD): Mijnheer de minister-president, dit is zo'n belangrijk onderdeel van uw portefeuille. U kunt het gezag van uw ambt gebruiken om Nederland vooruit te helpen. Het gaat hier over het toekomstig verdienvermogen van dit land: waar zitten die banen in de toekomst. Daar kunt u persoonlijk leiderschap in nemen. Doet u dat.

Minister **Balkenende**: Dat is de afgelopen jaren gebeurd en daar ben ik steeds druk mee bezig.

Terugkijkend: het eerste IP heeft buitengewoon veel resultaten opgeleverd. Er was steeds kritiek dat het zou moeten worden gestopt, maar het heeft heel veel opgeleverd. Wij zijn hiermee doorgeslagen. Ik heb u bewust voorbeelden genoemd van zaken die spelen. Als ik de invloed van het IP zie, ook op besluitvorming in het kabinet, zowel wat betreft het beleidsprogramma als wat betreft het pakket van eerder dit jaar en de begrotingsvoorbereiding voor dit jaar: dat doet ertoe. Het heeft te maken met alles. Het heeft te maken met: hoe krijgen wij de kennis goed georganiseerd, wat kunnen wij doen aan de transfer van kennis, wat kunnen wij doen aan het aantrekken van buitenlandse bedrijven, hoe gaan wij om met jonge onderzoekers? De innovatiecentra die wij hebben, zijn broedplaatsen van geweldig nieuwe ideeën. Als ik zie hoe leden van het kabinet, leden van het IP het land ingaan om zaken op te pakken: daar word ik enthousiast van. Dat is niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland. Ik weet wel dat er een groot cynisme is. Maar als ik zie hoe enthousiast mensen bezig zijn: dat helpt Nederland echt vooruit.

Dan komt er nog iets bij. Ik heb natuurlijk ook gehoord dat Nederland een paar plaatsen is gezakt. Wij hebben de laatste jaren ook gezien dat Nederland het in de sfeer van de informatietechnologie en innovatie beter heeft gedaan. Wat is het probleem op het ogenblik van die acht naar tien? Dat hangt samen met de kredietverlening en ook met de werking van de arbeidsmarkt. Dat zijn een paar punten die een rol spelen. Maar dat neemt niet weg dat wij ook in deze tijden nog steeds kijken: hoe kunnen wij de innovatie zo goed mogelijk bedienen. Dat doe ik eerlijk gezegd met passie. Ik vind het ongelooflijk interessant. Als ik zie wat bedrijven klaarspelen, hoe universiteiten opereren, hoe studenten bezig zijn: dat is echt geweldig. En daar ga ik graag mee door.

De **voorzitter**: Mijnheer Rutte.

De heer **Rutte** (VVD): Ik geloof wel dat het uw belangstelling heeft. Ik geloof ook wel dat u snapt dat dit belangrijk is. Maar mijn vraag ging daar niet over. Mijn vraag ging erover hoe u uw functie invult als minister-president. Ik heb u het voorbeeld van Finland genoemd, waar de premier een groot deel van zijn agenda vrijmaakt. Die heeft zelf als premier een kleine portefeuille, net als u als minister-president zelf een kleine portefeuille hebt en dus veel meer kunt besluiten dan anderen in het kabinet waar u uw tijd aan besteedt. Dat doet de Finse premier; die steekt dat in innovatie. Dat

Balkenende

doet de premier van Beieren, waar ikzelf op handelsmissie ben geweest, die zelf persoonlijk niet alleen die grote events organiseert, maar vooral ook achter de schermen bezig is om bedrijven en universiteiten met elkaar in verbinding te stellen en dan het gezag van zijn ambt gebruikt om dingen voor elkaar te krijgen. Daar roep ik u toe op. De kwestie is: waar steekt u uw tijd in? U kunt wel allemaal leuke foto-opportunities organiseren, maar het gaat erom wat u achter de schermen doet. De klacht is dat uw rol daar node wordt gemist.

Minister **Balkenende**: Mijnheer Rutte, u weet gewoon niet wat ik doe. Ik sta hiervan te kijken. Laat ik u een voorbeeld noemen: het Yamalproject, een heel groot project in Rusland. Dat is een groot schiereiland met enorme mogelijkheden op het gebied van gas en olie. Toen ik een bezoek bracht aan de toenmalige president Poetin was ik leider van een delegatie met Nederlandse bedrijven die daar een presentatie gaven. Er was dus een samenwerking tussen de Nederlandse premier en die bedrijven, baggeraars, oliemaatschappijen en financiële instellingen die zich op een voortreffelijke manier presenteerden. Nog een voorbeeld: op buitenlandse reizen worden wij steeds vergezeld van bedrijven die te maken hebben met de hightech, de knowhow van Nederland. Wij worden daarin gewoon erkend. Als ik in Bangalore in India ben – een fantastische stad, u hebt dat gisteren genoemd – en zie hoe Nederlandse bedrijven daar actief zijn, dan ben ik daar niet voor niets. U doet net of er helemaal niets gebeurt; u weet niet wat er gebeurt.

De heer **Rutte** (VVD): You just don't get it! Natuurlijk is het fantastisch dat dit allemaal gebeurt, maar u staat er als een toeschouwer naar te kijken. Mijn vraag is niet wat u als toeschouwer doet of of u het fantastisch vindt dat die dingen gebeuren. Ik roep u nogmaals op om uw functie, de mogelijkheden die die functie biedt en het gezag dat "the office of the prime minister" van Nederland biedt ...

Minister **Balkenende**: Mijnheer Rutte ...

De **voorzitter**: Via de voorzitter.

De heer **Rutte** (VVD): Mag ik even uitpraten?

De **voorzitter**: Via de voorzitter.

De heer **Rutte** (VVD): Mevrouw de voorzitter, mag ik even uitpraten? Om het gezag dat uw functie heeft, te gebruiken om dingen tot stand te brengen. Soms is het nodig dat er achter de schermen even het juiste duwtje in de goede richting wordt gegeven. Ik vraag u niet te observeren, ik vraag u niet vooraan op al die foto's te staan, ik vraag u om daar zelf veel meer persoonlijk leiderschap in te nemen. Kom van die tribune af en ga de arena in! Dat is mijn vraag.

Minister **Balkenende**: Mijnheer Rutte, toen president Medvedev recent in Nederland was in het kader van de opening van de Hermitage, weet u wat er toen is gebeurd met Nederlandse bedrijven?

De **voorzitter**: Vertelt u maar gewoon. Het is hier geen quiz.

Minister **Balkenende**: De heer Rutte heeft heel grote woorden, maar hij weet gewoon niet wat er gebeurt. Daarom noem ik een concreet voorbeeld. Ik kan er nog wel tien andere noemen ook. President Medvedev was in Nederland. De ene dag stond in het kader van de Hermitage, de tweede dag stond in het kader van bilaterale gesprekken, maar evenzeer van een ontmoeting met veel CEO's van Nederlandse ondernemingen. Dat gesprek werd door mij en president Medvedev geleid. Dat is zomaar een voorbeeld.

De heer **Rutte** (VVD): Ik heb u aan boord van dat rondvaartbootje gezien met een kopje thee.

Minister **Balkenende**: Dit is nou flauw.

De **voorzitter**: Mijnheer Rutte, het woord is nu aan de heer Pechtold.

Minister **Balkenende**: Dit heeft geen niveau, mijnheer Rutte. U weet niet waarover u praat. U roept maar wat.

De heer **Pechtold** (D66): Wij weten wel waar wij het over hebben. U bent inderdaad geen directeur van een wetenschappelijk bureau, u bent niet de toeristenleider die rondleidt en u bent een leuk gastheer. Het gaat erom wat u doet. Als het om de kennisinvesteringsagenda gaat, hollen wij achteruit. In uw antwoorden zet u eerlijk het OESO-gemiddelde, dat zijn de landen waarmee wij ons vergelijken. Wij zitten langzamerhand in de categorie van Armenië, Slovenië, Letland. U zegt: ja, dat is een ambitie. Dat is een neerwaartse ambitie. U zegt: wij doen zulke leuke dingen met het Innovatieplatform. Ik spreek de leden, weet u wat die zeggen? "Het is dood, hij geeft er geen leiding aan, wij zien hem niet, wij horen hem niet." Een land als Duitsland investeert in één keer 18 mld. in kennis, Denemarken investeert 1,5 mld. structureel en u gaat een beetje die bouwfeestjes lopen opleuken.

Minister **Balkenende**: Voorzitter, ik geloof niet dat dit het niveau is dat wij hier nodig hebben.

De **voorzitter**: Ik wil nogmaals zeggen dat u via de voorzitter moet spreken en niet rechtstreeks tot elkaar. Dat betekent dat u geen "u" zegt, maar in de derde persoon over elkaar spreekt. Het is een beetje moeilijk.

De heer **Pechtold** (D66): De minister-president antwoordt vandaag schriftelijk op mijn vragen over de kennisinvesteringsagenda en het OESO-gemiddelde. Het kabinet bewandelt hiermee het middenpad van de kennisinvesteringsagenda, van het Innovatieplatform. Wij bewandelen het middenpad! Dat is die zesjescultuur, dat is toch niet de ambitie van een land dat bij de kennis-economieën wil horen, dat niet alleen in Europa maar ook in de wereld voorop wil staan? Hij begreep het zojuist al niet toen ik bij de heroverwegingen zei dat een investering in onderwijs en kennis kan betekenen dat wij daar groter van worden. Hij dacht dat wij het over bezuinigingen hebben.

Minister **Balkenende**: Toen wij het coalitieakkoord sloten in 2007 hebben wij 1,12 mld. gevoteerd voor innovatie. Bij het aanvullend beleidspakket eerder dit jaar hebben wij 580 mln. extra ingezet. Met Prinsjesdag hebben wij

Balkenende

ook weer drie instrumenten genoemd die wij inzetten. Ik noem een paar voorbeelden. Bij de cijfers moet u onderscheid maken tussen private en publieke uitgaven. U weet dat publieke uitgaven eigenlijk voldoen aan de internationale norm. De private sector valt tegen; daar moet meer gebeuren. Dat is een situatie die al langere tijd bestaat. Ik wil wel graag dat het verhaal eerlijk wordt gebracht. Op de langere termijn zie ik natuurlijk dat wij de innovatiebasis steeds moeten versterken, want daar liggen onze kansen. Ik ben het op dat punt helemaal eens met wat de heer Rutte en u zeggen. Ik geef echter niet voor niets aan wat er de afgelopen tijd aan inspanningen is geleverd, ook toen wij het al moeilijk hadden.

De heer **Pechtold** (D66): Het is een feit dat u op dit moment de gratis schoolboeken nog als kennis-investering meerekent. Dat is inkomenspolitiek. De feiten zijn dat u voor het OESO-gemiddelde door de private sector de kosten laat meerekenen die ouders maken bij schoolreisjes. Die worden op dit moment door u meegerekend, om te laten zien dat wij de OESO-norm halen.

Minister **Balkenende**: Met alle respect, wat zal dan in andere landen gebeuren? Daar wordt evenzeer gekeken naar die uitgavencategorie. De heer Pechtold pakt er iets uit. Ik noem bovendien een aantal grote categorieën die wij hebben gedaan in de afgelopen jaren; die zijn er bijgekomen. Dat is behoorlijk geld en het zijn behoorlijke instrumenten. Het is dan wel een beetje gek om het zo te ridiculiseren. Dat is ook niet nodig.

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter, graag nog een laatste keer.

De **voorzitter**: Dit was net uw laatste keer. Ik geef het woord aan mevrouw Hamer.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik zou eigenlijk graag vooruit willen kijken met de minister-president. Over de OESO hebben de heer Pechtold en mevrouw Halsema vragen gesteld. Daarop antwoordt de minister-president dat het doel van het kabinet is om tot de top 5 van concurrerende economieën te behoren. Kan de minister-president mij vertellen welke vijf concurrerende economieën dat zijn?

Minister **Balkenende**: Dat heb ik niet paraat.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Kan ik daarop dan straks, na de pauze, terugkomen?

Minister **Balkenende**: Dat wil ik best doen. Op het ICT-lijstje stonden landen als Japan en Singapore. Ik zal nog even nagaan om welke landen het dan precies gaat.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dan houd ik mijn vervolgvragen even vast.

De **voorzitter**: Dat is goed. Ik denk dat wij mevrouw Halsema nog moeten horen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik moet bekennen dat ik de ambities van het kabinet ten aanzien van onderwijs echt schrikbarend vind. Het OESO-gemiddelde was 6,1%.

Dat is omlaag gebracht – ik weet niet precies door wie – naar 5,7%. Inmiddels zitten wij op 5,6% van het bbp, dus daar weer onder. Het kabinet zegt dat het de ambitie heeft om in de buurt van dat gemiddelde te blijven. Hoe is dat een ambitie?

Minister **Balkenende**: In deze tijden, waarin wij te maken hebben met tal van lastige opgaven en financiële dingen, is sowieso elke euro die je kunt krijgen er een. Verder zijn de cijfers voor de publieke sector beter dan die voor de private sector. Wij zullen moeten kijken of wij daar ook beweging kunnen krijgen; dat zou gewoon helpen, het kan niet alleen van de kant van de overheid komen. Een ander punt is nog dat wij goed moeten kijken naar de organisatie van een en ander. Ik merk namelijk ook dat Nederland vaak goed is in de organisatie van ontwikkelingen, waardoor wij soms met minder geld beter presteren. Kortom, het is een combinatie van financiële zaken op de langere termijn, aanspreken van de financiële sector en veel oog voor de organisatie van een en ander.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Laat ik het iets tastbaarder maken, want het is veel te abstract. 6,1% van het bruto binnenlands product en 5,6% van het bruto binnenlands product. Daar zit een verschil tussen van miljarden en miljarden euro's. Op de een of andere manier, waar wij op een gemiddelde blijven staan, zijn wij ondertussen miljarden kwijtgeraakt aan minder onderwijs. Wij investeren gewoon nog minder dan wij deden. Dat is buitengewoon zorgwekkend. U wilt dat Nederland in de top 5 staat en tegelijkertijd wordt het onderwijs afgeknepen. Wat is uw ambitie? Waar wilt u uitkomen?

Minister **Balkenende**: Ik hecht eraan om nogmaals te zeggen dat u een onderscheid moet maken tussen de publieke en de private sector. Mijn gegevens zijn niet anders dan deze. De achterstand van de Nederlandse kennisinvesteringquota op het OESO-gemiddelde wordt geheel bepaald door de lagere private uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling: 1% in Nederland tegenover 1,6% gemiddeld in de OESO. Daardoor wordt het bepaald. U mag ons best aanspreken, of wij de private sector ook kunnen stimuleren en of wij hen kunnen aanspreken. Dat is allemaal waar, maar het gaat erom dat wat wij doen, feitelijk op orde is.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik dacht dat we het vanmiddag nog over onderwijs gingen hebben? Daar ga ik dan maar van uit. Ik ben even ook de volgorde kwijt. Komt nu alleen in dit blokje nog de tegenbegroting of stond er nog meer op het lijstje?

De **voorzitter**: In dit blokje doen wij niet de tegenbegroting. Wij gaan alleen nu kennis en innovatie afronden, met uitzondering van de vraag die mevrouw Hamer nog heeft gesteld. Die vraag komt straks terug. De tegenbegroting doen wij pas na de lunch.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik had nog wel een vraag die raakt aan dit blokje. Misschien mag ik die dan nog even stellen? Het gaat namelijk om een niet uitgevoerde motie van de SP die hier in de Kamer is aangenomen, om iets te doen aan de macht van aandeelhouders. De premier heeft schriftelijk geantwoord dat hij met een wet komt.

Balkenende

Dat wisten wij toen ook al. Hij heeft die motie ook ontraden. De premier kan nu niet zeggen: die motie is aangenomen en wat wij deden was al genoeg. De Kamer wilde dat hij meer ging doen. Dus de vraag is of hij bereid is om alsnog iets te gaan doen aan het inperken van de macht van aandeelhouders.

Minister **Balkenende**: Ik heb niet voor niets schriftelijk geantwoord. Ik heb eigenlijk aan datgene wat hier nu als antwoord is gegeven niets toe te voegen. Dit is de visie van het kabinet aan de hand van de opmerkingen die mevrouw Kant gisteren heeft gemaakt. Haar vraag was helder. Wat doet het kabinet met de motie waarin het kabinet gevraagd wordt met voorstellen te komen om de macht van aandeelhouders binnen bedrijven in te perken? Ik heb aangegeven in de antwoorden dat er een wetsvoorstel in de Kamer is ingediend; dit wordt toegelicht met de vier bullets. In aanvulling hierop wordt er ook nog gezegd dat er initiatieven zijn ontplooid die te maken hebben met het bieden van een tegenwicht aan de kortetermijngerichtheid van sommige aandeelhouders en bestuurders. Momenteel wordt een wetsvoorstel voorbereid voor het wettelijk faciliteren van loyaliteitsdividend en extra dividend ter bevordering van lange-termijnaandeelhouderschap. Beoogd wordt een openbare consultatie over de mogelijke regeling voor het eind van het jaar. Dat is wat wij doen.

Mevrouw **Kant** (SP): Ja, maar dat is niet wat gevraagd is. Wij hebben het hier niet over iets wat ik wil, maar over wat de hele Tweede Kamer wil. Zij heeft een motie van de SP ondersteund die vraagt aan het kabinet om iets te doen aan het beperken van de macht van aandeelhouders. Die wetten die u noemt doen wel iets met aandeelhouders, maar beperken niet de macht. Mijn vraag is: wanneer komt u dan wel concreet met maatregelen om die macht van de aandeelhouders te beperken? Het is u door de democratie gevraagd.

Minister **Balkenende**: Dit zijn voor ons de voorstellen geweest om antwoord te geven op uw motie. U kunt dan zeggen dat het niet genoeg is, maar u kunt niet zeggen dat er niets aan de hand is. Natuurlijk heeft dit te maken met de rol van aandeelhouders, natuurlijk is er sprake van een zekere inperking. Dat is wat wij hebben gedaan. Als u het niet genoeg vindt, zult u een uitspraak moeten vragen.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik had al een uitspraak gevraagd. Alles wat u nu zegt over wat het kabinet van plan is, heeft u in dat debat toen ook al gezegd. En desalniettemin vond de Kamer dat onvoldoende. U heeft ook om die reden de motie die ik hier ingediend heb, die u vraagt om de macht van aandeelhouders verder in te perken, ontraden. U kunt nu niet zeggen: ik heb die motie toen ontraden en nu zie ik die als ondersteuning van mijn beleid, want ik doe het al. Dat is tegenstrijdig met elkaar. De Kamer heeft u, door de SP te steunen bij die motie, de opdracht gegeven om verder met voorstellen te komen om de macht van aandeelhouders in te perken. Ik hoef niet opnieuw hetzelfde te vragen wat u al gevraagd is, hoop ik.

Minister **Balkenende**: Ik heb eigenlijk niets toe te voegen aan wat nu hier in ons antwoord staat. Dit is wat wij doen. Mevrouw Kant zegt: ik ben het er niet mee

eens. Dat is haar visie, maar dan verschillen wij van mening.

De **voorzitter**: Conclusie, mevrouw Kant, u komt erop terug in de tweede termijn.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik vind het nogal een zwaar punt, los van de inhoud, dat de minister-president hier zegt: ik heb eigenlijk gewoon lak aan wat de Kamer mij vraagt.

De **voorzitter**: Daarom stel ik vast dat u daarop terugkomt in de tweede termijn.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik vind het geen normale gang van zaken dat ik dan vervolgens nog maar een keer een motie moet indienen. Dat is volgens mij niet zoals het hoort. De minister-president heeft een opdracht meegekregen en die gaat hij gewoon uitvoeren.

Minister **Balkenende**: Naar onze opvatting is het zo dat wij met deze voorstellen recht hebben gedaan aan de motie. Dat is onze visie.

□

De **voorzitter**: Ik denk dat het goed is dat we nu schorsen voor de lunch. We beginnen daarna, zoals te doen gebruikelijk, met de regeling van werkzaamheden.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 13.15 uur tot 14.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: Op de tafel van de Griffier ligt een lijst van ingekomen stukken. Op die lijst staan voorstellen voor de behandeling van deze stukken. Als voor het einde van de vergadering daartegen geen bezwaar is gemaakt, neem ik aan dat daarmee wordt ingestemd.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Ik stel voor, aanstaande dinsdag ook te stemmen over de moties ingediend bij het notaoverleg van 7 september jongstleden over de nota Overgewicht en de moties ingediend bij het notaoverleg over de initiatiefnota Gezin boven tehuis van 14 september jongstleden.

Tevens stel ik voor, te stemmen over de aangehouden motie-Van Gerven (31532, nr. 6).

Ik stel voor, toe te voegen aan agenda van volgende week:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Metrologiewet in verband met implementatie van de wijziging van de EG-richtlijn inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten op het gebied van meet-eenheden (32029).

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De **voorzitter**: Op verzoek van de fractie van het CDA heb ik de volgende benoemingen in commissies gedaan: - in de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer het lid Algra tot plaatsver-